

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 10242/08

וערעור שכנגד

לפני: כבוד השופטת א' חיות
כבוד השופט ע' פוגלמן
כבוד השופט י' עמית

10242/08 המערערות בע"א
והמשיבות שכנגד: 1. רבקה מוצפי
2. מיכל שחר
3. רכס הוצאה לאור פרויקטים חינוכיים בע"מ

נגד

10242/08 המשיבה ברע"א
והמערערת שכנגד: רחל קבלי

ערעור וערעור שכנגד על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו בת"א 2048/03 ובת"א 1079/04 שניתן ביום 28.10.2008 על ידי כבוד השופטת ד"ר ד' פלפל – סג"נ

תאריך הישיבה: ח' באייר התשע"ב (30.4.2012)

בשם המערערות בע"א 10242/08 והמשיבות שכנגד: עו"ד שרה פרזנטי
ועו"ד ערן פרזנטי

בשם המשיבה ברע"א 10242/08 והמערערת שכנגד: עו"ד יעקב קלדרון, עו"ד חנה קלדרון,
ועו"ד אורי שורר ועו"ד אוהד קלנר

פסק-דין

השופט י' עמית:

עברית שפה קשה. זאת יודע כל דרדק, כל עולה חדש וכל תלמיד תיכון העומד בפני בחינות הבגרות בלשון. על הנחלת השפה העברית במחוזותינו, עמלים באהבה ובשקידה מורי הלשון, המשתמשים בספרי לימוד שחיברו בעלי ניסיון וידע בתחום ההוראה והשפה. שנינו ולמדנו כי קנאת סופרים תרבה חכמה, אך קנאת מחברים תרבה התדיינות, כפי שמוכיח המקרה שלפנינו, הנסב על טענה להעתקה והפרת זכויות יוצרים בספרי לימוד בלשון ובתחביר. הקורא מוזמן אפוא לרגע של עברית, ואם הארכנו בפסק הדין יתר על המידה, יצא הפסדו של הקורא בשכרו ויראה עצמו כמי שחובש את ספסל הלימודים ומרענן ידיעותיו בנבכי הלשון העברית.

ערעור וערעור שכנגד על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו (כב' סגנית הנשיאה ד' פלפל), בגדרו נתקבלו בחלקן שתי תביעות של המשיבה בגין הפרת זכויות יוצרים, ונפסק לטובתה פיצוי כולל בסך 520,000 ₪ + הוצאות בסך 50,000 ₪, וכן ניתן צו מניעה קבוע וצווי איסוף ומסירה של היצירות המפרות.

רקע עובדתי

1. רחל קבלי, המשיבה והמעוררת שכנגד (והתובעת בבית משפט קמא) (להלן: קבלי או המשיבה), היא מורה ותיקה ללשון עברית אשר לאורך השנים הוציאה תחת ידיה שורה של ספרי לימוד, ביניהם: "לשון ותחביר לחטיבת הביניים" (1986); "ידיעת הלשון לחטיבה עליונה" (1989); "מבחנים משולבים" (1991); "ידיעת הלשון – חלק ראשון" (1992); "ידיעת הלשון – חלק שני" (1994); "להבין, לתרגל ולדעת" (1999); ו"לדעת לשון" (2002).

רבקה מוצפי ומיכל שחר, המערערות והמשיבות שכנגד 1-2 (והנתבעות 1-2 בבית משפט קמא) (להלן: מוצפי ושחר) גם הן מורות ותיקות בתחום הלשון וההבעה, ואף הן הוציאו לאור ספרי לימוד רבים בתחומים אלה. שניים מבין ספריהן של מוצפי ושחר הם "מילים לכל עט" ו"המילה האחרונה" (שני כרכים כל אחד).

רכס הוצאה לאור פרויקטים חינוכיים בע"מ, המערערת והמשיבה שכנגד 3 (והנתבעת 3 בבית משפט קמא) (להלן: רכס) היא שותפה במחצית זכויותיה של קבלי בספר "להבין, לתרגל ולדעת", וכן המוציאה לאור של שני ספריהן של מוצפי ושחר לגביהם נטען כי הם מפרים את זכויות היוצרים של קבלי (למען הבהירות, אתיחס להלן אל מוצפי, שחר ורכס כאל המערערות).

2. קבלי הגישה שתי תביעות, האחת לבית משפט השלום בהרצליה (ת.א. 990/02) והשניה לבית המשפט המחוזי בתל אביב (ת.א. 1079/04), בהן טענה כי בשני ספריהן של מוצפי ושחר ישנן 18 הפרות של זכויות יוצרים שלה מתוך שבעת ספריה המנויים לעיל. הדיון בשתי התביעות אוחד והן נדונו בבית המשפט המחוזי בתל אביב.

פסק דינו של בית משפט קמא והשתלשלות ההליכים

3. בית המשפט המחוזי התייחס תחילה לחוות דעתם של המומחים מטעם הצדדים, והסיק כי האחת אינה סותרת את חברתה. בעוד שהמומחה מטעם המשיבה, פרופ' אלדר, עקב אחר ראשי הפרקים לגביהם טענה קבלי להעתקה תוך בדיקת

האסמכתאות מטעם הצדדים באופן פרטני, הרי שהמומחית מטעם המערערות, ד"ר שלום, נמנעה מלהתייחס באופן פרטני להפרות הנטענות, ובחרה להסביר במישור העקרוני מדוע אין חידוש בארגון החומר ובסידורו על ידי המשיבה, תוך ניתוח פרקים שלמים להבדיל מפריטים ספציפיים.

4. מכאן פנה בית המשפט לדון בהפרות הנטענות. מאחר שהדברים יידונו בהמשך בפרוטרוט, אסתפק בשלב זה בתיאורן התמציתי ובהבאת קביעותיו של בית משפט קמא לגבי כל אחת מהן.

בית המשפט קבע כי המערערות הפרו את זכויות היוצרים של המשיבה בתשע הנקודות הבאות:

- (1) העתקת סדר הבניינים והצבתם בסדר קושי עולה, כך שבנין "קל" הוא האחרון;
- (2) העתקת סדר ההוראה המקדים את הנושא של "פסוקיות תוכן" לפרק של "דיבור ישיר ועקיף".
- (3) הצגת טבלה דומה המציגה הבדלים בין שלושת סוגי המשפטים (פשוט, מאוחה ומורכב) לפי מילות הקישור וסדר האיברים.
- (4) העתקה של טבלת סיכום תפקידים של שם הפועל ל', תוך שימוש באותה כותרת.
- (5) אופן העריכה וצורת ההגשה של תרשים המסכם את נושא הדגשים.
- (6) העתקת הערת סיוע אשר נועדה להסביר כיצד להבחין בין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים, לבין משפט מורכב שאיבריו מאוחים.
- (7) דרך לימוד הגזרות – מתן סימנים להבחנה בין שלוש הקבוצות (שלמים, חסרים ונחים) ואחר כך לימוד כל גזרה בנפרד. קיומו של דמיון היצוני בעריכה ובעימוד ושימוש באותה כותרת.
- (8) העתקת טיפ להבחנה בין פעלים הדומים בתבניתם אך שונים בבנינם או בגזרתם.
- (9) העתקת סימן זכרון "לדר"ש צ"ל" המתייחס לשישה פעלים בהם נשמטת פה"פ י' בבנין קל, בעתיד ובציווי.

5. מנגד, נדחתה טענת המשיבה להפרת זכויות היוצרים שלה בנקודות הבאות:

א. ההצגה השיטתית והמובנית של הוראת הגזרות באמצעות ארבע קטגוריות: זיהוי שורש ובניין; הסבר תופעות לשון; תיקוני הגייה; ומשקלי השם. בית משפט

קמא עמד על כך שסיכום בצורת טבלאות אינו חדש, והוסיף כי לא שוכנע שהמערערות הסוו את ההעתקה באמצעות חלוקת טבלת המשיבה לשלוש טבלאות נפרדות.

ב. ריכוז התיאורים במשפט הפשוט ובמשפט המורכב בטבלה. בית משפט קמא לא שוכנע שהטבלה של המשיבה היא שעמדה לנגד עיניהן של המערערות.

ג. טבלה המסכמת סופיות בעלת משמעות ודוגמאות המופיעות בה (כגון "כספר", "הליכון"). גם כאן בית משפט קמא לא שוכנע כי היתה זו דווקא השפעתה של המשיבה, ושלה בלבד, על ספרי המערערות.

ד. התייחסות לנשוא חוזר בקביעת סוג המשפט (אם כולל אם מחובר). נקבע כי מאחר שמדובר בחומר אשר לימודו נדרש לבחינה על ידי משרד החינוך, ואפשרויות הניסוח הן מוגבלות, הרי שאין לשלול אפשרות שהמערערות הושפעו מספרים אחרים.

ה. תיקוני הגייה בגזרת ע"ו-ע"י והעתקת השימוש בפועל "מציק". בית משפט קמא עמד על כך שהשימוש במילה זו הוא ידוע בין מורי השפה והדקדוק, ולא שוכנע שדווקא ספרה של המשיבה הוא שעמד לנגד עיניהן של המערערות, מה גם שבהסבר הכלול בספרן של המערערות נפלה טעות.

6. אשר למעמדה של רכס, נקבע כי אף שהיא שותפה של המשיבה באחד מספריה, אין הדבר שולל את האפשרות כי רכס תתחרה במשיבה. כן נקבע כי גם אם רכס קיבלה ייעוץ בעניין טענותיה של קבלי להפרת זכויות היוצרים שלה, אם משפטי אם לשוני, אין בכך כדי לפטור אותה מאחריות במישור האזרחי. נקבע כי אף שרכס לא הגישה תביעה שכנגד (ולו במתכונת חלופית), הרי שהמשיבה – אשר תבעה בשם עצמה ולא בשם השותפות – יכולה לתבוע רק בגין חלקה. אי לכך, נקבע כי בכל האמור לגבי התביעה בגין הפרת הזכויות בספר המשותף, הרי שהמשיבה זכאית אך למחצית מהפיצוי הסטטוטורי.

7. בדונו בגובה הפיצוי הכספי, ציין בית המשפט כי תובע אינו יכול לקבל פיצוי מעבר לנזק שנגרם לו; כי יש לערוך את השומה בנדיבות; כי שיעור הפיצוי בגין הגזילה ייקבע על פי אומדן המחיר; וכי שיעור הפיצוי בגין נזקים בלתי מוחשיים כגון עוגמת נפש, מסור לשיקול דעתו של בית המשפט.

בהתייחסו למספר ההפרות, סיכם בית משפט קמא את מסקנתו כדלקמן:

”צריך להסתכל על המכלול ולא על הפרה הפרה. המדובר בספרי לימוד שמדגימים או מביאים שיטת הוראה. לא ניתן 'לפרקם' לקטעים קטעים, אלא יש לראות כל הפרה בקונטקסט הכללי של הספר. מכאן שאפילו קיימות 9 הפרות, הן מתייחסות ל – 6 ספרים, ומכאן שיש 6 הפרות של זכויות יוצרים סה"כ”.

נקבע כי המשיבה זכאית לפיצוי סטטוטורי בסך 20,000 ₪ בגין כל אחת משש הפרות (120,000 ₪), כאשר מסכום זה יש להפחית 10,000 ₪ בגין חלקה של רכס בספר "להבין, לתרגל ולדעת" בו היא מחזיקה במחצית מהזכויות, ובסך הכל 110,000 ₪. כן נקבע שהמשיבה זכאית לפיצוי בגין פגיעה בזכותה המוסרית בסכום זהה. לטובת המשיבה נפסק אפוא פיצוי סטטוטורי בשיעור של 220,000 ₪.

בנוסף, בית המשפט ציין כי המשיבה זכאית לפיצויים בגין עוגמת נפש, גזל, עשיית עושר ולא במשפט ופיצויי נזיקין. בית המשפט עמד על עוגמת הנפש הנגרמת ליוצר אשר זכויות היוצרים שלו מופרות, ועל הפגיעה במוניטין של היוצר, בהדגישו כי בנסיבות המקרה דנן ההפרה נעשתה "בסיוע" של שותף באחד מספריה של המשיבה. במקרה דנן, כך נקבע, לא הוכח נזק ממוני בפועל ואילו הפיצוי בעילה של עשיית עושר מתמזג בפיצויי הגזל, ובית המשפט פסק כי על המערערות לפצות את התובעת בראש זה בסך 300,000 ₪, ביחד ולחוד.

סיכומו של דבר, שנפסקו לזכות המשיבה פיצויים בסך 520,000 ₪, וכך הוצאות בסך 50,000 ₪. כמו כן, ניתנו הצוים הבאים: צו מניעה האוסר על הפצתם, מכירתם ושיווקם של הספרים המפרים; צו איסוף ומסירה למלאי הספרים המפרים, משנקבע כי לא ניתן להפריד את החלקים המפרים ממכלול היצירה; וצו עשה המורה לרכס להודיע למורים ללשון בארץ על הפסקת ההפצה של הספרים המפרים ועל הסיבה לכך. אשר לדרישת המשיבה לסעד של מתן חשבונות, בית המשפט הסיק כי מאחר שהמשיבה אמדה את נזקיה וסעדיה, הרי שיש בכך ויתור על סעד זה.

מכאן הערעורים שלפנינו.

8. למען השלמת התמונה, נציין כי בקשתן של המערערות לעיכוב ביצוע פסק דינו של בית משפט קמא התקבלה בחלקה (החלטת כב' השופטת פרוקצ'יה מיום 4.2.2009), כך שהעברת מחצית הסכום עוכבה עד להכרעה בערעור.

עוד אציין, כי בחודש יולי 2009 הגישה המשיבה בקשה לבית המשפט המחוזי נגד רכס לפי פקודת בזיון בית משפט. הבקשה התקבלה, ובית המשפט הורה לרכס לשלם למשיבה סך של 50,000 ₪ וכן 1,000 ₪ עבור כל יום נוסף בו לא תבצע את פסק הדין. ערעור שהגישה רכס לבית משפט זה נדחה, בכפוף לכך שהסכומים האמורים ישולמו לקופת המדינה ולא למשיבה (ע"פ 10288/09 רכס פרוייקטים חינוכיים בע"מ נ' קבלי (לא פורסם, 17.5.2010)).

ומכאן לטענות הצדדים.

ערעורן של מוצפי, שחר ורכס

9. המערערות פותחות את ערעורן בטענה כי שגה בית משפט קמא בהנחת היסוד העובדתית שבבסיס פסק דינו, ולפיה "אין ספק, והנתבעות [המערערות – י.ע.] גם הודו בכך, שספרי התובעת [המשיבה – י.ע.] עמדו לנגד עיניהן בכותבן את ספריהן הן". כן הצביעו המערערות על שגיאות עובדתיות נוספות שנפלו בפסק הדין.

במישור המשפטי, המערערות טוענות כי הפרת זכויות יוצרים יכול שתתקיים רק מקום בו דרך ההבעה מועתקת, ובהעדר העתקה שכזו, אין לומר כי העתקת "רוח הכתוב" לגבי אותם רעיונות ושיטות מהווה הפרה. לטענת המערערות, מלבד גישה דומה לנושאים המוכתבים ממילא על ידי משרד החינוך, אין ולו טקסט אחד שבו יש העתקה מלאה או חלקית.

המערערות מפנות להלכה שנקבעה בע"א 559/69 אלמגור נ' גודיק, פ"ד כד(1) 825 (1970) (להלן: עניין אלמגור), לפיה השאלה אם הנתבע העתיק חלק ממשי ומהותי מיצירת התובע היא שאלה של עובדה ושל דרגה, אשר אינה נבחנת על סמך השוואה מכנית של מספר מילים או שורות דומות, אלא לפי היצירות בכללותן (שם, בעמ' 830). לטענתן, אף שבית משפט קמא הסתמך על הלכה זו, הוא לא יישם אותה ופעל באופן הפוך.

10. בהתייחסן לחוות דעת המומחים, המערערות הצביעו על כך שהמשיבה הגישה תחילה שתי חוות דעת, של פרופ' אלדר ושל מר ברעם, אך לאחר שהמשיבה הודתה בחקירתה הנגדית כי היא זו שערכה והכינה למומחים את חוות הדעת, היא ויתרה על חוות דעתו של מר ברעם שהוצאה מהתיק. המערערות טוענות כי היה על בית משפט קמא להתייחס לחוות דעתו של פרופ' אלדר בזהירות רבה, נוכח העובדה שתצהיר

המשיבה וחוות הדעת היו כמעט זהים בלשונם. לטענת המערערות, חוות הדעת של המומחית מטעמן היא חוות הדעת היחידה הבלתי תלויה שהונחה בפני בית משפט קמא, ולמרות זאת לא ניתן לה משקל.

11. המערערות התייחסו באופן פרטני לתשע הנקודות לגביהן קבע בית משפט קמא כי הן מהוות הפרה של זכויות היוצרים של המשיבה. מאחר שהדברים יידונו בהמשך, איני רואה לפרט טענות אלה.

12. בהתייחסן לגובה הפיצוי, המערערות טוענות כי אין זה משנה מה מספר הספרים בהם השתמשה המשיבה לפרסם את שיטתה, אלא מה מספר הספרים אליהם הועתקה השיטה. המערערות מפנות לטעות שנפלה בפסק דינו של בית משפט קמא, אשר נתן תחילה צו מניעה קבוע ביחס לששת ספרי המשיבה במקום לשני ספרי המערערות, צו אשר תוקן בהמשך לבקשת המשיבה. לטענת המערערות, טעות זו של בית משפט קמא משקפת טעות מהותית לאורך כל פסק הדין.

כן טוענות המערערות כי שגה בית משפט קמא בקבעו כי המשיבה ורכס הן בעלים במשותף של ספר אחד בלבד. לטענתן, כל ששת הספרים הם בבעלותן המשותפת של רכס והמשיבה, וככל שייקבע שהייתה הפרה של זכויות היוצרים של המשיבה, הרי שמדובר בהפרה אחת (שכן שני הספרים של המערערות "המילה האחרונה" ו"מילים לכל עט" הם כמעט זהים, בהשמטה של עמודים רבים עקב עימוד ועריכה שונים), ולכל היותר מדובר בשתי הפרות. אי לכך, הפיצוי הסטטוטורי המקסימאלי עומד על $20,000 \text{ ₪} \times 2 = 40,000 \text{ ₪}$ (בגין שתי הפרות). סכום זה יש להכפיל בשנית, בגין פיצוי עבור פגיעה בזכות המוסרית (=80,000 ₪). לבסוף, יש להפחית 50% מהסכום, מאחר שרכס היא בעלת מחצית מהזכויות, כך שבסך הכל היה מקום לפסוק למשיבה 40,000 ₪.

המערערות מוסיפות כי פיצוי סטטוטורי ופיצוי נזיקי הם חלופיים, ולא מצטברים. לפיכך, שגה בית משפט קמא כשפסק למשיבה פיצוי בגין פגיעה בזכות המוסרית, ובנוסף פיצוי בגין עגמת נפש – שנועדו לפצות בגין אותה פגיעה בדיוק. בהקשר זה טוענות המערערות כי המשיבה לא הביאה כל ראיה להוכיח את הנזק שנגרם לה, וכי שגה בית משפט קמא כשפסק לטובתה פיצוי סטטוטורי מקסימאלי.

13. קבלי הצביעה על כך שהמערערות לא חיברו ספרים רבים בלשון, אלא ספרים בתחום הבנת הנקרא והבעה, וכי הספר עליו נסבה התביעה ("המילה האחרונה") הוא ספרן הראשון להוראת לשון.

קבלי כופרת בטענת המערערות כי ספרן לא כולל העתקות, ומפנה לתשע העתקות מילוליות, המעידות, לטענתה, כי ספריה היו מול עיני המערערות בעת שחיברו את ספריהן. בנוסף, קבלי סומכת ידיה על ממצאיו של בית משפט קמא, תוך התייחסות פרטנית לכל הפרה והפרה, בהדגישה כי התביעה נסבה על העתקה של דרכי ביטוי ייחודיות והערות סיוע מקוריות שהופיעו לראשונה בספריה.

14. קבלי דוחה את טענת המערערות כי אמרה בחקירתה שהיא הכינה את חוות הדעת למומחים מטעמה, ומוסיפה כי חוות דעתו של המומחה בר-עם, הוצאה מן התיק רק לאחר שהמערערות משכו חוות דעת של מומחה מטעמן (פרופ' ניר) עובר לדיון הראשון שהתקיים בבית משפט קמא. כן מפנה קבלי לנקודות המעידות, לגישתה, על אמינותו של המומחה מטעמה, פרופ' אלדר, ולטענתה, צדק בית משפט קמא בהעדיפו חוות דעת זו על פני חוות דעתה הכללית של ד"ר שלום, המומחית מטעם המערערות.

המערערות הגישו תשובה לתשובתה של קבלי לערעורן אך מאחר שהדברים יידונו בהמשך, אחסוך לקורא את פירוט הדברים בשלב זה.

הערעור שכנגד של קבלי

15. קבלי טוענת כי אף שבית משפט קמא מציין בפסק דינו כי המשיבה תבעה בגין 18 מקרים של הפרת זכויות היוצרים שלה, הוא דן ב-14 מקרים בלבד. המערערת מונה ארבע הפרות נוספות והן:

- א. העתקת הוראה שיטתית של "פעלים שווי צליל" בכל אחת מהגזרות במערכת הפועל.
- ב. העתקת טבלאות מסוימות באותם נושאים ובאותו עיצוב.
- ג. ריכוז "תיקוני הגייה בגזרת השלמים", והעתקת דרך ביטויים תוך התייחסות לאותן שגיאות ובאותו הסדר.

ד. העתקת הוראה שיטתית ומובנית של כל הגזרות, ולימודן על פי ארבעה נושאים בסדר חוזר וקבוע.

16. עוד טוענת קבלי כי בפסק דינו של בית משפט קמא נפלו טעויות "טכניות" ביחס לשתי נקודות לגביהן נדחתה טענתה לקיומה של הפרה. מאחר שהנושא יידון בהמשך, איני רואה להיכנס לפירוט הטענות בשלב זה.

17. קבלי מוסיפה וטוענת כי שגה בית משפט קמא משלא נתן דעתו על כך, שבנוסף לששת ספרי הלימוד שלה, בידי מוצפי ושחר היו גם 3 "מדריכים למורה" שחברו על ידה וחולקו על ידי רכס לכל המורים ללשון בארץ. לטענתה, הערות מספרים אלה הועתקו גם כן, ושגה בית משפט קמא כשחישב את הפיצוי לפי שישה ספרים מופרים מבלי להתייחס לשלושת הספרים האמורים.

ובקיצור, קבלי טוענת כי כל אחד מספריהן של המערערות (שני ספרים) מפר תשעה ספרים שלה – כך שיש לפסוק לה פיצוי סטטוטורי מלא בגין 18 הפרות, הן של הזכות החומרית והן של הזכות המוסרית, ובסך הכל $720,000 \text{ ₪} = 18 \times 20,000 \times 2$ (במקום 220,000 ₪ שפסק בית משפט קמא).

בהקשר זה, קבלי טוענת כי שגה בית משפט קמא משפטר את רכס מלפצותה בסך 10,000 ₪ לכל הפרה. לטענת קבלי, הזכות המוסרית היא אישית של היוצר ולא של המוציא לאור, ומכל מקום, רכס אינה פטורה מהפרת זכויות היוצרים של קבלי, מאחר שמדובר בשימוש חריג הטעון את הסכמתה.

לבסוף, קבלי טוענת כי טעויות אלה אשר נפלו בפסק דינו של בית משפט קמא משליכות גם על שיעור הפיצוי בגין עוגמת נפש שנפסק לה. לטענתה, יש לפסוק לה 430,000 ₪ בראש זה (לעומת 300,000 ₪ שפסק בית משפט קמא), כך שסך הפיצוי כולו צריך לעמוד על 1,150,000 ₪.

תשובתן של מוצפי, שחר ורכס לערעורה שכנגד של קבלי

18. המערערות טוענות כי שלושת הספרים הנוספים המוזכרים על ידי קבלי לא נכללו בתביעתה, ובא כוחה אף הצהיר לפרוטוקול כי אינו מבקש סעד עבור ה"מדריכים למורה".

על כך השיבה קבלי בתשובתה, כי גם ספרי ה"מדריך למורה" הוצגו בבית משפט קמא, וכי כל אחד משלושת ספרים אלה כולל שני ספרים: ספר לתלמיד + הערות בשוליים למורה [מוצגים ב, י, ת/14], כך שמדובר למעשה בששה ספרים. בנוסף לספרים אלה הוצגו שלשה ספרים נוספים ("לשון ותחביר לחטיבת הביניים" (1986), "ידיעת הלשון לחטיבה העליונה (1989) ו"מבחנים משולבים" (1990)) – כך שבסך הכל מדובר בתשעה ספרים.

19. עוד טוענות המערערות, כי כאשר אותו רעיון המופיע בעשרות ספרים מועתק, הרי שמדובר בהפרה אחת, ואף בית משפט קמא קבע כי אין לבחון כל הפרה בנפרד, אלא להסתכל על המכלול. אי לכך, ארבע ההפרות הנוספות לגביהן טוענת קבלי שלא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא – אינן מעלות ואינן מורידות לצורך הפיצוי.

20. המערערות טענו לגופן של ארבע ההפרות הנוספות הנטענות על ידי קבלי, ובקשר לטענת קבלי בדבר שתי "טעויות טכניות" שנפלו בפסק הדין. מאחר שממילא אתייחס לדברים בהמשך, איני רואה להיכנס בשלב זה לפירוט הטענות.

21. לבסוף, המערערות טוענות כי רכס אינה מחלקת את ספרי ה"מדריך למורה" בחינם לכל המורים בארץ, אלא רק למורים הבאים להשתלמויות על הספרים ולכאלה הרוכשים את הספרים עבור כיתותיהם. על כל פנים, אין מדובר בספרים נפרדים העומדים בפני עצמם, אלא במהדורות של ספרי לימוד הכוללים בשוליהם פתרונות והערות למורים.

22. אשר לאחריותה של רכס, המערערות טוענות כי ככל שייקבע כי התקיימה הפרה, הרי שמדובר בהפרה עקיפה, אשר על הטוען לה להוכיח כי המפר ידע או היה עליו לדעת כי מדובר בהפרת זכות יוצרים. לטענת המערערות, במקרה דנן רכס פעלה כפי שמו"ל סביר היה פועל, ועל כן לא היה מקום להטיל עליה אחריות.

על כך השיבה קבלי בסיכומי תשובתה, כי ההפרה של רכס אינה "הפרה עקיפה", באשר רכס פרסמה את ספרן השני של המערערות ("מילים לכל עט") כשנה וחצי לאחר הגשת התביעה הראשונה, תוך ניצול ציני של מצבה הבריאותי של קבלי.

דיון

23. שני הצדדים יוצאים מנקודת הנחה כי ככלל, ספריה של המשיבה הם יצירות ספרותיות הזכאיות להגנה של דיני זכויות יוצרים. לכן, נצא אף אנו מנקודת הנחה כי

ספריה של המשיבה עונים על אמות המידה של מקוריות ויצירתיות כנדרש לצורך הגנת זכויות יוצרים. המחלוקת בערעור שלפנינו מתמקדת בשאלה האם העתיקו המערערות חלקים מוגנים מיצירותיה של המשיבה, ואם כן, האם העתקה זו מגעת כדי הפרה של זכויות היוצרים של המשיבה. תשובה חיובית לשאלה זו תביא אותנו לנושא של מספר ההפרות ולשיעור הפיצוי לו זכאית המשיבה.

טרם נידרש לניתוח ההעתקות הקונקרטיות עליהן עמד בית משפט קמא, ולטענות קבלי בדבר קיומן של הפרות נוספות, נעמוד בתמצית על עיקרי ההלכות לאורן יש לבחון אם מדובר בהפרת זכותו של היוצר, אם לאו.

זכויות יוצרים – אקדמות מילין

24. נקדים ונאמר כי בהתאם להוראות התחולה והמעבר הקבועות בפרק י"ב לחוק זכות יוצרים, תשס"ח-2007 (להלן: החוק החדש), הדין הרלוונטי לערעור שלפנינו הוא החקיקה המנדטורית של חוק זכות יוצרים, 1911 (להלן: חוק זכות יוצרים או החוק) ופקודת זכות יוצרים (להלן: הפקודה).

חוק זכות יוצרים קובע בסעיף 1(1) כי קיימת זכות יוצרים לגבי כל יצירה ספרותית מקורית, המוגדרת בסעיף 35(1) לחוק ככוללת "מפות, תרשימים, תכניות, טבלאות, וליקוטים".

[במאמר מוסגר אציין כי דרישת ה"מקוריות", המעוגנת בנוסחו האנגלי של החוק בתיבה "original", הושמטה בטעות מנוסחו העברי. עם זאת, בהיות הנוסח האנגלי הנוסח הקובע, הוחלה דרישה זו בדין הישראלי מאז ומתמיד (ראו, בין היתר: ע"א 360/83 סטרוסקי בע"מ נ' גלידת ויטמן בע"מ, פ"ד מ(3) 340, 346 (1985) (להלן: עניין סטרוסקי); ע"א 513/89 Interlego A/S 'J Exin-Lines Bros. S.A, פ"ד מח(4) 133, 167 (1994) (להלן: עניין אינטרלגו); ע"א 2790/93 Eisenman נ' קימרון, פ"ד נד(3) 817, 829 (2000); שרה פרזנטי דיני זכויות יוצרים (מהדורה שלישית, 2008) 333; דברי ההסבר להצעת חוק זכות יוצרים, התשס"ה-2005, ה"ח הממשלה 196, בעמ' 1120 (להלן: דברי ההסבר להצעת החוק החדש)].

בד בבד, מלמדנו המחוקק כי היקף ההגנה המוקנית ליצירה אינו מוחלט, וכי יש שורה של חריגים לגביהם לא תהא קיימת זכות יוצרים, והם: "רעיון", "תהליך ושיטת ביצוע", "מושג מתמטי", "עובדה או נתון, כשהם בלבדם" ו"חדשות היום"

(סעיף 7 לפקודה). עם זאת, אף שההגנה אינה משתרעת על הרעיון עצמו, הרי שדרך יישומו או ביטוי המוחשי יכולה להקנות ליוצרה זכות יוצרים (סעיף 7 סיפא לפקודה; עניין אלמגור בעמ' 829; ע"א 139/89 הרפז נ' אחיטוב, פ"ד מד(4) 16, 19 (1990) (להלן: עניין הרפז); עניין סטרוסקי, שם).

25. ספרי הלימוד שחיברה המשיבה הן יצירות ספרותיות, אשר ככלל יזכו להגנת החוק, ועל כן, כאמור, אין חולק (וראו, למשל, ע"א 23/81 הרשקו נ' אורבוכ, פ"ד מב(3) 749 (1988) (להלן: עניין הרשקו), אשר דן בהעתקה מספרים להוראת חשבון). אלא שבהתאם לחריגים המנויים לעיל, זכות היוצרים אינה משתרעת על שיטת הלימוד, בהיותה בגדר "רעיון". הוא הדין, לענייננו, לגבי השימוש במילה זו או אחרת או לגבי תיאור תופעות לשוניות מסוימות, אשר ניתן לראותן כ"עובדה" או כ"נתון" הנמנים על החריגים הקבועים בחוק. זכותה של המשיבה חלה אפוא על אופן הביטוי של שיטת הלימוד ודרך יישומה, אשר יכול שיימצאו באופן הבחירה ובאופן הסידור של הנתונים והרעיונות (טוני גרינמן זכויות יוצרים כרך א' (מהדורה שנייה, 2008) 112 (להלן: גרינמן)). דברים אלה נכונים גם לגבי השימוש בטבלאות בספרי הלימוד. נזכיר, כי "טבלאות" נכללות בהגדרת "יצירה ספרותית" בסעיף 35(1) לחוק. עם זאת, ברי כי עצם השימוש בטבלה אינו מקנה ליוצר הטבלה זכות יוצרים, להבדיל מאופן עריכתה וסיווג נתוניה, אשר ככל שיעמדו בדרישות היצירתיות והמקוריות, עשויים להקנות ליוצר הטבלה זכות יוצרים (גרינמן, בעמ' 120-125).

עוד נציין, כי יצירות ספרותיות מהסוג של ספרי לימוד עוסקות, לעתים, בעובדות ובנתונים אשר קשת האפשרויות לבטאם אינה רחבה. הדברים מקבלים משנה תוקף בנסיבות המקרה דנן, כאשר תוכן הספרים מוכתב, במידה רבה, על ידי תכנית הלימודים של משרד החינוך. מכל מקום, אין בכך כדי להפחית מזכותו של יוצר כי יצירתו תחסה תחת הגנת זכויות יוצרים, מקום בו מדובר בדרך הבעה ייחודית ומקורית.

26. בפרשת אלמגור (עמ' 830) עמד השופט י' כהן על התנאים הנדרשים להוכחת הפרת זכות יוצרים ועל אבחנות רלוונטיות נוספות, כדלהלן:

(-) יש להוכיח כי הנתבע העתיק חלקים ממשיים ומהותיים מיצירת התובע,

כאשר לא הכמות היא הקובעת, אלא האיכות.

(-) ניתן להסיק העתקה כאשר לנתבע היתה גישה ליצירת התובע, וכאשר

הדמיון בין היצירות הוא במידה כזו אשר לא סביר להניח כי הוא יד המקרה.

(-) יש חשיבות להצטברות נקודות דמיון. ככל שהן רבות יותר, גובר החשש כי מדובר בהעתקה.

(-) השאלה אם הדמיון בין שתי היצירות מספיק על מנת לקבוע כי מדובר בהעתקה של חלק ממשי ומהותי היא שאלה של עובדה ושל דרגה. תשובה לשאלה זו צריכה להינתן לא על סמך השוואה מכנית של מספר מילים או שורות הדומות ביצירות הנדונות, אלא לפי התרשמות של השופט מהיצירות בכללותן.

הלכת אלמגור ביססה את מעמדה כהלכה נהגת, לא נס ליחה, והיא עומדת בתוקפה עד עצם היום הזה (ראו, בין היתר: ע"א 15/81 גולדנברג נ' בנט, פ"ד לו(2) 813, 823 (1982) (להלן: עניין גולדנברג); עניין הרשקו, בעמ' 762; ע"א 136/71 מדינת ישראל נ' אחימן, פ"ד כו(2) 259 (1972); ע"א 8117/03 ענבר נ' יעקב (לא פורסם, 16.1.2006)). ליישומם של עקרונות אלה על נסיבות המקרה שלפנינו נשוב בהמשך הדברים.

27. כעת, משהקדמנו את הדרוש הקדמה, אבחן האמנם העתיקו המערערות חלקים מיצירותיה של המשיבה, והאם פסח בית משפט קמא על העתקות נוספות להן טוענת המשיבה. ככל שנשתכנע בדבר קיומן של העתקות, נבחן האם ההעתקות המדוברות עולות כדי הפרת זכויותיה של המשיבה.

ודוק: כפי שנאמר לעיל, הפרת זכות יוצרים אינה נבחנת על סמך השוואה מכנית של מילה זו או אחרת, אלא על בסיס התרשמות מהיצירות בכללותן, אך ריבוי נקודות דמיון יכול לשמש אינדיקציה לכך שמדובר בהעתקה, אשר מצדה יכולה לעלות כדי הפרת זכות היוצרים של המחבר. מאחר שבית משפט קמא מצא תשע הפרות לאחר בחינה פרטנית של הדברים – וקבלי אף טענה בערעורה להפרות נוספות – מצאתי ללכת בעקבות בית משפט קמא ולבחון תחילה את טענות הצדדים ביחס לכל העתקה נטענת בנפרד, ורק לאחר מכן לנתח את הממצאים על רקע היצירה בכללותה.

אקדים ואומר כי ככלל, אין דרכה של ערכאת הערעור להתערב בממצאי עובדה ומהימנות. אלא שבמקרה דנן, אין יתרון לערכאה הדיונית על פני ערכאת הערעור שיכולה להתרשם ישירות מספרי הלימוד נושא דיוננו. כידוע, כאשר ממצאי הערכאה הדיונית מבוססים על ראיות בכתב כמו תמליל וקלטת, או התרשמות מחפץ, הדבר מהווה חריג לכלל אי ההתערבות (ראו, לדוגמה, רע"פ 3352/06 בוזגלו נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 12.6.2008); רע"א 2960/91 חברת תה ויטוצקי ושות' (ישראל) בע"מ נ'

מתוק (לא פורסם, 16.1.1992); ע"א 5454/02 טעם טבע (1988) טיבולי בע"מ נ' אמברוזיה סופהרב בע"מ, פ"ד נז(2) 434, 449 (2003).

נפנה אפוא לבחינה של ההפרות הנטענות אחת לאחת. הקורא שאינו מעוניין
בניתוח פרטני, שמא אף מייגע, מוזמן לדלג לסיכום הדברים בסעיף 90 להלן.

תשע הנקודות לגביהן קבע בית משפט קמא כי הן מהוות הפרת זכות יוצרים

א. סדר הבניינים

28. (-) בספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" (יחידה א') תחת הפרק של "גזרת
השלמים", מחלקת קבלי את שבעת הבניינים במערכת הפועל לשלוש קבוצות "כדי
להקל את הלימוד" (עמ' 53 ואילך), בסדר הבא:

קבוצה א' – בניינים דגושים (עה"פ בדגש תבניתית) – פיעל, פועל והתפעל;

קבוצה ב' – בניינים בעלי מוספית תחילית – הפעיל, הפעל ונפעל;

קבוצה ג' – בניין קל.

(-) בספרן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה" (חלק א'), תחת הפרק של "גזרת
השלמים", מקובצים שבעת הבניינים בארבע קבוצות נפרדות, באופן הבא (עמ' 69-
54): הפעיל והופעל; פיעל, פועל והתפעל; נפעל; קל.

29. בפסק דינו ציין בית משפט קמא כי התרשם שהמערערות "הושפעו מהשיטה בה
נקטה התובעת: הצבת בניינים בסדר קושי עולה, ונקטו בדרך זו גם בספריהן", ובכך
הפרו את זכויות היוצרים של המשיבה.

איני סבור כך. אף אם אהיה נכון להניח כי המערערות "הושפעו מהשיטה בה
נקטה התובעת", הרי ש"השיטה" בה מציבים חומר לימודי בסדר קושי עולה אינה
חוצה את הקו המפריד בין רעיון לבין ביטוי. לפיכך, גם אם אניח כי המשיבה היתה
הראשונה אשר הציבה בספרה את בנייני מערכת הפועל בסדר קושי עולה, אין בכך כדי
למנוע בעד מורים אחרים ללמד בשיטת סדר הקושי העולה ואין בכך למנוע ממחברים
אחרים לנקוט באותה דרך. שאם לא כן, נמצאנו מעניקים לקבלי "מונופול" על הרעיון
ללמד את בניין קל לאחר הבניינים האחרים, כפי שמוצפי ושחר יוכלו לטעון כי יש להן
"מונופול" על הרעיון ללמד את בניין נפעל כבניין האחד לפני האחרון, ואין לדבר סוף.

ודוק: אין במסקנה זו כדי לפטור אותנו מהצורך לבדוק האם במקרה דנן הועתק גם הביטוי מספרה של קבלי. אלא שלאחר שעיינתי בעמודים הרלוונטיים בספרים השונים, הגעתי למסקנה כי לא כך הדבר. ראשית, השוואה בין הספרים מעלה כי קיים הבדל בסדר הבניינים ובאופן החלוקה לקבוצות: בעוד קבלי פותחת בבניינים הדגושים (פיעל, פועל והתפעל), הרי שמוצפי ושחר פותחות בבניינים הפעיל והופעל. בנוסף, בעוד קבלי מונה שלוש קבוצות תוך שהיא כורכת את הבניינים הפעיל, הופעל ונפעל יחדיו בקבוצה אחת, הרי שמוצפי ושחר, כפי שעולה מהכותרות בספרן, מתייחסות לארבע קבוצות נפרדות, כאשר הבניין נפעל מהווה קבוצה בפני עצמה.

מכאן, שגם אם שני הספרים של מוצפי ושחר מיישמים את הרעיון של קבלי בדבר הצבת הבניינים בסדר קושי עולה תוך חלוקה לקבוצות, הרי שאופן יישום הרעיון בספריהם שונה. בכך באה לידי ביטוי ההבחנה בין הרעיון, שאינו מוגן בזכות יוצרים, לבין הביטוי, שהעתקתו יכולה להוות הפרה.

בנוסף, ההתרשמות הכללית מעיון בפרקים המקבילים בספריהן של המערערות ושל המשיבה מעלה כי רב השונה על השווה, וזאת בלשון המעטה – אופן העריכה שונה, סדר הדברים שונה, סיווג הטבלאות שונה.

סיכומו של דבר, שעיון בשני הספרים של מוצפי ושחר אינו מצביע על העתקה, ואין בעצם העובדה שבניין "קל" מופיע בשני הספרים כבניין האחרון כדי לבסס טענה להפרת זכויות יוצרים.

ב. הרצף בין הנושא של "פסוקיות תוכן" לבין הפרק של "דיבור ישיר ועקיף"

30. (-) בספרה של קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני" (1994), מחולק הפרק הרביעי בספר, אשר כותרתו "המשפט המורכב", לתתי-הפרקים הבאים:

א. פסוקיות התיאור;

[...]

ב. פסוקיות שאינן תיאוריות;

1. פסוקית לוואי

2. פסוקית תמורה

3. פסוקית נושא ופסוקית מושא

א. פסוקית נושא המרחיבה שם עצם.

[...]

ו. דיבור ישיר ודיבור עקיף

4. פסוקית נשוא

(-) בספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" (יחידה ב') (1999) מחולק הפרק השישי בחלק השלישי, אשר כותרתו "המשפט הפשוט והמשפט המורכב", לפרקים הבאים:

א. פסוקית נושא ופסוקית נשוא;

ב. המושאים;

ג. פסוקית מושא;

ד. התיאורים ופסוקיות התיאור;

ה. הלוואי;

ו. פסוקית לוואי זיקה;

ז. התמורה;

ח. שם הפועל עם ל' – סיכום;

ט. פסוקית התמורה;

[...]

ט"ו. פסוקיות תוכן (הפרק מחולק לארבעה תת-תתי פרקים):

1. פסוקית נושא

2. פסוקית מושא

3. פסוקית נשוא

4. פסוקית לוואי

ט"ז. דיבור ישיר ודיבור עקיף.

(-) בספרן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה" (חלק ב') (2001) מחולק הפרק

הרלוונטי ("המשפט המורכב") בסדר הבא:

ניתוח משפט מורכב / כללי הפיסוק במשפט המורכב / פסוקיות התיאורים /

פסוקית נושא / פסוקית נשוא / פסוקית מושא / פסוקית לוואי / פסוקית תמורה /

טבלה לסיכום הפסוקיות / דיבור ישיר ודיבור עקיף / פסוקית מצומצמת.

(-) בספרן של מוצפי ושחר "מילים לכל עט" (חלק א') (2003) מחולק הפרק

העוסק ב"משפט המורכב" באופן דומה, אלא שהפרק העוסק ב"דיבור ישיר ודיבור

עקיף" וב"פסוקית מצומצמת" מופיע כפרק נפרד, בסמוך לפרק העוסק ביתר הפסוקיות.

31. בחוות דעתו ציין המומחה מטעם קבלי, פרופ' אלדר, כי –

”קבלי שמה לב תוך כדי הוראה שכל המשפטים ב'דיבור ישיר ובדיבור עקיף' מכילים פסוקיות תוכן בלבד, ולא כל פסוקית אחרת, לכן היא החליטה ללמד פרק מקדים בצורה יסודית ושיטתית, את הפרק על פסוקיות תוכן” (עמ' 18 לחוות דעתו).

עוד ציין פרופ' אלדר כי עיין בספרי לימוד לשון נוספים שפורסמו לפני 1989, ולטענתו לא מצא באף אחד מהם רצף בין פסוקיות תוכן לבין דיבור ישיר ועקיף. את ההתבססות על הספרים הנוספים עשה פרופ' אלדר תוך הפניה לנספחים לתצהירה של קבלי.

בית משפט קמא קבע כי חוות דעתו של פרופ' אלדר לא נסתרה, וקיבל אפוא את טענת קבלי כי הרצף בהוראת הנושאים – “פסוקיות תוכן” ולאחר מכן “דיבור ישיר ועקיף” – הועתק מקבלי.

32. דעתי שונה, וזאת מן הטעמים הבאים.

דבריו של פרופ' אלדר המובאים לעיל מחדדים כי האלמנט בספרה של קבלי, שלטענתה אינו מופיע בספרים קודמים והועתק ממנה, הוא החלטתה של קבלי “ללמד פרק מקדים בצורה יסודית ושיטתית, את הפרק על פסוקיות תוכן” (ההדגשה שלי – י.ע.). כך גם טענה קבלי בתצהירה בבית משפט קמא (עמ' 28). אלא שעיון בספריה של קבלי מעלה כי הפסוקיות השונות והפרק העוסק ב”דיבור ישיר ודיבור עקיף” משובצים וערוכים באופן שונה בספריה השונים. כך, בספר משנת 1994 המצוטט לעיל, הפרק של “דיבור ישיר ודיבור עקיף” מופיע כתת-פרק תחת הנושא של “פסוקית נושא ופסוקית מושא”, כאשר הפרק של “פסוקית נושא” מופיע אחריו כפרק נפרד, והפרק של “פסוקית לוואי” מלפניו כפרק נפרד. לעומת זאת, בספר משנת 1999, תחילה נלמדות כל הפסוקיות בסדר הבא: נושא, נושא, מושאים, תיאורים, לוואי, לוואי זיקה, תמורה. רק בהמשך נלמד פרק נפרד של “פסוקיות תוכן”, החוזר על פסוקיות הנושא, המושא, הנשוא והלוואי, ובתום כל אלה מופיע הפרק הנפרד של דיבור ישיר ודיבור עקיף.

הנה כי כן, נכונים דבריו של פרופ' אלדר בדבר הקדמתו של הפרק העוסק ב”פסוקיות התוכן” לפרק העוסק ב”דיבור ישיר ודיבור עקיף”, אלא שהם משקפים רק את ספרה של קבלי משנת 1999, ולא את ספריה הקודמים. אי לכך, הבדיקה שערך פרופ' אלדר אחר קיומו של רצף דומה בספרים לפני שנת 1999, אינה ממצה.

לכך חשיבות לענייננו. בספר "תחביר - עיין ערך לשון" (הוצאת מט"ח, 1997), תחת פרק ד' הנושא את הכותרת "סוגי הפסוקיות", אנו מוצאים רצף בין תת-פרק בשם "פסוקיות תוכן" (הכולל את פסוקיות המושא, הנשוא והנושא) לבין תת-פרק של "דיבור ישיר ודיבור עקיף". מועד פרסומו של ספר זה קדם בשנתיים לספרה של קבלי.

33. זאת ועוד. בספרה הנ"ל של קבלי משנת 1999, סדר לימוד הפסוקיות הוא כדלקמן: נושא, נשוא, מושא, תיאור, לוואי, לוואי זיקה, תמורה, וכאמור - בהמשך - פרק נפרד העוסק בפסוקיות תוכן (נושא, נשוא, מושא ולוואי) ולאחריו "דיבור ישיר ודיבור עקיף". לעומת זאת, בספרן של המערערות ערוכות הפסוקיות בסדר הבא: תיאורים, נושא, נשוא, מושא, לוואי, תמורה, ולאחר מכן מופיע הפרק של "דיבור ישיר ודיבור עקיף". עולה מהאמור, כי לא זו בלבד שהמערערות לא כללו בספרן פרק נפרד של "פסוקיות תוכן", אלא שהן אימצו סדר לימוד שונה מהסדר המופיע בספרה של קבלי משנת 1999. אמנם, מקובלים עלי דבריו של פרופ' אלדר כי אין הכרח לעשות שימוש במינוח "פסוקיות תוכן" כדי ליצור פרק נפרד המאגד בתוכו את פסוקיות התוכן, אך מעיון בספרן של המערערות לא התרשמתי כי כך הם פני הדברים.

קיצורו של דבר, שדרך הביטוי המבחינה בין פסוקיות התוכן כקבוצה בפני עצמה לבין יתר הפסוקיות – תוך יצירת רצף בינה לבין הפרק של "דיבור ישיר ודיבור עקיף" – לא הועתקה על ידי המערערות מקבלי. יתרה מזו, דרך ביטוי זו מופיעה בספרות אשר פרסומה קודם לספרה של קבלי.

לא למותר לציין כי לא נטען, ולא בכדי, כי התכנים של ההסברים והדוגמאות בהם השתמשו שחר ומוצפי בפרקים הנ"ל אינם דומים לאלה של קבלי.

ג. טבלה המציגה הבדלים בין שלושת סוגי המשפטים (פשוט, מאוּחָה ומורכב) לפי מילות הקישור וסדר האיברים

34. קבלי טענה כי בספרה הראשון "לשון ותחביר לחטיבת הביניים" (1986), היא הציעה לראשונה ללמד תלמידים להבחין בין שלושת סוגי המשפטים בשלב מוקדם, בטרם למדו לעומק את המשפט המאוּחָה והמשפט המורכב. לדברי קבלי, בין השנים 1996-1998 הציע גם משרד החינוך ללמד את שלושת סוגי המשפטים במקביל, אך מבלי להסביר כיצד לעשות זאת. קבלי טוענת כי בספרה "להבין, לתרגל ולדעת" (1999) היא היתה הראשונה אשר יישמה רעיון זה ופיתחה אותו באמצעות הצגת חתך

ומורכב); וההבחנה בין שלושת סוגי המשפטים היא באמצעות שלושה פרמטרים, אשר שניים מהם (מספר הנשואים + מילות הקישור) מופיעים בשתי הטבלאות.

מאידך גיסא, תוכנו של אחד מתוך שלושת הפרמטרים לזיהוי סוג המשפט הוא שונה. בעוד שאצל קבלי הפרמטר השלישי הוא "סדר האיברים/חלקים", הרי שאצל המערערות, הפרמטר הוא "מידת העצמאות", וברי כי אין המדובר באותה גברת בשינוי אדרת (או כותרת), שכן סוג המשפט היחיד בו "סדר החלקים/האיברים" הוא מחייב הוא המשפט המאוחה, בעוד שסוג המשפט היחיד בו קיימת "תלות בין האיברים" הוא המשפט המורכב. הבדל נוסף בין הטבלאות ניתן למצוא בפרמטר של "מילות יחס" תחת הקטגוריה של "המשפט הפשוט": אצל קבלי נאמר כי ישנן "מילות יחס נטו", ואילו אצל המערערות נאמר בהדגשה "אין מילות קישור", ובסמוך לכך "מילות יחס ואחריהן שם עצם". לכך יש להוסיף הבדלים נוספים, כנחזה בטבלה, כגון הגדרת הפרמטר מילות יחס/מילות קישור אצל קבלי לעומת זיהוי על פי מילות קישור אצל מוצפי ושחר, וכן שימוש בדוגמאות אצל קבלי, בעוד שהטבלה של מוצפי שחר לא כוללת דוגמאות.

36. זאת ועוד. עיון בספרות קודמת מעלה כי שלושת הפרמטרים המופיעים בטבלה של המערערות לקביעת סוג המשפט כבר הופיעו בעבר. כך, בספרה של עפרה קסובסקי "מיגיעה בלשון לידיעת הלשון" (פרקי הדרכה והכוונה יחודיים) (1987) בעמ' 56-57, היא מונה שלושה צעדים לקביעת סוג המשפט: מספר האיברים (הנשואים); מילות הקישור; והתלות בין האיברים. עוד אציין כי ה"תלות בין האיברים" כפרמטר להבחנה בין משפט מאוחה לבין משפט מורכב – ואשר אצל המערערות מופיע תחת הכותרת "מידת העצמאות" – קיים בספרים נוספים, כגון ספרו של עמי אביכזר "תחביר ושחבור לתיכון" (1992) בעמ' 115, וראו גם בספרו של ש' נהיר "עיקרי תורת המשפט" (מהדורה תשיעית, תשל"ו) בעמ' 36, 39).

37. עולה מהמקובץ כי יש אמנם דמיון-מה בין שתי הטבלאות, ואין בהיפוך העמודות והשורות בין הטבלאות, כשלעצמו, כדי לבסס שוני בין הטבלאות. אולם, כפי שהראינו, אין זה ההבדל היחיד. בחינת הטבלאות מעלה כי אין מדובר כלל בהעתקה של טבלת קבלי, וכי המערערות עיצבו את הטבלה שבספרן על פי הפרמטרים המקובלים כפי שהופיעו בספרות קודמת לזו של קבלי.

ד. העתקת טבלת סיכום תפקידים של שם הפועל עם ל' תוך שימוש באותה כותרת

38. קבלי טענה כי המערערות העתיקו את הכותרת לנושא מספרה משנת 1987, ואילו את הטבלה וההסברים העתיקו מספרה משנת 1999.

בית משפט קמא קבע כי אף שמדובר בחומר לימודי דומה, הרי שניתן להכתירו ככותרות שונות ולהסבירו בדרך שונה, ומכאן שהשימוש באותה כותרת בה השתמשה קבלי (בספרה משנת 1987) מהווה אינדיקציה להעתקת דרך הביטוי וההוראה.

ואלו הן הטבלאות המופיעות בספריהן של קבלי ושל המערערות:

קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" עמ' 453 מוצפי ושחר "מילים לכל עט" עמ' 269

לשם הפועל עם ל' תפקידים תחביריים רבים:

התפקיד התחבירי	דוגמות	הסברים והערות
1. נושא	ניעם לטייל. (השם) ללמוד.	הנושא הוא מודאלי או סביל. לבדיקה: הטיוול נעים.
2. נושא	המילה המודגשת היא לטייל	יש לפניו אוגד או ניתן להוסיפו.
3. נושא מורחב	כולנו לטייל	לפני שהים עם ל' יש פועל עזר. אפשר לומר: טיילנו. (מכאן שהפועל יכולנו הוא פועל עזר)
4. נושא מורחב + נושא סתמי	עריך לטייל בארץ.	הנושא אינו מוגדר. (כולנו)
5. מושא ישיר	ביקשתם מהוריי לטייל איתי באזור.	ביקשת את הדבר.
6. מושא עקיף	עורתי לנכה לטייל ברחוב.	עורתי בדבר.
7. תיאור תכליתי	נסענו לרמת הגולן לטייל.	כדי, למען, למטרת הטיוול.
8. תיאור תנאי	בלי לטייל לא נוכל ליהנות פה.	כדאי לבדוק לפי המשפט המורחב: אם לא נטייל לא נחנה.
9. לוואי	הדחף לטייל מצוּבָּה בכולנו.	משלים את שם העצם – הדחף.
10. תמורה	המילה לטייל (פועל) תחת	התמורה משלימה את שם העצם 'המילה' ויכולה ליצור עימה משפט שפניו של אחרת: המילה היא לטייל. (כמו משוואה מתמטית).

תפקידיו התחביריים של שם הפועל במשפט
סיכום תפקידיו השונים של שם הפועל במשפט הפשוט. ייחודו של שם הפועל בכך שהוא עומד בין הפועל ובין השם. יש לו שורש ובניין, אך אין בו נטייה של זמן וגוף.

התפקיד התחבירי	התפקיד התחבירי
1. נושא	רצוי להתקדם. לבדיקה: נשנה את שם הפועל לשם פעולה ונצליב בין המילים: ההתקדמות רצויה.
2. נושא	שאיפתו הייתה לזכות במדליה. שם הפועל יבוא בתפקיד נושא, אם יש לפניו אוגד או אם ניתן להוסיף לפניו אוגד.
3. חלק מנשוא מורחב	הוא יצטרף להבליג על נטייתו להרבות בדיבורים. לבדיקה: המשמעות העיקרית היא בשם הפועל, והפועל הוא פועל-עזר.
4. מושא	דרשתי משכני להבטיח את הרעש. לבדיקה: דרשתי משכני שיפסיק את הרעש, או דרשתי משכני את הפסקת הרעש (את הדבר). שינו לבו המבצע שונה מנושא המשפט.
5. תיאור תכליתי	התכנסנו להחליט על קווי פעולה. לבדיקה: נוסף את המילים: כדי, למען, בשביל. התכנסנו כדי להחליט על קווי פעולה.
6. לוואי	ההצעה לקצץ בשעות הלימוד נתקלה בהתנגדות. לבדיקה: שם הפועל מתקשר לשם. איזו הצעה? לקצץ...

39. עיון בספרי לימוד שונים מעלה כי עצם הנושא – תפקידיו של שם הפועל במשפט (המכונה בחלק מהספרים "המקור הנטווי") – אינו נחלתם של ספרי קבלי והמערערות בלבד. נביא מספר דוגמאות:

(-) יפעת שרעבי אבירם ונגה גנאל "בגרות בקלות" (1993) בעמ' 184 (להלן: אבירם וגנאל): הכותרת היא "תפקידי שם הפועל במשפט", ומתחתיה פירוט תפקידיו של שם הפועל בסדר הבא: נושא, נושא, חלק מנשוא מורחב, לוואי, מושא, תיאור תכליתי.

(-) רות איגר "לשון והבעה לבחינות בגרות" (1994) בעמ' 47 (להלן: איגר): הכותרת היא "תפקיד המקור הנטוי", מתחתיה מופיע המשפט "למקור הנטוי יש שבעה תפקידים תחביריים שונים", ולאחריו פירוט התפקידים התחביריים בסדר הבא: נושא, נושא, לוואי, מושא, תאור תכלית, תאור תנאי או אופן, חלק מנושא מורחב.

(-) "תחביר - עיין ערך לשון" (מט"ח, 1997) בעמ' 128: הכותרת היא "תפקידי צורת המקור - סיכום", מתחתיה הסבר קצר ולאחריו המשפט "צורת המקור משמשת כמעט בכל התפקידים התחביריים במשפט...", ולאחר מכן מפורטות "דוגמות של צורת מקור בתפקידים שונים" בסדר הבא: נושא, נושא, נושא מורחב, מושא ישיר, לוואי, תיאור תכלית.

ובקיצור, אין חולק כי מדובר בנושא אשר הופיע בספרי לימוד רבים, ואף המומחה מטעם קבלי, פרופ' אלדר, לא חלק על כך. השאלה היא אפוא האם הטבלה של המערערות מהווה העתקה של דרך הביטוי של קבלי.

40. אומר תחילה, כי הדמיון בין הכותרת המופיעה בספריה של קבלי מהשנים 1987 ו-1993 ("תפקידי התחביריים של שם הפועל עם ל'"), לבין הכותרת בספרן של המערערות ("תפקידי התחביריים של שם הפועל במשפט"), אינו מהווה לטעמי אינדיקציה להעתקה, וזאת בניגוד לקביעתו של בית משפט קמא. אכן, הדמיון הוא רב. אלא שבחינת הדמיון בין הכותרות אינו נעשה בחלל ריק, אלא מתוך התחשבות במאטריה הנלמדת ובמספר דרכי ההבעה המוגבל העומד לרשות המחבר.

כאמור, הנושא של תפקידי התחביריים של שם הפועל, הופיע בספרי לימוד רבים, חלקם בחרו בכינוי "מקור נטוי" וחלקם בחרו ב"שם הפועל", אך כולם פירוט והסבירו כי לשם הפועל תפקידים תחביריים שונים במשפט, כך שהכותרת בה בחרו קבלי והמערערות מתארת את הנושא כפשוטו. בהשאלה מדיני סימני המסחר ניתן לומר כי כפי שסימן מסחר "מתאר" אינו כשר לרישום, כך גם השימוש בכותרת "תיאורית" מעין זו, שהשימוש בה מחויב המציאות בשל הצורך לשקף את תוכן הנושא, אינו מהווה העתקה העולה כדי הפרת זכות יוצרים (ראו: סעיף 11(10) לפקודת סימני מסחר [נוסח חדש], תשל"ב-1972; ע"א 2673/04 קופי טו גו שיווק (1997) בע"מ נ' שקד (לא פורסם, 15.4.2007); ע"א 5792/99 תקשורת וחינוך דתי-יהודי משפחה (1997) בע"מ - עיתון "משפחה" נ' אס.בי.סי. פרסום, שיווק וקידום מכירות בע"מ - עיתון "משפחה טובה", פ"ד נה(3) 933, 944 (2001)). בדומה, כך גם בדיני המדגמים נהוג להבחין בין עיצוב פונקציונאלי שאינו מוגן (כאשר צורת החפץ מוכתבת כל כולה על פי תפקידו), לבין

עיצוב שאינו פונקציונאלי (ראו: ע"א 7125/98 מיפרומאל תעשיות ירושלים נ' קליל תעשיות בע"מ, פ"ד נז(3) 702, 709 והאסמכתאות שם (2003)), וכך גם בדיני עוולת גניבת העין, לפיהם לא תוטל אחריות אם ההעתקה או הדמיון הם במאפיינים פונקציונאליים של המוצר (ע"א 4030/02 עמיחי טרייד בע"מ נ' שרש ערכות נוודים בע"מ, פ"ד נח(5) 632, 636 (2004); עא 18/86 מפעלי זכוכית ישראלים פניציה בע"מ נ' *Les Verreies De Saint Gabain*, פ"ד מה(3) 224, 236 (1991)). דברים אלה נכונים, שמא אף במשנה תוקף, מקום בו מדובר בספרי לימוד כבמקרה דנן, בהם תוכן החומר הלימודי מחייב פעמים רבות שימוש במונחים דומים וזהים. משל למה הדבר דומה? למרצה במשפטים שילמד את הנושא "הלכת ההשתחררות בחוזי רשות" במסגרת דיני חוזים. פשיטא כי אותו מרצה לא קנה לעצמו "מונופול" על כותרת הנושא. איננו צריכים להרחיק עדותנו, ועיון בספרי הלימוד אשר הוזכרו לעיל ובספרי לימוד רבים אחרים מעלה כי הכותרות דומות, אם לא זהות, הן בפרקים של תורת ההגה, הן בפרקים של תורת הצורות, והן בפרקים העוסקים בתחביר ובשחבור.

41. משהגענו למסקנה כי אין בכותרת כשלעצמה אינדיקציה להעתקה, יש לבחון אם הדמיון בין הטבלאות מעיד על העתקה. לטעמי, התשובה לכך היא שלילית.

ראשית, הטבלה של קבלי כוללת 3 עמודות ו-10 שורות (קרי, מפורטים עשרה תפקידים תחביריים של שם הפועל), בעוד הטבלה של המערערות היא בעלת 2 עמודות (כאשר עמודת ה"דוגמה" ועמודת ה"הסבר" התמזגו לעמודה אחת), ומונה 6 שורות בלבד (קרי, מפורטים שישה תפקידים תחביריים של שם הפועל); בטבלה של קבלי שם הפועל חוזר על עצמו בכל הדוגמאות ("לטייל") (למעט בשורת הנושא שם נוספה גם הדוגמה "ללמוד"), ואילו בטבלה של המערערות בכל תפקיד תחבירי מופיע שם פועל אחר כדוגמה ("להתקדם", "לזכות", "להבליג" וכו').

בנוסף, עיון בהסברים בספרים השונים מעלה כי קיימים הבדלים נוספים ביניהם, וכי מוטיבים מסוימים בטבלה מופיעים כבר בספרות קודמת. נציין את חלקם:

(-) ההסבר של המערערות תחת התפקיד התחבירי "נושא" שונה מההסבר של קבלי, וכולל גם הסבר מילולי – "נשנה את שם הפועל לשם פעולה ונצליב בין המילים" – שאינו מופיע כך אצל קבלי. (אציין כי הדוגמה של קבלי: "נעים לטייל – הטיול נעים" מופיעה באופן זהה בספרן של אבירם וגנאל. עם זאת, אותה דוגמה מופיעה אצל קבלי גם בספרה "ידיעת הלשון – חלק ראשון" (1993) בפרק "עבודת בית", ואף המערערות

2, מיכל שחר, הכירה באפשרות שקבלי לא העתיקה דוגמה זו מספרן של אבירם וגנאל (פרוטוקול הדיון בבית משפט קמא, עמ' 46)).

(-) ההסבר תחת התפקיד התחבירי "נשוא" בדבר הימצאות אוגד או האפשרות להוסיפו מופיע גם בספרים נוספים, כגון ספרה של איגר, אשר פורסם כחמש שנים לפני ספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת".

(-) ההערה של המערערות תחת ההסבר לתפקיד התחבירי "מושא", ולפיה יש לשים לב לכך ש"המבצע שונה ממושא המשפט", אינה מופיעה בספרה של קבלי (אך מופיעה בספרן של אבירם וגנאל), ואציין כי קבלי אף פיצלה את המושא ל"מושא ישיר" ו"מושא עקיף".

(-) השימוש במילה "כדי" על מנת לבחון אם מדובר בשם פועל המשמש בתפקיד של "תיאור תכלית" מופיע בספרים נוספים, כגון ספרה של איגר, הספר של מט"ח וספרן של אבירם וגנאל.

(-) ההסבר של המערערות לתפקיד התחבירי "לוואי" שונה מהסברה של קבלי.

לא נעלמה מעיניי טענתה של קבלי בבית משפט קמא, לפיה בא כוחה פנה בשנת 1999 לאבירם וגנאל בטענה שהן העתיקו בספרן קטעים מספרה של קבלי. במכתב זה, אשר נשלח מטעם קבלי ורכס, מפורטות מספר דוגמאות להעתקות לכאורה, בצירוף התראה לאבירם וגנאל כי אם ספרן החדש יכיל הפרה כלשהי של זכות היוצרים של קבלי, היא תפעל בכל האמצעים העומדים לרשותה כדי למנוע זאת (נספח 17 לסיכומי קבלי בבית משפט קמא). אלא שאין במכתב זה כדי לסייע בידי קבלי. זאת, שהרי אין בעצם העלאת הטענה כלפי אבירם וגנאל כדי לבסס הפרה מצדן, וקבלי אף לא טענה כי הגישה נגדן תביעה בגין הפרת זכותה, כך שאין לנו אלא להניח שאבירם וגנאל לא הפרו את זכותה של קבלי. החשוב לענייננו הוא, כי העמוד הרלוונטי בספרן של אבירם וגנאל, העוסק בתפקידיו התחביריים של שם הפועל (עמ' 184), אינו נמנה כלל על ה"הפרות" הנטענות במכתב. אף שמנסח המכתב ציין כי אין מדובר ברשימה ממצה, לא ניתן לבסס על אותו מכתב את הטענה כי קבלי היתה סבורה שאבירם וגנאל העתיקו מספרה הסברים בפרק זה.

קיצורו של דבר, שלא הוכח כי הטבלה של המערערות הועתקה מהטבלה של קבלי, ואף נראה כי חלקים ממנה דומים יותר לספרים אחרים מאשר לספרה של קבלי.

אכן, אין במספר העמודות השונה כדי לשלול העתקה. אלא, שהצטברות נקודות השוני המנויות לעיל מובילה למסקנה כי לא הוכחה העתקה מצד המערערות. אשר לאופן עריכת הטבלה, אפילו נאמר כי מדובר במבנה דומה – ואיני סבור כך – הרי שבהתחשב בחומר הלימוד נראה כי מדובר בחלוקה בסיסית מתבקשת (חלוקה לתפקידים תחביריים + דוגמאות), שאין להסיק לגביה כי הועתקה מטבלה אחת לרעותה.

ה. אופן העריכה וצורת ההגשה של תרשימים המסכם את נושא הדגשים

42. בית משפט קמא אימץ את מסקנתו של פרופ' אלדר, לפיה עד להוצאת ספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" בשנת 1999 לא היה מקובל לסכם נושאים בענייני לשון בתרשימים, כך שברור כי ספרה של קבלי היה המקור לתרשימים המופיע בספרן של הנתבעות, ולפיכך מדובר בהעתקה של יישום רעיון.

על רקע דברים אלה, בבואנו לנתח את טענת קבלי להעתקה, עלינו לעשות כן בשני מישורים: האחד – האם עצם השימוש בתרשימים מהווה הפרת זכות יוצרים; השני – האם התרשימים בספרן של המערערות מהווה העתקה של התרשימים מספרה של קבלי.

43. מסקנתו של פרופ' אלדר, עליה התבסס בית משפט קמא, כי עצם השימוש בתרשימים מהווה הפרה של זכות היוצרים של קבלי, אינה יכולה לעמוד משתי סיבות, האחת עובדתית והשניה משפטית.

במישור העובדתי, דבריו של פרופ' אלדר, כי עד צאת ספרה של קבלי בשנת 1999 לא היה מקובל לסכם נושאים בענייני לשון בתרשימים, אינם מבוססים. עיון בספרים להוראת לשון שקדמו לספרה של קבלי, מוביל למסקנה אחרת. כך, למשל, ספרה של עפרה קסובסקי "מיגיעה בלשון לידיעת הלשון" משנת 1987, רווי תרשימים.

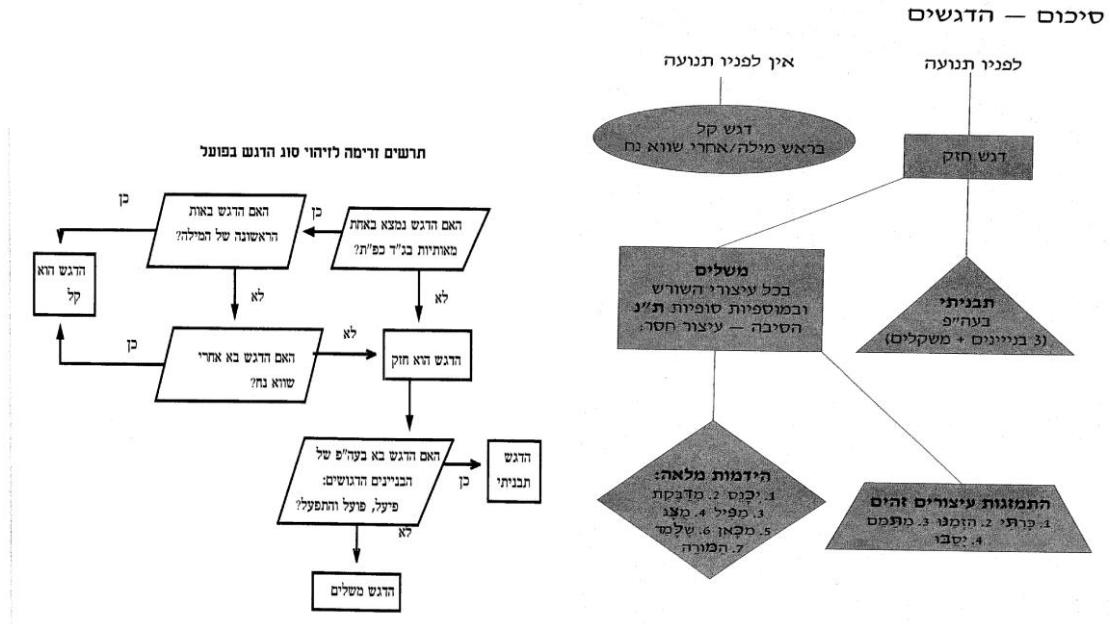
במישור המשפטי, אפילו אם קבלי היתה הראשונה אשר עשתה שימוש בתרשימים, אין בכך כדי להקנות לה זכות יוצרים על עצם השימוש בתרשימים. זאת, שכן עצם השימוש בתרשימים אינו מהווה ביטוי המקנה ליוצרו זכות יוצרים. הבחירה להציג מידע באמצעות תרשימים היא בגדר רעיון שאינו מוגן, ואילו אופן עריכת התרשימים ועיצובו הם הביטוי המוגן. עצם השימוש בתרשימים אינו חוסם את דרכם של כל יתר היוצרים לעשות בעתיד שימוש בתרשימים, והדברים פשוטים ואינם טעונים הרחבה.

44. נותר לבחון את הנדבך השני לטענת ההפרה – האם התרשים של המערערות מהווה העתק של התרשים המופיע בספרה של קבלי?

ואלו הם התרשימים הרלוונטיים:

מוצפי ושחר "מילים לכל עט" עמ' 6

קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" עמ' 32

לאחר שמשווים בין שני התרשימים, ניתן להבין מדוע מיקדו קבלי ופרופ' אלדר את טענתם בכך שעצם השימוש בתרשים מפר את זכות היוצרים של קבלי, מבלי להידרש לתוכן התרשימים. עיון קל בתרשימים מעלה מיד כי רב השונה על השווה, הן בצורה, הן בתוכן. ראשית לכל, התרשים של המערערות הוא מתוחכם ובנוי בצורת "תרשים זרימה" אשר כל חלקיו מחוברים, כאשר האפשרות להתקדם ממשבצת למשבצת היא בינארית, על פי שאלות של "כן" ו"לא", שלא כמו אצל קבלי. די בכך כדי לשלול לחלוטין את טענת ההעתקה. לכך יש להוסיף הבדלים נוספים, ובין היתר: התרשים של המערערות נועד לזיהוי סוג הדגש בפועל, ולא בשם; התרשים של המערערות נעדר דוגמאות; המערערות פותחות את תרשימן בשאלה האם הדגש הנמצא באחת מאותיות בג"ד כפ"ת, שאלה אשר אינה מופיעה אצל קבלי; התרשים של קבלי מבחין בין תופעות בגינן מתווסף דגש משלים (התמזגות עיצורים זהים / הידמות מלאה), שלא כתרשימן של המערערות.

נחזור להבדל העיקרי, לטעמי, והוא בניית תרשים הזרימה על ידי המערערות. אין זה הבדל של מה בכך. תרשים הזרימה של המערערות מתווה רשימת כללים

המסודרים בסדר כרונולוגי, כך שקורא המבקש לזהות את סוג הדגש בפועל מסוים, נדרש רק להשיב על השאלות המוצגות לו בתרשים על פי הסדר בו הן מופיעות, ולהתקדם בהתאם למשבצת הבאה ומובטחת לו תשובה נכונה. אצל קבלי, לעומת זאת, אין מדובר בתרשים זרימה הבנוי משאלות, אלא בתרשים המבחין, שלא על דרך שאלות (וממילא, מבלי שיש "יחסי גומלין" בין התשובות) בין מאפיינים שונים המבדילים בין סוגי הדגשים. דומה כי לכך כיוונו המערערות בטענתן בבית משפט קמא, כי בעוד שאצל קבלי מדובר בתרשים מסכם, הרי שאצלן מדובר בתרשים אשר נועד לזיהוי הדגש. בית משפט קמא ציין בהקשר זה כי לא הצליח לרדת לעומק ההבחנה, ככל שזו קיימת, אך לטעמי, ההבחנה מדברת בעד עצמה.

סיכומו של דבר, שאין בעצם השימוש בתרשים משום הפרת זכות יוצרים, אין דמיון בין התרשימים, וממילא לא הוכחה העתקה המהווה הפרת זכויות יוצרים.

1. הערת סיוע בנושא ההבחנה בין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים לבין משפט מורכב שאיבריו מאוחים

45. בספרה של קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני" (1994) בעמ' 153 וכן בספרה "ידיעת הלשון לחטיבה העליונה" (1989) בעמ' 132 (נספח י"ג 1 לסיכומי קבלי בבית משפט קמא), תחת הפרק "משפט מאוחה שאיבריו מורכבים", מופיעות ההערה והדוגמה הבאות:

"כיצד נבחין בין משפט מורכב שאיבריו מאוחים לבין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים?"

נבדוק בדרך הבאה:

1. ננסה להפריד ליד מלת החיבור. אם ההפרדה היא חד משמעית, האיברים עצמאיים וכל איבר מביע רעיון שלם, לפנינו משפט מאוחה שאיבריו מורכבים.

כאשר הגעתי לביתי לא נמצא איש בבית, אך כעבור שעה קלה נכנסו הוריי ואחותי.

אפשר להפריד בין שני האיברים. כל איבר הוא עצמאי, לכן המשפט הוא מאוחה. [...]

2. אם לא ניתן להפריד לפני מלת החיבור, והאיבר אינו מביע רעיון שלם ועצמאי, לפנינו משפט מורכב.

כיוון שהצפיפות בחנות רבה, ומוצרים רבים אזלו, דחיתי את הקניות ליום המחרת.

לא ניתן להפריד לפני מלת החיבור. המשפטים אינם עצמאיים. המשפט הוא מורכב שבו הפסוקית היא משפט מאוחד. [...]"

בספרן של המערערות "המילה האחרונה" (חלק ב') בעמ' 664, מופיע הקטע

הבא :

"כיצד נבחין בין משפט מאוחד בעל איברים מורכבים ובין משפט מורכב בעל פסוקיות מאוחדות?"

נמצא את מילת החיבור; אם המשפטים לפנייה ואחריה עצמאיים, המשפט הוא מאוחד. אם לא – המשפט מורכב.

דוגמות

1. כשהגעתי למקום הכינוס לא נמצא שם איש, אולם כעבור זמן-מה הגיעו בוגרים ובוגרות.

מילת החיבור "אולם" מפרידה בין שני משפטים עצמאיים, לכן המשפט כולו מאוחד. [...]"

2. כיוון שהשעה היתה מאוחרת והאוטובוס האחרון כבר יצא, החלטתי להישאר עם קרובי עוד לילה.

המשפט לפני מילת החיבור אינו עצמאי, מכאן שהמשפט כולו מורכב. [...]"

בית משפט קמא העיר כי אין מדובר בהעתקה אחת לאחת של המילים אלא בהעתקה של דרך ההסבר בצורה של טיפ ללומדים, טיפ שלא הופיע בספרי לימוד קודמים, ואינו חלק מחומר הלימוד, ואימץ את חוות דעתו של פרופ' אלדר. מכאן מסקנתו של בית משפט קמא כי זכות היוצרים של קבלי הופרה.

46. מהשוואה בין שני הנוסחים עולה כי אכן קיים דמיון, הן באופן הצגת הדברים, הן במלל: באופן ניסוח השאלה; באופן ניסוח דרך הבדיקה; ובלשון הדוגמה הראשונה, היא זהה בהיבט התחבירי – משפט מאוחד, כאשר איבר אחד הוא משפט מורכב בעל פסוקית זמן ואילו האיבר השני הוא משפט כולל.

המערערות טענו כי אין מדובר ב"טיפ" פרי המצאתה של קבלי, אלא בחלק מכללי ההוראה להבחנה בין סוגי משפטים. אלא שלא עלה בידן להצביע על ספר אשר קדם לספרה של קבלי הכולל הערה מסוג זה או דוגמה דומה.

בהקשר זה אציין כי המערערות הפנו לספרה של נעמי פרמן-פלד "מינידקדוק" (חלק ב' – תחביר ושחבור), הכולל בעמ' 368 תת-פרק הנפתח בשאלה "האם המשפט הזה הוא מורכב, שפסוקיתו משפט מאוּחה או מאוּחה, שאיבריו מורכבים???", ומתחתיה הסבר הדומה מאד להסבר המופיע בספרה של קבלי. אלא שעל ספר זה לא מצוינת שנת הוצאתו לאור. קבלי טענה כי שוחחה עם הבעלים של הוצאת הספרים, אשר מסר לה כי הספר יצא לאור בין השנים 1996-1997 (תצהיר קבלי בבית משפט קמא, עמ' 36). מפרוטוקול הדיון בבית משפט קמא עולה כי המערערת 2, מיכל שחר, הפנתה בחקירתה לספר זה, אך לשאלת בא כוחה של קבלי השיבה כי אינה יודעת אם הספר קדם לספרה של קבלי (פרוטוקול, עמ' 44). ביום הדיונים שלאחר מכן ביקש בא כוחה של קבלי להודיע, ככל הנראה באמצעות מסמך, כי מהוצאת הספרים נמסר שהספר האמור יצא לאור ביום 6.10.97. ואולם, באת כוחה של המערערת התנגדה בטענה שלא מצוין במסמך איזו מהדורה יצאה בתאריך זה, והתנגדותה התקבלה (פרוטוקול, עמ' 57), אם כי למרות זאת, המסמך צורף כנספח 20 לסיכומי קבלי בבית משפט קמא. השורה התחתונה היא, כי נוכח אי הבהירות לגבי מועד הוצאתו לאור של ספרה של פרלמן-פלד, לא עלה בידי המערערות להראות כי הספר יצא לאור לפני ספרה של קבלי.

הדמיון הלכאורי בין ההערה בספרה של קבלי לבין ההערה בספרן של המערערות, תומך לכאורה בטענת קבלי להעתקה. מנגד, יש לזכור כי עסקינן בתופעה בתחביר שיש להסבירה, כך שאין לשלול את טענת המערערות כי השימוש בטיפים ובהסברים מקובל בתחום וכי עצם הצורך להבחין בין משפט מאוּחה לבין משפט מורכב מחייב ניסוח "פונקציונאלי" דומה. עמדה על כך ד"ר צילה שלום, המומחית מטעמן של מוצפי ושחר בחוות דעתה, לפיה ההבחנה בין מאוּחה למורכב "מחייבת ניסוחים דומים" (עמ' 7 לחוות הדעת).

מכל מקום, אפילו אניח לצורך הדיון כי בהעתקה עסקינן – ואיני סבור כך – הרי שבכך לא סגי כדי להוכיח קיומה של הפרת זכות יוצרים. כפי שנקבע בעניין אלמגור, על מנת לבסס הפרה יש להוכיח כי הנתבע העתיק חלקים ממשיים ומהותיים מיצירת התובע, ולכך נגיע בהמשך.

ז. דרך לימוד הגזרות – פרק נפרד המבחין בין סוגי הגזרות

47. קבלי טענה כי המערערות העתיקו ממנה את דרך לימוד הגזרות השונות, במובן זה שהפרק הראשון הוא פרק לימוד ובו סימנים לזיהוי הגזרות השונות, ורק לאחריו פרקים המלמדים כל גזרה בנפרד. עוד נטען כי קיים דמיון חיצוני בעריכה ובעימוד.

עיקר טענת קבלי התמקדה בנקודות הבאות המשותפות לספרה ולספרן של המערערות:

(-) היותו של הפרק המדובר פרק "לימוד" המסביר כיצד להבחין בין הגזרות, להבדיל מפרק "מבוא".

(-) גזרת הכפולים מופיעה בין גזרות החסרים, ולא אחרי גזרת נחי ע"ו. (נסביר לקורא בקצרה כי "גזרת הכפולים" מתייחסת לפעלים בהם 'ע' הפועל ול' הפועל הן זהות. בהטיות מסוימות אותיות אלה מתמזגות יחד לכדי אות אחת, לה יתווסף דגש משלים. לדוגמה: שורש ג-נ-נ, הם הַגְנָו. "גזרות החסרים" זו כותרת לגזרות בהן אחד מהעיצורים נופל בהטיות מסוימות, ובמקומו יבוא דגש משלים. לדוגמה, גזרת חסרי פ"נ: שורש נ-פ-ל, הוא נִפִּיל; גזרת חסרי פי"צ: שורש י-צ-ב, הוא מַצִּיב)

פרופ' אלדר קבע בחוות דעתו כי הגשת הפרק האמור כפרק לימוד, להבדיל מפרק מבוא, בליווי אמצעי זיהוי לגזרות השונות, נלקחה מספרה של קבלי, ובית משפט קמא אימץ את מסקנתו.

48. לאחר שעיינתי בפרקים הרלוונטיים (קבלי – "ללמוד, לתרגל ולדעת", עמ' 51; מוצפי ושחר "המילה האחרונה" (חלק א'), עמ' 50-51) והשוויתי ביניהם, אין דעתי כדעתו של בית משפט קמא.

המדובר בפרק האוחז עמוד אחד ובו רשימה המונה את סוגי הגזרות ובצדן הסבר קצר, כהקדמה לפרקים הבאים בהם נלמדת כל גזרה בנפרד. אין חולק כי פרקי מבוא בנושא הגזרות מופיעים בספרים רבים, כך שבירי כי עצם קיומו של הפרק אינו מעיד על העתקה וממילא אינו מהווה הפרת זכות יוצרים. אשר לטענתה של קבלי כי ההעתקה נסבה על הגדרתו של הפרק כפרק "לימוד", עלי להודות כי לא ירדתי לשורש ההבחנה בין פרק כזה לבין פרק "מבוא".

בספרה של קבלי אנו מוצאים רעיון שנועד להקל על תלמידים לקבוע באיזו גזרה מדובר, בדמות שרטוט הקושר בין שורשים שאחת מאותיותיהם היא אות אה"ו לבין מקומה של האות בשורש, כגון: במילה "נקום" - האות ו"ו היא עי"ן הפועל:

נקוּם – עה"פ היא וי"ו. הגזרה נחי ע"ו.

לשם הזהירות, וככל שקבלי נתכוונה ל"פטנט" זה, הרי שהוא לא מופיע בספרן של המערערות.

כאמור, קבלי טענה כי המערערות העתיקו ממנה את סדר הופעת הגזרות, וכראיה הצביעה על כך שגזרת ה"כפולים" מופיעה בשני הספרים תחת גזרות ה"חסרים". פרופ' אלדר החרה-החזיק אחריה בנחרצות בחוות דעתו, בקובעו כי "בכל הספרים להוראת הלשון מופיעה גזרת הכפולים תמיד אחרי גזרת נחי ע"ו, ולא במסגרת החסרים" (עמ' 29 לחוות דעתו; ההדגשה במקור – י.ע.). ולא היא. מחומר הראיות עולה כי בספרים משנים עברו, עוד מראשית המאה הקודמת, ניתן למצוא כי גזרת הכפולים נכללת תחת הגזרות החסרות (נספחים 25, 26, 27 לתצהירה של שחר), כך שאף בנקודה זו לא בוססה טענת ההעתקה.

ח. "טיפ" להבחנה בין פעלים הדומים בתבניתם אך שונים בבניינם או בגזרתם

49. בספרה "ידיעת הלשון – חלק שני" בעמ' 305, תחת הפרק של "גזרת החלולים" (הכוונה לגזרת נחי עו"י, בה ע' הפועל היא האות ו"ו או יו"ד והיא נחה או חסרה, לדוגמה: שורש ר-ו-ם, הוא מְרִים), כללה קבלי הבחנה בין פעלים מגזרת ע"ו בזמן עתיד בבניין נפעל, לבין פעלים מגזרת חסרי פ"נ בזמן עתיד בבניין קל (לדוגמה: ?סוג – ?פול). קבלי הוסיפה כי כדי להבחין בין השניים יש לעבור לזמן הווה בגוף יחיד (נסוג – נופל). לאחר מכן מובאות מספר דוגמאות לפעלים מגזרת ע"ו הנוטים בבניין נפעל כמו פעלים מגזרת חסרי פ"נ, והם: "נמול", "נדרון", "נזון", "נצוד", "נשום", "נעור", "נאות".

לטענת קבלי, ההערה בדבר הדרך להבחין בין הפעלים משתי הגזרות היא הערה ייחודית שלה אשר הועתקה על ידי המערערות, אשר העתיקו אף את שיבוצה בפרק זה וגם את הרצף בינה לבין רשימת הפעלים הנ"ל המובאים כדוגמאות.

קבלי מאשרת כי רשימת הפעלים היא חלק מחומר הלימודים (תצהירה, עמ' 273), אלא שלטענתה, ההערה והרצף הועתקו, מה שמוכיח כי ספריה היו נגד עיני המערערות כשכתבו את ספרן.

50. אבחן תחילה האם אכן הועתקה ההערה המדוברת.

לטעמי, המסקנה העולה מהשוואת שתי ההערות היא כי אין מדובר בהעתקה. ה"טיפ" להבחנה המופיע בספרה של קבלי, בו הציעה לתלמידים לעבור לצורת הווה יחיד, מתמצה במילים הבאות (ההדגשות במקור – י.ע.):

"הערה: שימו לב להבדל שבין ע"ו בעתיד בבניין נפעל, לבין חסרי פ"נ בבניין קל עתיד.
יסוג - יפ'ל
 בנפעל מגזרת ע"ו, ו"ו השורש נמצא בנטייה.
 בקל עתיד מגזרת חפ"נ נמצאים רק שני עיצורי שורש בנטייה בעקבות הידמות מלאה של הנו"ן השורשי – פה"פ.
 כדי להבחין בין תס'גנה – לבין תפ'לנה נעבור להווה יחיד: הוא נסוג; הוא נופל".

מנגד, אצל המערערות ("להבין, לתרגל ולדעת", בעמ' 274) אנו מוצאים את

ההערה הבאה:

"לפני סופית נה בעתיד ובציווי בא חולם חסר, ונוצר דמיון בין גזרת נעו"י לחפ"נ: תמ'גנה – תפ'לנה במקרה זה נטה לעבר ולהווה. אם התבנית בעבר היא סָסָס ובהווה סוֹסָס – השורש הוא מגזרת חפ"נ: תפ'לנה – הוא נָבַל – נובל – שורש נ-ב-ל בבניין קל. אם הצורה בעבר ובהווה היא נָסוּס – השורש הוא מגזרת נע"ו. תמ'גנה – הוא נְמוּג. שורש מ-ו-ג בבניין נפעל".

עולה מהאמור, כי לא זו בלבד שאין מדובר בהעתקה מילולית, אלא שה"טיפים" אף אינם זהים בתוכנם. בעוד שקבלי מציעה לעבור לצורת הווה יחיד, המערערות מציעות להטות הן לעבר הן להווה, תוך שהן מפרטות את הצורות המתקבלות מההטיה. ובקיצור, אין מדובר בהעתקה, כך שאיני נדרש לשאלה אם "טיפים" בהוראת הדקדוק אינם הופכים במהרה לנחלת הכלל בקרב העוסקים במלאכה.

51. חלקה השני של טענת קבלי נסב על שיבוץ ההערה בפרק הלימודי ועל קיומו של רצף בין ההערה לבין רשימת הפעלים. אכן, בשני הספרים ההערה מופיעה באותו הפרק וממוקמת בסמוך לרשימת הפעלים, אך אין בכך כדי להצביע על העתקה.

עיון בשני הספרים מעלה כי הפרקים ערוכה בצורה שונה. כך, אצל קבלי גזרת החלולים וגזרת הכפולים נלמדות בפרקים נפרדים על בנייניהן, ואילו אצל המערערות שתי הגזרות נלמדות במקביל על פי סדר הבניינים, קרי: גזרת נעו"י (בניין קל) + גזרת הכפולים (בניין קל); גזרת החלולים (בניין נפעל) + גזרת הכפולים (בניין נפעל) וכו'. אמנם, ההערה המבחינה ורשימת הפעלים המדוברת (אשר אין חולק כי היא חלק

מחומר הלימודים – ראו, למשל: מרדכי רוזן "פרקי לשוננו" (חלק א') 1985, בעמ' 130), מצויות בשני הספרים תחת בניין נפעל בגזרת החלולים. אלא שאין בכך כדי להצביע על העתקה, באשר זה מקומן הטבעי של הערות אלה. זאת, מהסיבה הפשוטה שהן ההערה והן רשימת הפעלים עוסקות בתופעות הרלוונטיות לאותו בניין בגזרה זו. לפיכך, איני רואה כי ניתן להסיק קיומה של העתקה מעצם שיבוץ ההערה ורשימת הפעלים בפרק הרלוונטי.

ודוק: אנו מכנים חלקים אלה בספרי הצדדים בשם "פרקים", אך הדיון בבניין נפעל בגזרת החלולים הוא דיון קצר בשני הספרים: אצל קבלי מדובר בכחצי עמוד (עמ' 305), ואצל המערערות מדובר בעמוד אחד (עמ' 274). רוצה לומר, שהטענה כי "לא ניתן" להגיע לרצף הזה במקרה (תצהיר קבלי, עמ' 40; חוות דעתו של פרופ' אלדר, עמ' 31) וכי לא ייתכן שקיומו של רצף בין ההערות אינו פרי העתקה – היא מרחיקת לכת ואינה משכנעת. מדובר בנושא קצר שלא מקובל להתעכב עליו יתר על המידה, וכאשר הנושא כולו אוחז כחצי עמוד בספרה של קבלי, קשה עד מאוד לקבל את הטענה כי הרצף נובע מהעתקה.

למעלה מן הצורך אציין כי עיון בפרקים הסמוכים בספרן של המערערות, העוסקים ביתר הגזרות, מעלה כי גם בפרקים אחרים ערכו המערערות את ההסברים בסדר דומה. כך, בדיון אודות בניין הפעיל המופיע בסמוך (עמ' 278), המערערות מונות מספר "הערות": הן פותחות בזיהוי שורש ובניין; ממשיכות בהערה בדבר קיומו של דמיון בזמן עתיד בין בניין הפעיל לבין בניין קל, בצירוף הערה בדבר הדרך לזהות את הבניין הנכון; וממשיכות בהערות בדבר מספר פעלים ושני שורשים "מיוחדים". סדר הדברים דומה במידה רבה לסדר הדברים בתת הפרק העוסק בבניין נפעל בגזרת החלולים, עליו נסבה טענתה של קבלי.

על רקע האמור, איני סבור כי הוכחה טענת קבלי להעתקה של ההערה המבחינה בין הבניינים ולגבי הרצף בין הערה זו לבין רשימת הפעלים.

ט. סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל"

52. קבלי טענה כי המערערות העתיקו את סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל", אותו יצרה כדי להקל על תלמידים לזכור את ששת הפעלים בהם נשמטת פ' הפועל בבניין קל בזמן עתיד ובציווי (לדוגמה: כד, אָכַד – השורש הוא י-ר-ד, אך האות יו"ד נשמטת). ראשי

התיבות "לדר"ש צ"ל" מסמלות את עין הפועל בששת הפעלים בהם נשמטת פ' הפועל והם: תלד, תדע, תרד, תשב, תצא, תלך.

הסימן האמור מופיע בספרה של קבלי "ידיעת הלשון לחטיבה העליונה" (1989) בעמ' 215 (נספח 31 לתצהירה), וכן בספרה "להבין, לתרגל ולדעת" (1999) (יחידה א') בעמ' 164. אציין כי בספרה של קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני" (1994), בעמ' 264, הסימן מופיע בוורסיה שונה: "לדר"ש לצח"ק", כך שבנוסף לששת הפעלים הנ"ל נוספו גם השורשים י-ח-ד; י-ק-ע.

המעצרות טענו כי קבלי לא המציאה את סימן הזכרון הנ"ל, והוא הופיע בספרן של אבירם וגנאל. לטענתן, הן לימדו בבית ספרן מתוך ספרן של אבירם וגנאל, וסימן הזכרון נוצר בשני הספרים באופן בלתי תלוי. עוד נטען כי גם קבלי עצמה עשתה שימוש בספריה בסימנים נוספים שאינם פרי יצירתה.

53. מקובלת עלי קביעתו של בית משפט קמא כי העובדה שקבלי עשתה שימוש בספריה בסימני זכרון אשר מקורם בספרים אחרים, אינה גורעת מזכותה להגיש תביעה בגין הפרת זכות היוצרים שלה בסימני זכרון פרי יצירתה. אולם, השאלה הצריכה לענייננו היא האם אכן מדובר בסימן זכרון פרי יצירתה של קבלי, אם לאו.

המעצרות הפנו כאמור לספרן של אבירם וגנאל, שם אנו מוצאים בעמ' 35 את סימן הזכרון האמור. על כך השיבה קבלי בבית משפט קמא בשתיים: ראשית – מועד הוצאתו לאור של ספרן של אבירם וגנאל הוא מאוחר למועד צאת ספרה; שנית – מכתב התראה שנשלח מטעם בא כוחה לאבירם וגנאל, ובו מוזכר עמ' 35 לספרן כעמוד הכולל העתקה מצדן (הזכרנו מכתב זה - נספח 32 לתצהיר קבלי - בסעיף 41 לעיל והוא מצורף גם כנספח 17 לסיכומיה בבית משפט קמא). בסיכומי התשובה מטעמה בהליך שלפנינו, העלתה קבלי אינדקציה נוספת להעתקה מצד המעצרות. לטענתה, היא העירה בספרה כי השורשים הנוספים י-ח-ד + י-ק-ע הם "בשימוש מקראי ולא בעברית החדשה", והערה זו מופיעה גם בספרן של המעצרות.

54. ספרן של אבירם וגנאל יצא לאור בשנת 1993, קרי כארבע שנים לאחר צאת ספרה של קבלי "ידיעת הלשון לחטיבה העליונה" (1989). אי לכך, ובהתחשב בעובדה שלא עלה בידי המעצרות להפנות לספר הכולל סימן זכרון זה אשר יצא לאור לפני ספרה של קבלי, אין המעצרות יכולות להיבנות מהופעתו של סימן הזכרון בספרן של אבירם וגנאל, ואין בכך כדי לשלול מקבלי את זכות היוצרים בסימן.

ואולם, לאחר ששכתי ועיינתי במכתב ההתראה מטעם בא כוחה של קבלי, אשר נשלח לאבירם וגנאל, התעורר אצלי ספק האמנם סימן הזכרון הוא פרי יצירתה של קבלי. במכתב האמור מפנה בא כוחה של קבלי לרשימה בלתי ממצה של קטעים שהועתקו לכאורה על ידי אבירם וגנאל מספרה של קבלי. הראשון מבין ארבעת סעיפי ההעתקה המנויים במכתב הוא עמ' 35 לספרן של אבירם וגנאל – לגביו נטען במכתב כדלקמן:

3.1" בעמוד 35 לספרן העתקתן את תוכן הטבלה שבעמוד 214 בספרן של מרשותי".

עיון בעמוד 35 לספרן של אבירם וגנאל מעלה כי ההעתקה לה טענה קבלי במכתב האמור כלל לא התייחסה לסימן הזכרון "לדר"ש צ"ל", אלא לטבלה המונה את הפעלים "נוכחים; נועצים; נוצרים; נושבים", בסדר זה, אשר נועדה להבחין בין פעלים דומים אשר חלקם מתחילים בנו"ן הפועל וחלקם ביו"ד הפועל (נ.כ.ח. / י.כ.ח.; נ.ע.ץ. / י.ע.ץ. וכו') ואשר מופיעה בעמ' 214 לספרה של קבלי [עמוד זה מופיע בחלקו בנספח 31 לתצהיר קבלי].

ההפנייה במכתב לעמ' 35 לספרן של אבירם וגנאל, מתעלמת אפוא מההעתקה של סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל" המופיעה באותו עמוד. הדעת נותנת כי מקום בו בחרה קבלי להתייחס לעמוד הספציפי, ניתן היה לצפות שהמכתב יתייחס גם להעתקת סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל", ככל שהינו פרי יצירתה של קבלי. חיזוק לכך ניתן למצוא ביתר סעיפי ההעתקה המנויים במכתב בא-כוחה של קבלי, המתייחסים לעמודים ספציפיים בספרן של אבירם וגנאל, ולגביהם נטען כי הועתקו בהם "חומרים" ו"חלקים שלמים" מעמודים בספרה של קבלי. קיצורו של דבר, כי העדר התייחסות במכתב לשימוש בסימן הזכרון "לדר"ש צ"ל" בספרן של אבירם וגנאל, מעורר תהיות אם בזמן אמת סברה קבלי כי סימן זה הוא אכן פרי יצירתה. עם זאת, ומאחר שבמכתב הנ"ל נאמר כי המדובר ברשימה לא ממצה של העתקות, איני משוכנע כי ניתן להסיק מסקנה נחרצת מאי אזכור סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל" באותו מכתב.

55. טענתה של קבלי בדבר זהות ההערה הנוגעת לצמד השורשים י-ח-ד + י-ק-ע, אינה מדויקת במישור העובדתי. כאמור, קבלי טענה כי ההערה לפיה שני שורשים אלה הם "בשימוש מקראי ולא בעברית החדשה", מופיעה רק בספרה ובספרן של

המערערות. ברם, עיון בספרה של קבלי ובספרן של המערערות מעלה תמונה שונה במעט. כך, לשון ההערה בספרה של קבלי היא:

”אָתד (י.ח.ד.), אַקע (י.ק.ע.) בעיקר בשימוש מקראי
בבניין קל”.

לעומת זאת, בספרן של מוצפי ושחר לשון ההערה היא –

”וכן בשורשים י-ק-ע ו-י-ח-ד שאינם נוהגים בעברית
החדשה”.

הנה כי כן, לא זו בלבד שה”ציטוט” בסיכומי התשובה של קבלי אינו מדויק, אלא שאין המדובר בהעתקת ההערה מספרה של קבלי כלשונה.

56. סיכומו של דבר, שלא עלה בידי המערערות להצביע על ספר המוקדם לספרה של קבלי אשר כלל את סימן הזכרון לדר”ש צ”ל. עם זאת, קיימים ספקות לגבי השאלה עד כמה מדובר בסימן שהוא פרי הגותה של קבלי.

בנקודה זו, ולצורך הדיון, אניח כי סימן הזכרון ”לדר”ש צ”ל” נהגה על ידי קבלי. ברי כי עצם הרעיון להשתמש בראשי תיבות כדי לקבץ מספר שורשים או מילים אינו רעיון מוגן. כבר חז”ל הכירו את המונח נוטריקון, והכל מכירים את דצ”ך עד”ש באח”ב בהגדה של פסח, כראשי תיבות לעשר המכות בהם לקו המצרים (דם, צפרדע, כינים וגו’). יש שהנוטריקון חבוי במילה או בביטוי הנפוצים בשפה העברית. לדוגמה, לפני מותו, ציווה דוד את שלמה להיפרע משמעו בן גרא שקילל וביזה אותו כאשר ברח מירושלים מפני בנו אבשלום שמרד בו: ”וְהָיָה עִמָּךְ שְׁמָעִי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי מִבְּחָרִים וְהוּא קָלְלָנִי קָלְלָהּ נְמוֹצֶת בְּיוֹם לְכֹתִי מִתְּנַיִם...” (מלכים א, ב, ח), והיו שדרשו נמוצ”ת, ראשי תיבות של נואף - מואבי - רוצח - צורר - תועבה (בבלי, שבת קה, ע”א).

שאלה נכבדה היא, אם ואימתי נוטריקון ראוי להגנת זכויות יוצרים, ובמיוחד בז’אנר של לשון ודקדוק בו עסקינן. ניתן לטעון כי כאשר פלוני הוגה נוטריקון הוא מבטא בדרך מסויימת את הרעיון הכללי של שימוש בראשי תיבות, וכבר עמדנו על כך שהביטוי של רעיון – להבדיל מעצם הרעיון של שימוש בראשי תיבות – הוא מוגן. מנגד, ספק אם מי שבהבל פיו יצר ראשי תיבות, אכן התכוון כי הם יהיו מושא לזכויות יוצרים. דרכם של ראשי תיבות להתפשט עד מהרה ולהפוך נחלת הכלל וכך גם בלימוד ובהוראה של דקדוק ותחביר, וקשה להלום כי פלוני שתוך כדי הרצאה ”נותן בהם

סימנים" בדמות ראשי תיבות המסייעים לזכרון האנושי, אכן מתכוון לדרוש זכויות יוצרים על כך. בומ"פ או בג"ד כפ"ת אמנם אינם ראשי תיבות של מילים, אך הם דוגמה לסימני זכרון מוכרים. לצידם אנו מוצאים ראשי תיבות השגורים על מורי הדקדוק כמו "בקעת גר" שהיא קיצור של 6 שורשים שפ' הפועל בהם היא האות י' וע' הפועל היא האות צ' (צ) והסיומת היא ראשי תיבות בקעת גר (יצב-יצק-יצע-יצת-יצג-יצר), ויש המציעים תקע ברג (יצת-יצק-יצע-יצב-יצר-יצג). בששת פעלים אלה, פ' הפועל של השורש היא האות יו"ד שחסרה במילה, כאשר האות שאחריה מודגשת (כמו אציג, אצוק, אציע). ספק בעיני אם יש מקום ליתן מונופול בדמות זכות יוצרים על ראשי תיבות מעין אלה, שחלקם הופך עד מהרה למטבע לשון ולמסורת הוראה המשמשת ללימודי הדקדוק.. במקרה שבפנינו, קבלי טוענת לזכויות יוצרים בנוטריקון "לדר"ש צ"ל". האם לשיטתה רשאיות היו המערערות להשתמש בנוטריקון אחר, כגון "לשדר ל"ץ" או "צל"ל שר"ד"? צירופי האותיות האפשריים מכתבים את ראשי התיבות, ומכאן שיכולה להישמע גם טענה, כי המדובר בראשי תיבות "תיאוריים" או "פונקציונליים".

נוכח התוצאה אליה הגעתי, אותיר שאלה זו בצריך עיון.

סיכום ביניים

57. בית משפט קמא קבע בפסק דינו כי בתשע נקודות שונות העתיקו המערערות מספרן של קבלי, ובכך ביצעו תשע הפרות נפרדות של זכויות היוצרים שלה. לאחר שבחנו את טענות הצדדים ואת חומר הראיות לגבי תשע הנקודות האמורות, מצאנו כי המסקנה לפיה קיים דמיון מהותי בין הספרים עומדת בספק רק בנקודה אחת, לגבי הדוגמה המבחינה בין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים לבין משפט מורכב שאיבריו מאוחים, ובספק רב לגבי נקודה נוספת (סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל"). בשלב זה נחזור על "הערת האזהרה" שרשמנו לפנינו בתחילת הדברים, ולפיה, המסקנה בדבר קיומה של הפרת זכות יוצרים תיעשה לאחר בחינת היצירות בכללותן.

אך קודם לכן, נפנה כעת לדון בטענות קבלי ביחס לארבע ההעתקות אשר לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא. לאחר מכן נפנה לטענותיה בדבר הטעויות ה"טכניות" אשר נפלו, לדבריה, בפסק דינו של בית משפט קמא ביחס לשתי טענות הפרה נוספות.

ארבע הטענות אשר לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא

א. הוראה של "פעלים שווי צליל" בכל אחת מן הגזרות

58. בתצהירה בבית משפט קמא טענה קבלי כי העיסוק בפעלים שווי צליל היה חידוש שהופיע לראשונה בספרה, כי "עד 1989 לא ניתן היה למצוא חומר זה באף ספר לימוד" (תצהיר קבלי, עמ' 21), וכי היא היתה הראשונה שהציעה ללמד פעלים שווי צליל בכל גזרה. לטענתה, המערערות העתיקו ממנה את הדוגמאות, את משפטי ההדגמה ואת רצף הדברים.

המערערות טענו כי הנושא הופיע בספרים נוספים; כי לקראת הוצאת ספרן הנושא הופיע בתכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך ונדרש בבחינות הבגרות; כי הנושא מוצג בספרן באופן שונה מאשר בספרה של קבלי; וכי השימוש באותן דוגמאות נובע ממבנה השפה, מבחינות הבגרות וממסורת ההוראה.

59. טענתה של קבלי כי נושא זה לא נזכר באף ספר לימוד לפני ספרה משנת 1989, אינה מדויקת. כך, למשל, בעמ' 36 לספרה של עפרה קסובסקי "מיגיעה בלשון לידיעת הלשון" (1987), מבחינה המחברת בין ארבעה צמדי פעלים שווי צליל ומדגימה אותם באמצעות משפטים:

- נְתַקְתִּי מֵהַחֲבוּרָה / נְתַקְתִּי אֶת הַחֶבֶל
- נְצַלְתִּי מִסִּכְנָה / נְצַלְתִּי אֶת הַהֲזַדְמָנוֹת
- הִסְרַטְיָצָה בְּקוֹלְנוֹעַ בְּעוֹד שָׁבוּעַ / הִנְאִשְׁמִי צָג בְּמִשְׁפַּט ע"י עו"ד מְפוֹרָסִים
- הִמְטוּסְיָצָב בְּאוֹיֵר, וְהִסְכַּנְה נִמְנָעָה / הִמְטוּסְיָצָב בְּאוֹלָם לְצוֹרֵךְ תְּצוּגָה

מכאן, שעצם עיסוקן של מוצפי ושחר ב"פעלים שווי צליל" אינו מהווה העתקה, אלא יש לבחון פרטנית אם אכן העתיקו את ההוראה השיטתית של קבלי ואת דרך ההבעה, ובפרט – את דרך הוראת הנושא בכל אחת מן הגזרות בנפרד.

בתצהירה ערכה קבלי טבלה בה הצביעה על מראי מקומות בספריה ובספרי המערערות על מנת להדגים כי מדובר בהעתקות. מאחר שהדברים לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא, אין לנו אלא להביא דוגמאות אלה כלשונו, בחלוקה לפי הגזרות השונות בהן הן מופיעות (על מנת שלא להאריך, נסתפק בהבאת הפעלים ומשפטי ההדגמה, ונימנע מהבאת ההסברים במלואם, באשר אלה אינם רלוונטיים לשאלת

ההעתקה. כמו כן, מקום בו הדוגמאות מופיעות בשניים מספריה של קבלי או בשניים מספריהן של מוצפי ושחר, נסתפק בהבאת האמור באחד מהספרים).

I. גזרת חפ"נ:

60. ואלה הקטעים הרלוונטיים מספריה של קבלי ומספרן של מוצפי ושחר:

▪ קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני" עמ' 248, תחת הכותרת "כיצד ננתח? כיצד נזהה שורש ובניין?":

1. הַכַּר – הַגֵּר; הַפֶּר – הַדַּק

2. הַכַּר / הַמֶּר

▪ קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני" עמ' 250, תחת הכותרת "פעלים שווי צליל":

1. הילד אָתַר אחרי חיפוש / אני אָתַר מכבלי

2. חברי יָצַג בבית המשפט ע"י עורך דין טוב / הסרט יָצַג בקרוב

3. הטבחים תָּבְלוּ את האוכל / אל תָּבְלוּ באביב ימיכם

4. הם נָצְלוּ אותו לרעה / הם נָצְלוּ מטביעה

5. הַכַּר את הנושא / הַגֵּר לארץ אחרת (במשפט: הַגֵּר את המים, השורש הוא נ.ג.ר. בבניין הפעיל)

6. הפרויקט נִמְנָן ע"י המוסד / החומר נִמְנָש בצורה נאה

▪ מוצפי ושחר "המילה האחרונה" עמ' 172 – תחת הכותרת "זיהוי השורש":

1. הַדַּק / הַשֵּׁג

2. יָפְלוּ / יָכְשׂוּ

3. הַכַּר / הַמֶּר

4. מָטַל / האויב מָגַר / החלב מָגַר

5. המקום אָתַר / אָתַר מכבלי / אָפַל

▪ מוצפי ושחר "המילה האחרונה" עמ' 174 – תחת הכותרת "הבחנה בבניין בין פעלים דומים":

1. נִצְלַתְּ מצרה / נִצְלַתְּ את ההזדמנות

2. נִתְקַתִּי את החבל / נִתְקַתִּי ממקומי

3. הם תִּבְלוּ את האוכל / אתם תִּבְלוּ בלא עת בשל תנאי האקלים הקשים

4. האויב תִּגְרַב בקרב / המשקה תִּגְרַב על הרצפה

5. תִּגְרַב את המשקה / תִּגְרַב מארצך

61. אזכיר כי הפעלים "נִצְלוּ" ו"יִצְגוּ" מופיעים כדוגמאות כבר בספרה של קסובסקי, אשר פורסם כשנתיים לפני ספרה של קבלי (לעיל, סעיף 59). אי לכך, אין לקבל את טענת קבלי להעתקה ביחס אליהם (הפועל "יִצְגוּ" מופיע בספרן של מוצפי ושחר בעמ' 184, כחלק מתרגיל הממוקם בסוף הפרק הדין בגזרת חפי"צ).

[במאמר מוסגר: שתי הדוגמאות הנ"ל מופיעות באופן כמעט זהה בספרן של אבירם וגנאל (1993) בעמ' 31-32. אף השימוש בשורשים ה.מ.ר., נ.כ.ר., ו-ה.ג.ר. מופיעים בספרן של אבירם וגנאל בהקשר של זיהוי שורש ובניין בגזרה זו. יצוין, עם זאת, כי ההבחנה "הִפְרַ / הִגְרַ" מופיעה כבר בספרה של קבלי משנת 1989 (נספח ד לסיכומי קבלי בבית משפט קמא)].

62. ובאשר ליתר הדוגמאות: השוואה בין הספרים מעלה כי הדוגמה "תִּבְלוּ" היא אכן בעלת דמיון רב בין שני הספרים, עד כדי זהות. אף ההבחנה "הִפְרַ / הִגְרַ" קיימת בשני הספרים תחת "זיהוי השורש" (אם כי אצל מוצפי ושחר ללא משפט מדגים). הדוגמה "אֶתְרַ" מופיעה גם היא בשני הספרים, הגם שבמיקום שונה (אצל קבלי תחת "פעלים שווי צליל", ואילו אצל מוצפי ושחר תחת "זיהוי השורש"), ואף המילה "הִדְקַ" משמשת כדוגמה בשני הספרים. אציין כי הדוגמה "נִתְקַתִּי" אינה מופיעה בספרה של קבלי, אך דוגמה כמעט זהה מופיעה כאמור בספרה של קסובסקי.

הדוגמאות "תִּגְרַב" ו"הִגְרַב", לעומת זאת, אינן זהות לדוגמאות בספרה של קבלי. בעוד שאצל קבלי ההבחנה היא בין "הִגְרַב" (שורש ה.ג.ר., בניין פיעל) ל"הִפְרַב" (שורש נ.כ.ר., בניין הפעיל), (כאשר הדוגמה "הִגְרַב" - שורש נ.ג.ר., בניין הפעיל - מובאת בסוגריים), הרי שאצל מוצפי ושחר ההבחנה היא בין "תִּגְרַב" (שורש מ.ג.ר., בניין פועל - אשר כלל אינו מופיע אצל קבלי) לבין "תִּגְרַב" (שורש נ.ג.ר., בניין הופעל), ובדוגמה נפרדת בין "הִגְרַב" (שורש נ.ג.ר., בניין הפעיל) לבין "הִפְרַב" (שורש ה.ג.ר., בניין פיעל).

63. הערה: ניתן להיווכח כי הפועל "יִצְגוּ" בספרה של קבלי, על משפט ההדגמה שלו, מופיעים באופן כמעט זהה גם בספרה של קסובסקי, אשר יצא לאור כשנתיים לפני ספרה של קבלי. מבלי לחשוד חלילה בקבלי כי העתיקה דוגמה זו מקסובסקי, הרי

שהזהות בין הדוגמאות אך ממחישה כי המאטריה הצרה מביאה לעתים בהכרח לדוגמאות דומות ואף זהות בספרי לימוד שונים. הדברים יפים ביתר שאת לגבי "פעלים שווי צליל", שכן הדעת נותנת כי מלאי הדוגמאות לפעלים מסוג זה הוא מצומצם. יש לקחת בחשבון נקודה זו בבואנו לבחון את הטענה להעתקה.

II. גזרת נחי פי"ו:

▪ קבלי, "ידיעת הלשון – חלק שני", עמ' 263:

לפי התרגילים ראינו, שבמקרים מסוימים נוצרים פעלים דו-משמעיים.

השורש	קל הווה	השורש	נפעל הווה
נ.כ.ח.	נוכח, נוכחת, נוכחים, נוכחות	י.כ.ח.	נוכח, נוכחת, נוכחים, נוכחות
נ.ע.צ.	נועץ, נועצת, נועצים, נועצות	י.ע.צ.	נועץ, נועצת, נועצים, נועצות
נ.צ.ר.	נוצר, נוצרת, נוצרים, נוצרות	י.צ.ר.	נוצר, נוצרת, נוצרים, נוצרות
נ.ש.ב.	נושב, נושבת, נושבים, נושבות	י.ש.ב.	נושב, נושבת, נושבים, נושבות
	הסימן: עה"פ בשווא נע		הסימן: עה"פ בקמץ

▪ מוצפי ושחר "המילה האחרונה", עמ' 192:

"דיוקי הגייה

יש להבחין בין השורשים בעלי פה"פ נו"ן בבניין קל –
 הווה ובין השורשים בעלי פה"פ יו"ד בבניין נפעל:
 נוכחים – נוכחים; נושבים – נושבים; נוצרים – נוצרים –
 נוצרים; נועצים – נועצים".

64. אכן, ארבעת צמדי הפעלים מופיעים בשני הספרים. עם זאת, ניתן להיווכח כי הם אינם מופיעים באופן זהה: בספרה של קבלי הם מובאים הן בלשון זכר, הן בלשון נקבה, הן בלשון יחיד והן בלשון רבים, ומנגד, בספרן של מוצפי ושחר מובאת אך ורק צורת לשון רבים זכר. זאת ועוד: קבלי דאגה להדגיש בספרה את צורת הנקבה בלשון יחיד [לדוג': נועצת], שהיא הצורה היחידה המופיעה באופן זהה בשני המצבים [שורש נ.ע.צ., בניין קל; שורש י.ע.צ., בניין נפעל]. צורה זו אינה מופיעה אצל מוצפי ושחר, וממילא גם אינה מודגשת בספרן. ודוק: אין המדובר בהבדל של מה בכך, שכן בעוד שקבלי מבקשת להסב את תשומת לבם של התלמידים לכך שבמקרים מסוימים נוצרים "פעלים דו משמעיים", מוצפי ושחר מביאות את ארבעת הפעלים תחת הכותרת "דיוקי הגייה".

מצד שני, בספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" (1999), בפרק העוסק בגזרת נחי פי"ו (עמ' 172), מופיעים ארבעה צמדי הפעלים הנזכרים על ידי שחר ומוצפי (ולצדם צמד פעלים נוסף: נוקשים - נוקשים) בלשון זכר, בצורת יחיד ובצורת רבים, גם כן תחת הכותרת "תיקוני הגייה", באופן דומה לספרן של מוצפי ושחר (ומכאן הטענה כי הועתק מקבלי):

קל הווה	נפעל הווה
נוֹכַח, נוֹכְחִים	נוֹכַח, נוֹכְחִים
נוֹעֵץ, נוֹעְצִים	נוֹעֵץ, נוֹעְצִים
נוֹצֵר, נוֹצְרִים	נוֹצֵר, נוֹצְרִים
נוֹקֵשׁ, נוֹקְשִׁים	נוֹקֵשׁ, נוֹקְשִׁים
נוֹשֵׁב, נוֹשְׁבִים	נוֹשֵׁב, נוֹשְׁבִים
עה"פ בשווא נע	עה"פ בקמץ

מצד שלישי, דרך ביטוי זו כבר הופיעה באופן דומה בספרן של אבירם וגנאל (1993) בעמ' 35, שם הובאו ארבעת צמדי פעלים אלה בלשון זכר בצורת רבים, תחת הכותרת "תיקוני הגייה והערות", מה שמכרסם בטענת קבלי כי המערערות העתיקות מספרה-שלה.

מצד רביעי, עמדנו על כך (לעיל, סעיפים 41, 54) שבא כוחה של קבלי שלח בשנת 1999 מכתב לאבירם וגנאל, בו נטען כי הן העתיקות בעמ' 35 לספרן את הטבלה של קבלי מעמ' 214 לספרה משנת 1989 (הזהה לטבלה המובאת לעיל מעמ' 263 לספרה משנת 1994). אמנם, אין בכך כדי לבסס טענת העתקה נגד אבירם וגנאל (ונוזכיר כי תביעה נגד השתיים לא הוגשה), אך הדבר מעיד על כך שקבלי סברה כי מדובר בהעתקה. [הערה: אבירם וגנאל הוסיפו בספרן כוכבית בסמוך לארבעת צמדי הפעלים, המדגישה כי בגוף יחידה בזמן הווה הצורות של שני הבניינים זהות (נוֹכַחַת; נוֹעְצַת וכו') – באופן דומה להדגשה בטבלתה של קבלי המובאת לעיל. הדגשה זו חורגת מתחום "תיקוני הגייה" ושייכת לתחום "הפעלים הדו-משמעיים", ואין לשלול את האפשרות כי הערה זו (אשר אינה מופיעה אצל מוצפי ושחר) תרמה לתחושתה של קבלי בשעתו כי אבירם וגנאל העתיקו ממנה].

65. סיכומו של דבר, שארבעת צמדי הפעלים אכן מופיעים בשני הספרים בפרק העוסק בגזרת נחי פי"ו. בעוד שהשוואה בין ספרן של המערערות לבין ספריה המוקדמים של קבלי מעלה כי אופן הופעת צמדים אלה דומה, אך אינו זהה, הרי

שהשוואה לספרה המאוחר של קבלי מצביע על דמיון של ממש. עם זאת, דרך הבעה דומה קיימת בספרן של אבירם וגנאל אשר קדם לספרה המאוחר של קבלי.

III. גזרת נחי ל"י:

66. קבלי מפנה ל-19 פעלים בספרה "ידיעת הלשון – חלק שני" (עמ' 280-284) ול-36 פעלים בספרה "להבין, לתרגל ולדעת" (עמ' 193-194), וטוענת כי 3 מתוכם הועתקו על ידי מוצפי ושחר:

▪ קבלי "ידיעת הלשון – חלק שני", בתרגיל בעמ' 289:

1. תַּעֲלוּ הַבֵּיתָה וְנִשְׁוּחַח

תַּעֲלוּ אֲלֵינוּ אֶת הַסְּחֹרָה

תַּעֲלוּ אֶת מְרַצְכֵם לַאֲפִיקִים מוֹעִילִים

2. הַתְּלַמִּיד מְשַׁלֵּם אֶת הַחוּמֵר

הֵם מְשַׁלֵּם אוֹתָנוּ בַּהֲבַטְחוֹתֵיהֶם

3. טָעוּ אֶת הַצְּמָחִים

טָעוּ פַּעַם בַּחִישׁוֹב לְטוֹבְתָנוּ וְלֹא רַק לְטוֹבְתְכֶם

[יצויין כי שלוש הדוגמאות מופיעות ברצף כחלק מתרגיל בן עשר דוגמאות].

▪ קבלי, "להבין, לתרגל ולדעת", עמ' 194:

1. טָעוּ אֶת הָעֵץ (נ-ט-ע)

טָעוּ לְטוֹבְתִי (נחי ל"י)

וְכַךְ גַּם:

גִּזְרַת הַשְּׁלָמִים - גָּעוּ בְּשׁוֹלְחָן. קָדוּ לַמְטָה. שָׁבּוּ בַּמְקוֹם.

גִּזְרַת נְחִי ל"י - גָּעוּ בְּכִי. קָדוּ אֶת הַדְּבַשׁ. שָׁבּוּ אֶת הַשְּׁבוּיִים.

2. יַעֲלוּ אֶת הָעֶבֹדָה, בְּבִקְשָׁה (י-ע-ל - פִּיעֵל, צִוּוּי)

הֵם יַעֲלוּ לַמַּעֲלָה (ע-ל-י/ה - קל, עֲתִיד)

הֵם יַעֲלוּ אֶת הַמִּיּוֹסִים (ע-ל-י/ה - הַפְּעִיל, עֲתִיד)

3. תַּעֲלוּ אֶת מְרַצְכֵם (ת-ע-ל פִּיעֵל, צִוּוּי)

תַּעֲלוּ הַבֵּיתָה (ע-ל-י/ה - קל, עֲתִיד)

תַּעֲלוּ אֶת הַמְּצָרְכִים (ע-ל-י/ה - הַפְּעִיל, עֲתִיד)

▪ מוצפי ושחר, "המילה האחרונה", עמ' 204 :

1. טָעוּ עֲצִים בִּאֲבִיב – הוּא נִטַע עֲצִים בִּאֲבִיב – שׁוֹרֵשׁ נ-ט-ע
טָעוּ, אֲךָ לְמִדּוֹ מִטְעוֹתֵכֶם – הוּא טַעָה בְּתִשׁוּבָתוֹ – שׁוֹרֵשׁ ט-ע-י/ה
2. זְקָנֵי הַדּוֹר מְעַלִּים זִכְרוֹנוֹת מִימֵי תש"ח – הוּא הֵעֵלָה אֶת... – שׁוֹרֵשׁ ע-ל-י/ה
הוּא מְעַלִּים אֶת הַפְּרִטִים מִיִּדְעָתִי – הוּא הֵעֵלִים אֶת הַפְּרִטִים... – שׁוֹרֵשׁ ע-ל-מ
3. תְּעַלּוּ בַּמַּעֲלִית – הוּא עֵלָה – שׁוֹרֵשׁ ע-ל-י/ה – בְּנִיִּין קֵל
תְּעַלּוּ אֶת מֵרָצְכֶם לְסִפּוֹרֵט – הוּא תַעֵל – שׁוֹרֵשׁ ת-ע-ל – בְּנִיִּין פִּיעֵל
תְּעַלּוּ אֶת הַחֲפָצִים לְדִירְתְּכֶם – הוּא הֵעֵלָה – שׁוֹרֵשׁ ע-ל-י/ה – בְּנִיִּין הַפְּעִיל

67. בְּתַצְהִירָה טַעֵנָה קִבְּלִי כִּי מוֹצְפֵי וּשְׁחָר הֵעֵתִיקוּ אֶת שְׁלוֹשׁ הַדּוֹגְמָאוֹת בְּאוֹתוֹ הַרְצָף, תוֹךְ הַיְפּוֹךְ הַסֵּדֵר וְהַחֲלַפְתׁ הַמִּילָה "מְשָׁלִים" (הַמוֹפִיעָה אֲצֵל קִבְּלִי) בַּמִּילָה "מַעֲלִים" (הַמוֹפִיעָה אֲצֵל מוֹצְפֵי וּשְׁחָר) (בְּכַךְ מִתִּיחַסֵּת קִבְּלִי לְסֵדֵר הַוּפְעָת הַדּוֹגְמָאוֹת שֶׁבִּסְפָרָה "יִדְעָת הַלְשׁוֹן – חֵלֶק שְׁנִי").

לֹא הַשְׁתַּכְנַעְתִּי מִטַּעֵנָה זֶה שֶׁל קִבְּלִי. לְטַעֲמִי, הַסְּבִירוֹת כִּי מוֹצְפֵי וּשְׁחָר הֵעֵתִיקוּ שְׁלוֹשׁ דּוֹגְמָאוֹת רְצוּפוֹת מִבֵּין שְׁלֹשׁ הַדּוֹגְמָאוֹת הַמוֹבָאוֹת בִּסְפָרָה שֶׁל קִבְּלִי, תוֹךְ שִׁינוּי אַחַת מֵהֵן עַל מִנַּת לְהַסּוֹת אֶת הַהֵעֵתָקָה, אֵינָה גְבוּהָה, וְאֵף סִפָּק אִם עֲצֵם הַשִּׁימוּשׁ בְּפוּעֵל "מַעֲלִים" בְּמִקּוֹם הַפוּעֵל "מְשָׁלִים", הוּא פְּסוּל כְּשֶׁלְעַצְמוֹ.

אֲשֶׁר לְטַעֵנָת קִבְּלִי בְּנוֹגַע לְפַעֲלִים "טָעוּ" וְ"תְּעַלּוּ" וְלִמְשַׁפְּטֵי הַהֲדַגְמָה שֶׁלָּהֶם, אֲכֵן קִיִּים דְּמִיּוֹן רַב בְּשְׁנֵי הַסְּפָרִים, שְׁנִיתָן לְרֵאוֹתוֹ בְּתוֹר דְּמִיּוֹן מֵהוֹתִי. עִם זֹאת, יֵשׁ לְזַכּוֹר כִּי בִּסְפָרִיהָ שֶׁל קִבְּלִי, וְכִפִּי שֶׁהִיא עֲצֵמָה צִינָה בְּתַצְהִירָה (עִמ' 22), מוֹפִיעוֹת בְּגִזְרָה זֶה עֲשָׂרוֹת דּוֹגְמָאוֹת. בְּנִסְיָבוֹת אֵלֶּה, הַנִּסְיוֹן לְהוֹכִיחַ כִּי שְׁלוֹשׁ מִבֵּין עֲשָׂרוֹת הַדּוֹגְמָאוֹת הוֹעֵתָקוּ, אֵינּוּ מִשְׁכְּנַע, וְסִבִּיר יוֹתֵר לְהַנִּיחַ כִּי מְדוּבָר בְּצִירוּף מְקָרִים, בְּמִיּוֹחַד בְּהַתְּחַשֵּׁב בְּכַךְ שׁ"פּוֹל" הַדּוֹגְמָאוֹת מוֹגְבֵל וּמְמִילָא מוֹכֵר וּמְשַׁמֵּשׁ אֶת הַעוֹסְקִים בְּהוֹרָאת הַדְּקָדוּק.

IV. גִּזְרַת נְחִי ל"א:

▪ קִבְּלִי, "לְהַבִּין, לְתַרְגֵּל וּלְדַעַת", עִמ' 216, בְּתוֹךְ טְבֵלַת "הַסְּבִירֵי תוֹפְעוֹת", יִשְׁנָה שׁוֹרָה הַמְּתָאֲרַת אֶת הַתּוֹפְעָה שֶׁל "פְּעִלִים שׁוּוִי צִלִּיל", וְבָהּ הַדּוֹגְמָה הַבָּאָה:

התופעה	דוגמות	הסברים והערות
פעלים שווי צליל	תִּרְאֵי – תִּרְאֵי יָרְאוּ – יָרְאוּ	תִּרְאֵי: י-ר-א, קל – יָרְאוּ תִּרְאֵי: ר-א-י/ה, קל – תִּרְאֵה יָרְאוּ: י-ר-א, קל – יָרְאוּ יָרְאוּ: ר-א-י/ה, קל – יָרְאֵה

יצויין כי זו הדוגמה היחידה המופיעה אצל קבלי בגזרה זו.

- מוצפי ושחר, "המילה האחרונה", עמ' 222 – תחת הכותרת "דיוקי הגייה", ישנן ארבע הערות, כאשר ההערה הרביעית מחולקת לארבעת תתי-הסעיפים הבאים:

"4. יש להבחין בין שורשים שונים הדומים בצלילם.

א. מ-ח-י/ה – מחיתי את הזיעה מפניי / מחינו נגד תנאי העבודה.
מ-ח-א – מחאתי כפיים לנואם המוכשר.

ב. י-ר-א – בניין קל עבר – הם יָרְאוּ מפני הסופה.
ובעתיד – אל תִּרְאוּ מפני העתיד (תפחדו).
ר-א-ה – בניין הפעיל עתיד – הם יָרְאוּ לנו את יצירתם.
בניין קל עתיד – מיד תִּרְאוּ את הסרט.

ג. מ-צ-א – הם מוֹצֵאים חן בעיניי. – מצאו – קל
י-צ-א – הם מוֹצֵאים משקה צונן מן המקרר. – הוציאו – הפעיל

ד. ח-צ-י/ה – אולם המשחקים חצוי לשניים.
מ-צ-א – החומר מצוי בספריה."

68. ניתן לראות כי ההבחנה בין שורש י-ר-א לבין שורש ר-א-ה אכן משותפת לשני הספרים. עם זאת, בעוד שאצל קבלי זו הדוגמה היחידה ומטרתה להדגים "פעלים שווי צליל", אצל מוצפי ושחר זו רק אחת מבין ארבע דוגמאות שנועדו להבחין בין "שורשים הדומים בצלילם". בנוסף, אצל מוצפי ושחר הפעלים מובאים באמצעות משפטי הדגמה, שלא כמו בספרה של קבלי בו הפעלים מובאים כמילה בודדת. בנסיבות אלה, אין בהימצאותו של צמד השורשים בשני הספרים כדי להצביע על דמיון מהותי, לטעמי, הדבר דומה לחיפוש "כפינצטה" אחר פעלים זהים, למרות שאך טבעי הוא, כי ימצאו פעלים זהים בהתחשב בכך שמדובר בפעלים שווי צליל בגזרה מסוימת ו"פול" הדוגמאות הוא מצומצם.

69. בטבלה של קבלי המופיעה בתצהירה, התייחסה קבלי לשלוש גזרות נוספות:

גזרת נחי ע"ו – קבלי הפנתה ל-13 פעלים שווי צליל בספרה "ידיעת הלשון – חלק שני" ול-12 פעלים בספרה "להבין, לתרגל ולדעת", וטענה כי הפועל "תִּאָרְנָה", המופיע בספרן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה", הועתק מספרה.

גזרת הכפולים – קבלי הפנתה ל-8 פעלים בספרה "ידיעת הלשון – חלק שני" ול-3 פעלים בספרה "להבין, לתרגל ולדעת", וטענה כי הפועל "נָשַׁם" המופיע בשני ספריהן של מוצפי ושחר הועתק מספרה.

גזרת התניניים – קבלי הפנתה ל-8 פעלים (3 + 5 בתרגיל) בספרה "ידיעת הלשון – חלק שני" ול-10 פעלים בספרה "להבין, לתרגל ולדעת", וטענה כי הפועל "תִּגְבְּרוּ" המופיע בספריהן של מוצפי ושחר הועתק מספרה.

שלוש גזרות אלה (כמו גם גזרת נחי פ"ו וגזרת נחי ל"א – אשר נדונו לעיל), לא הוזכרו בסיכומיה של קבלי. לאחר שעיינתי בעמודים הרלוונטיים אליהם הפנתה קבלי בטבלה שבתצהירה, נחה דעתי כי לא בכדי זנחו טענותיה הפרטניות ביחס אליהן. הימצאותן של פועל אחד בלבד בכל גזרה בספרן של מוצפי ושחר, מבין שורת הפעלים המופיעים בספריה של קבלי, אינו מצביע על דמיון מהותי, וממילא גם לא על קיומה של העתקה. נהפוך הוא, אף ניתן להתפלא הכיצד רק פועל אחד זהה, מה שמחליש עד מאוד את טענתה של קבלי להעתקה. ברי כי העובדה שקבלי עשתה שימוש בפועל זה או אחר כדי להצביע על תופעה לשונית, אינה מונעת בעד אחרים מלעשות שימוש באותו הפועל. פועל כזה הוא בבחינת "נתון" המשקף תופעה לשונית מסוימת שאינה יכולה להיות מושא לזכות יוצרים. עמדנו על הדברים לעיל, ואין צורך לשוב ולהזכירם.

70. פעלים שווי צליל – סיכום: לאחר שבחנו את טענות קבלי בגזרות השונות, מצאנו כי בשלוש מהגזרות קיים דמיון בדוגמאות מסוימות: בגזרת חפ"נ קיים דמיון באופן הדגמת הפועל "תִּבְּלוּ", וכן בעצם הופעתם של מספר פעלים נוספים ("הִכָּר / הִפָּר", "אָתַר", "הִדַּק"); בגזרת נחי ל"י הפעלים "טָעוּ" ו"תִּעְלוּ" מופיעים בשני הספרים ואף קיים דמיון רב באופן הדגמתם; ובגזרת נחי פ"ו מופיעים ארבעה צמדי פעלים (נוֹכְחִים – נוֹכְחִים; נוֹשְׁבִים – נוֹשְׁבִים; נוֹצְרִים – נוֹצְרִים; נוֹעְצִים – נוֹעְצִים) בשני הספרים, הגם שלא באופן זהה.

ניתן להצביע על שורה של ספרים הכוללים חלק ניכר מהדוגמאות לגביהן טענה קבלי להעתקה (יעקב קמחי "בגרות בלשון" (הוצאת אנקורי, 2001-2002) -134; 133; יפעת שרעבי אבירם, דלית שלום דנציגר ורותי נמני פתאל "כל אחד יכול להצליח" (1999) 72-73). אמנם, ספרים אלה יצאו לאור לאחר ספרה של קבלי, ובכך אין בהם לסייע בידי המערערות בניסיוןן להפריך את טענת קבלי כי היא היתה הראשונה שהדגימה תופעה זו באמצעות פעלים אלה באופן המוצג בספרה. עם זאת, יש בכך כדי לשמש אינדיקציה שהנושא עצמו – "פעלים שווי צליל" – בהיותו צר, כולל מאגר מוגבל של דוגמאות, ומכאן השימוש באותן דוגמאות, בבחינת שימוש פונקציונאלי המחוייב המציאות.

קבלי טענה כי המערערות הציגו את הנושא של "פעלים שווי צליל בכל אחת מהגזרות בדרכה של התובעת וללא ציון המקור" (עמ' 10 לסיכומי קבלי בבית משפט קמא, ההדגשה במקור – י.ע.). לאחר שעיינתי בכל הפרקים הרלוונטיים בכל הספרים הרלוונטיים, לא שוכנעתי כי כך הם אכן פני הדברים. כך, למשל, בגזרת נחי פי"ו מוצפי ושחר לא כללו פרק של "פעלים שווי צליל" (ארבעת צמדי הפעלים אמנם הובאו כאמור, אך בהקשר של דיוקי הגייה, ושלא בצורתם "שוות-הצליל"). גם בפרקים העוסקים בגזרת נחי ע"ו ובגזרת הכפולים, מוצפי ושחר לא כללו תת פרק של פעלים שווי צליל, ומנגד, בסוף הפרק העוסק בשורשים תנייניים (כאשר לשורש הקיים מתווספת אות בתחילתו או בסופו. לדוג': שורש פ-ק-ד – המילה תפקיד – הפועל לְתַפְקֵד – שורש ת-פ-ק-ד) הן כללו תת פרק שכותרתו "הבחנה בין פעלים דומים", ובו מספר דוגמאות לפעלים שווי צליל מגזרות שונות (עמ' 310-312). הדברים בוודאי אינם מתיישבים עם טענתה של קבלי לגבי העתקת ההוראה השיטתית מספרה באותה דרך הבעה.

מכאן נפנה לטענת ההעתקה השניה שלא נדונה בפסק דינו של בית משפט קמא, הנסבה על טבלאות לסיכום המשקלים בגזרות השונות.

ב. העתקת טבלאות

71. קבלי הפנתה בתצהירה לחמש טבלאות המסכמות את המשקלים בכל הגזרות, וטענה כי אלה הועתקו על ידי מוצפי ושחר (עמ' 27 לתצהירה).

נשווה אפוא בין הטבלאות מספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת" לבין הטבלאות מספרן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה", ונבחן האמנם הדמיון בין האחת לרעותה מצביע על קיומה של העתקה (עם הקורא הסליחה על איכותה של הסריקה):

I. צורת הבינוני

קבלי, עמ' 337

1. משקלי השם – סיכום

למורה

א. צורות הבינוני בבניינים השונים – מציינים בעל תפקיד או בעל תכונה

מס'	הבניין	המשקל	שלמים	חפ"נ + חפ"י	נחי פ"ו	נחי ל"י	נחי ל"א	נחי ע"ו	כפולים	רבעיים
1.	קל	קוטל	דובר, רובל	נוכל, נוכח	יורד	כוּרָה, רועה	רופא	קם	צולל	—
2.	נפעל	נקטל	נספח, נאמן	נָבַד, נָצַב	נולד	נָקְלָה	נָפְלָא	נָבֹן	נָדָם	—
3.	פיעל	מקטל	מפקד, מנהל	מננו, מנתח	מילד	מענה	מחטא	משרר	מחלל	מתכנת
4.	פועל	מקטל	מערב	מנסח, מנסד	מיסד	מענה	מדכא	מגון	מחונן	ממחשב
5.	התפעל	מתקטל	משתלים	מתנקש	מתיעץ	מדמה	מתמצא	מתגורר	מתבולל	מתאגרף
6.	הפעיל	מקטיל	מזכיר, מנהיג	מגיה, מציל	מוכיח	מרצה, מורה	מצביא	מפיק	מגן	—
7.	הופעל	מקטל	מעמד	מצב, מצק	מוסף	מרשה	מפלא	מוזג	מופר	—

מוצפי ושחר, עמ' 375

א. משקלים הקשורים לפועל.

צורת הבינוני

בשבעת הבניינים בגזרות השונות

	המשקל	שלמים	גורבים	חפ"נ - חפ"י	נחי פ"ו	נחי ל"י	נחי ל"א	נחי ע"ו	כפולים
קל	קוטל	חובש		נפש	יורש	מונה	רופא	רץ	בורר
נפעל	נקטל	נבחן		נצב	נדע	נכה	נכא	נכון	נמס
הפעיל	מקטיל	מדריך		מטיף	מוביל	מלנה	ממציא	מדיח	מגן
הופעל	מקטל	מזמן		מצג	מוצר	ממחה	ממצא	מובן	מיגן
פיעל	מקטל	מתרגם		מנצח	מיסד	מגלה	מדכא	מחולל	מחודר
פועל	מקטל	מסרסם		מנצח	מיישב	מסנה	מטלא	מרום	מחונן
התפעל	מתקטל	מתאגרף		מתנבב	מתנשב	מתמחה	מתמצא	מתמודד	מתבולל

טבלאות אלה אכן זהות במבנה (שבעת הבניינים בשורות, ותשע הגזרות בעמודות). עם זאת, סדר הדברים אינו זהה לחלוטין: אצל מוצפי ושחר שלושת הבניינים הדגושים (פיעל, פועל והתפעל) ממוקמים בשלוש השורות האחרונות, ואילו אצל קבלי בשלוש השורות האמצעיות; אצל קבלי גזרת הרבעיים ממוקמת בעמודה

האחרונה, ואילו אצל מוצפי ושחר בעמודה השלישית. יש להדגיש כי הדוגמאות עצמן אף הן לא זהות ברובן המכריע.

II. שמות הפעולה

קבלי, עמ' 337

ב. שמות הפעולה

מס'	הבניין	המשקל	שלמים	חפי"ג + חפי"צ	נחי פי"ו	נחי לי"י	נחי לי"א	נחי ע"ו	כפולים	רבעיים
1.	קל	קטילה	שמירה	נפילה, יציקה	ישיבה	קניה	קריאה	ריצה	גריחה	—
		קטלה	עברה	—	שנה	—	—	—	—	—
		קטולה	שמרה	—	ירושה	—	רפואה	—	—	—
2.	נפעל	נקטלות	נפקדות	—	—	—	—	נכוונת	—	—
		הקטלות	השרדות	הנתקות	הודעות	השנות	המצאות	—	—	—
3.	פיעל	קטול	בקוש	נכור, יצוג	ישוב	בנוי	בטוי	כוון	גנזן	פרסום
		קטלה	בקשה	נחמה	—	צואה	—	כוונת	הוללות	—
		—	—	—	—	—	—	כונה	—	—
4.	התפעל	התקטלות	התפתבות	התנכרות	התישבות	השתנות	התמצאות	התקוממות	התנוונות	התארגנות
5.	הפעיל	הקטלה	—	הכרה	הוכחה	הפניה	המצאה	הקמה	הגנה	—
		הקטל	—	הכר, הצע	—	השואה	—	—	האטה	—

337

מוצפי ושחר – עמ' 376

שמות פעולה

הבניין	גזרת השלמים	גזרות נוספות	הערות
קל	קטילה – בדיקה קטלה – דאגה קטלה – שאגה	בל"י – זכיה נעו"י – טיקה נפ"ו – לדה	משקלים נוספים מקובלים כשמות פעולה של בניין קל, כגון: מקטל, קטולה, קטל, קטול ועוד.
נפעל	הקטלות – הפקטות נקטלות – נפקדות	בל"י – הקרות	יש הרואים בהם בסיס (בינוני) + סופית סות ולא שם פעולה.
פיעל	קטול – גבוש קטלה – קצלה	בל"י – פנוי מרובעים – תרגום	
הפעיל	הקטלה – התקלה הקטל – הסדר	הפ"ג – הגעה נפ"ו – הודעה בל"י – התראה, הקנהה נעו"י – הכנה כפולים – הפרה, הגנה הפ"ג – הבט חפי"צ – הצע	
התפעל	התקטלות – התמצות	בל"י – התנסות נעו"י – התכוונות כפולים – התמודדות	יש הרואים בהם בסיס + סופית סות.
פועל הופעל	מקטלות – מיקנות מקטלות – מרפבות	ניתן לראותם כשמות מופשטים הגזורים מבסיס + סופית סות.	

הרושם המתקבל מהשוואת שתי הטבלאות הוא כי אין ביניהן דמיון מהותי. לא זו בלבד שסדר הבניינים שונה, אלא שגם אופן עריכת הטבלה שונה. בעוד שאצל קבלי החלוקה היא לתשע עמודות (גזרה ככל עמודה), אצל מוצפי ושחר הגזרות נחלקות לשתי עמודות (גזרת השלמים + גזרות נוספות), ובצדן עמודה נוספת של "הערות" אשר אינה מופיעה אצל קבלי. גם הדוגמאות בטבלאות אינן זהות.

III. משקלים בעלי משמעות

למען הנוחות וכדי לחסוך מקום, נסתפק בהבאת מספר שורות עליונות מהטבלאות הרלוונטיות:

קבלי, עמ' 93 (4 שורות מתוך 20)

2. משקלי השם בעלי משמעות

מס'	המשקל	דוגמות	הסברים והערות
1.	מקטל	לציון מקום	רבים משמות אלה מציינים מקום, אך לא תמיד: מקרא, מספר
2.	מקטלה	לציון מקום	רבים משמות אלה מציינים מקום אך לא תמיד: מקרא, משפחה, מלחמה, מתקפה, מנגנה
3.	מקטל	לציון כלים	אבל: מקור
4.	מקטלה	לציון כלים	מבחנה, מגרפה, מצלמה

קבלי, עמ' 338 (4 שורות מתוך 19)

קבלי, עמ' 119 (3 שורות מתוך 20)

ג. משקלים בעלי משמעות

ג. משקלים בעלי משמעות – סיכום

מס'	המשקל	שלמים	הפני-חפיר	חור פיר	חור ליי	חור לא	נחו עז-עיי	כמלים	הסברים והערות
1.	מקטל	מנדל	מקע, מכל	מושב	מנה	מקרא	מלון	מקע, מקע	א. בגלל החופפות המיוחדות שבכל נורה אין נסיות בכל המשקלים.
2.	מקטלה	מספנה	מסעה	מושנה	מטאה	מנשאה	מלונה	מחלה	
3.	מקטל	מחשב	מנב מצת	מוקש	מקלה	מנפא	מטוס	מנו	
4.	מקטלה	מעלמה	מספה	מועצה	—	—	מחונה	מעלה	

מס'	המשקל	דוגמות	הסברים והערות
1.	מקטל	מעבר, מאהל, מען, מחלו, מרני	חסף פתח במקום שואו נח הנמכת תנועה מוחריק חסר לסגול
2.	מקטלה	מעבדה, מעבדה / מרבה	השואו נשמר / הנמכת תנועה
3.	מקטל	מחשב, מצנה, מקדח, מקלע	לא שעי תנועת פתח גנובה

מוצפי ושחר, עמ' 378 (3 שורות מתוך 19)

משקלים אחרים

מס'	המשקל	המשמעות	דוגמות
1	קטיל	תכונה / תכונה בכוח עונות, מושגים חקלאיים בעל תפקיד	תביב, נעים, שביר (ניתן ל-), אביב, קציר, פקיד
2	קטל	צבעים, בעלי תכונות (תארים)	אדם, כתם (כתמים), רטב (רטיבים), צגל
3	קטלון	בעל תפקיד בעלי תכונות	עסקן, צנחן, סקרן, למדן

קבלי מפנה כאמור לשלוש טבלאות המציגות את הנושא באופן שונה. הטבלה בעמ' 338 מחולקת לתשע עמודות (עמודת המשקל + שבע עמודות (גזרות) + עמודת הסברים והערות); הטבלה בעמ' 119 היא בת 3 עמודות (משקל; דוגמות; הסברים והערות); ואילו הטבלה בעמ' 93 היא בת ארבע עמודות (משקל; משמעות; דוגמות; הסברים והערות). מנגד, הטבלה של מוצפי ושחר היא בת 3 עמודות בלבד (משקל; משמעות; דוגמות), ובכך היא נבדלת מיתר הטבלאות.

נקל להיווכח כי בין טבלאות קבלי בעמ' 119 ו-338 לבין טבלת מוצפי ושחר יש שוני של ממש, באופן השולל קיומה של העתקה. יש דמיון לכאורי לטבלה המופיעה בעמ' 93, בהיותה היחידה הכוללת עמודה המציינת את משמעות המשקל. אלא שהדמיון הוא לכאורי בלבד ולא מהותי. מבנה הטבלאות אמנם דומה, אך לא זו בלבד שסדר הדברים שונה, אלא שהתוכן אינו זהה. כך, למשל, אצל מוצפי ושחר המשקל קטיל הוא בעל חמש משמעויות (תכונה, תכונה בכוח, עונות, מושגים חקלאיים, בעל תפקיד), בעוד שאצל קבלי מצוינות רק שתי משמעויות (תכונה, עונה חקלאית); המשקל קטלה אינו נמצא כלל אצל קבלי; המשקלים תַקְטָלָת; קֶטֶל (המופיע אצל קבלי בצוותא חדא עם קֶטֶל), קֶטְלָה ו-קֶטְלָה אינם מופיעים כלל אצל מוצפי ושחר; וכל ההערות וההבחנות של קבלי המופיעות בעמודה האחרונה בטבלתה אינם מוזכרים אצל מוצפי ושחר. בנסיבות אלה, אין לטענת ההעתקה על מה לסמוך.

IV. משקלים דגושים

קבלי, עמ' 120

קבלי, עמ' 94

3. משקלים דגושים

מס'	המשקל	המשמעות	דוגמות	הסברים והערות
1.	קֶטֶל	לציון בעל מסצונו	כְּתָב, זָגַג, זָקָר, נָגַר	צורת הנקבה: זְקָרָת. אין זה משקל קטלת אלא: קטל+ת
2.	קֶטֶל	לציון מום	אֵלֶם, חָגַר, עָוֵר	
3.	קֶטְלָן	לציון בעל תפקיד	חַבְלָן, סַבְלָן, שֶׁדָּבָן	
4.	קֶטְלָת	לציון מחלות לציון כלים לציון קבוצות ללא משמעות מיוחדת	אֲדָמָת, בְּצָקָת, בְּלָבָת, בְּסָפָת, קֶלֶטָת, רִבְבָת, טִיטָת, טִיִּית, צְמָרָת, רִקְפָת	אכל: טָרָת נחיע"ע על דרך השלמים
5.	קֶטְלָוֶן	לציון ש"ע מופשט	זָכָוֶן, רִקְבָוֶן, שְׁכָוֶן	
6.	קֶטֶיל	לציון תכונה חזקה	אֲבִיר, אֵלִים, כְּבִיר, צָדִיק	
7.	קֶטֶל	לציון תכונה לציון כלים	חָנוּל, שְׂכוּל, כְּדוּר, עָמוּר, תָּנוּר	
8.	קֶטֶול	לציון תכונה לציון כלים	גְּבוּר, שְׂכוּר, כְּזוּר, צָנוּר	
9.	קֶטְלָת	לציון ש"ע מופשט	בְּקָרָת, טַנְפָת, טַפְרָת, קֶדְמָת	
10.	קֶטְלָה	לציון ש"ע מופשט	זָאֵלָה, קְהָנָה, נִקְדָה	במשקל זה הדגש החזק בלתי

ד. משקלים דגושים בהשפעת העיצורים הגרוניים

מס'	המשקל	דוגמות	הסברים והערות
1.	קֶטֶל	צָבַע קֶלַע, תָּרַט תְּרַשׁ, פָּרַשׁ, שְׁרַת / נָהַג, פָּחַח	תשלום דגש / בידול של תנועה
2.	קֶטֶל	אֵלֶם / פֶּסַח, קֶטֶל / תְּרַשׁ, קָרַח	פתח גנובה, תשלום דגש
3.	קֶטְלָן	חַבְלָן	ללא שינוי
4.	קֶטְלָת	קֶדְמָת, שְׁפַעַת / קֶרְחָת	הנמכת תנועה + תשלום דגש
5.	קֶטְלָוֶן	גְּרַעוֹן, דְּרָאוֹן, פְּרַעוֹן, תְּאָבוֹן	תשלום דגש
6.	קֶטֶיל	עָרִיץ, פְּרִיץ	תשלום דגש
7.	קֶטֶול	רְחוּם / תְּרוּץ	
8.	קֶטֶול	רְמוֹן	ללא שינוי
9.	קֶטְלָת	פְּרִכָת	תשלום דגש
10.	קֶטְלָה	אֲגָדָה	חסף פתח במקום שווא נע

מוצפי ושחר – עמ' 377

ב. מבחר משקלים ומשמעויותיהם
משקלים דגושים

דוגמות	המשמעות	המשקל	
טָיִס, טָבַח, שָׁרַת (תשלום דגש), נָהַג (בידול הגאים)	בעלי מקצוע, עיסוק או תפקיד	קָשֶׁל	1
פְּלִיטָה, קְצֵרֶת, שִׁפְעָה, קְלִשָׁה, צְלִחַת (הנמכת תנועה) סִגְרֵת, כְּנֵרֶת	מחלות, כלים ומכשירים קבוצה, אוסף	קָשֶׁלֶת	2
אֵלִים, אֲמִיץ סִכּוּן, פְּטִישׁ	בעלי תכונה חזקה כלים או מכשירים	קָשִׁיל	3
קָקֵלֶן נֶצֶלֶן, נֶחֱרֵן	בעל מקצוע בעל תכונה נוצר מבניין פיעל	קָשֶׁלֶן	4
אֵלִים, חָרַשׁ (תשלום דגש)	בעל מום	קָשֶׁל	5
קָפְאוֹן, תָּאבּוֹן (תשלום דגש), שֶׁגְרוֹן, שֶׁגְעוֹן	שמות מופשטים / מצבים ומחלות	קָשֶׁלוֹן	6
זְרִישָׁה, פְּלִגָּה	שמות מופשטים, אוסף או קבוצה	קָשֶׁלָה	7

ניתן להיווכח כי מבנה הטבלה דומה, למעט העמודה האחרונה בטבלתה של קבלי (עמודת "הסברים והערות") שאינה קיימת בטבלה של מוצפי ושחר. מנגד, בעוד שבטבלתה של קבלי מופיעים עשרה משקלים, הרי שאצל מוצפי ושחר ישנם שבעה משקלים בלבד (המשקלים קטול, קטול ו-קטולת אינם מופיעים), ואף סדר הופעת המשקלים שונה. תיאור משמעות המשקל אף הוא אינו זהה בכל המשקלים: כך, למשל, משמעות המשקל קטלה אצל קבלי היא "שם עצם מופשט", ואילו אצל מוצפי ושחר גם "אוסף או קבוצה", כגון "פְּלִגָּה". בדומה, משמעות המשקל קטלון אצל קבלי היא "שם עצם מופשט", ואצל מוצפי ושחר גם "מצבים ומחלות", כגון "שֶׁגְרוֹן", "שֶׁגְעוֹן". ובכלל, ריכוז משקלים בטבלה, כמו משקל בעלי מלאכה (קטל) או משקל מחלות (קטולת) הוא עניין נפוץ.

V. ריכוז משקלים לפי משמעויות

שמות בעלי משמעות – סיכום

שמות המציינים מקום

מס'	משקל	דוגמות	מס'	סופית בעלת משמעות	דוגמות
1.	מקטל	מנדל, מבצר, מבנה, מלון	1.	און	גנון, משפחתון
2.	מקטלה	מבססה, מעברה, מושבה	2.	איה	ספריה, מעבדיה
3.	מקטול	מחבוא, משעול			

שמות המציינים כלים

מס'	משקל	דוגמות	מס'	סופית בעלת משמעות	דוגמות
1.	מקטל	מזלג, מסמר, מגב	1.	און	הליכון, סניבון
2.	מקטלה	מסחטה, מסכה			
3.	מקטול	מחול, מערוך, מסור			
4.	מקטלת	מחברת, מגבת, מעקות			
5.	מקטלות	מעברת			
6.	צורות בעיני	מקרה, מנפש, מדיח			

שמות המציינים בעל תפקיד

מס'	משקל	דוגמות	מס'	סופית בעלת משמעות	דוגמות
1.	קטל	ספר, שרת, נהג, פחה, נבאי	1.	אן	צוללן, תקליטן
2.	קטלן	צינור, שריון, שחין	2.	אר	סנדלר, עונבר
3.	קטלן	קבלן	3.	אאי	עתונאי
4.	צורות בעיני	שומר, רופא, מנהל, משורר	4.	אר	שריונר
5.	קטול	קרן, לקוח			(סיומת לועזית)

מבחר משקלים ומשמעויות

המשקל	משמעות	דוגמות
1. מקטל, מקטלה	מקומות	משרד, מגרש, מכללה, מדרגה
2. מקטלה, מקטלה	כלים ומכשירים	מכריז, מעדר, מחרשה
3. קטל, קטאי	בעלי מקצוע	ספר, שרת, נבאי
4. קטלו, קטלן	בעלי מקצוע	ספרן, צנחן, שדכן, קבלן
5. קטלה	בעלי תכונה	קצרט, קצרט, קצרט
6. קטיל	מחלות	קצרט
7. קטיל	בעלי תכונה	קצרט, קצרט
8. קטיל	תכונה בכוח	קצרט, קצרט
9. קטל	בעלי תכונה חזקה	קצרט, קצרט
10. קטיל, קטיל	בעלי מום	קצרט, קצרט
קטיל	צבעים, בעלי	קצרט, קצרט
קטיל	תכונות	קצרט, קצרט
קטיל	הקטנה	קצרט, קצרט
קטיל	הקטנה	קצרט, קצרט

345

עיון בטבלאות מעלה כי אין המדובר בטבלאות זהות, וכי השוני ביניהן בא לידי ביטוי הן בצורה והן בתוכן: אצל קבלי מדובר בשלוש טבלאות נפרדות המחולקות לפי משמעות המשקל (מקום / כלים / בעל תפקיד), ואילו אצל מוצפי ושחר זו טבלה אחת בת 10 סעיפים; אצל קבלי שלוש הטבלאות כוללות שתי עמודות בצד ימין המפרטות "סופיות בעלת משמעות" ודוגמאות מתאימות, כאשר נושא זה אינו נמצא בטבלתן של מוצפי ושחר; סדר הופעת המשקלים השונים שונה בשתי הטבלאות; אין זהות ברשימת המשקלים והמשמעויות (לדוגמה: המשקלים קטלת, קטלטל ו-קטליל, קטל, קטל, קטיל ו-קטיל אינם מופיעים אצל קבלי; ומנגד, המשקלים מקטול, מקטלת, מקטלת, קטול ו"צורת הבינוני" אינם מופיעים אצל מוצפי ושחר). ובקיצור, על פני הדברים נראה כי אין דמיון מהותי בין הטבלאות המצביע על קיומה של העתקה.

72. טבלאות משקלי השם – סיכום: השוואה פשוטה בין ארבע מתוך חמש הטבלאות אליהן הפנתה קבלי הובילה לדחיית הטענה כי קיים ביניהן דמיון מהותי המצביע על העתקה. נותרה אפוא טבלה אחת – טבלת צורת הבינוני – הזוהה אך במבנה שלה לטבלה שבספרה של קבלי. אלא שלטעמי, בהעדר זהות בתוכן הטבלה (קרי, בדוגמאות השונות) ואף לא בסדר הופעת הבינוניים והמשקלים, אין במבנה המשותף של צמד הטבלאות הספציפיות האמורות כשלעצמו כדי להעיד על העתקה. מדובר בטבלה

המפרטת דוגמאות לצורת הבינוני בבניינים השונים ובמשקלים השונים, כאשר הבניינים מסודרים בשורות ואילו המשקלים בעמודות. מלבד האמור הטבלה אינה מוסיפה דבר. בנסיבות אלה, אף ניתן לומר כי מדובר בטבלה "גנרית": לו היו מבקשים מאדם מן היישוב לשרטט טבלה המפרטת דוגמאות לפעלים לפי משקל ולפי בניין, "ברירת המחדל" היתה טבלה הערוכה בצורה דומה (משקלים בעמודות ובניינים בשורות, או ההיפך). טבלאות מעין אלה שכיחות עד מאוד בלימודי הדקדוק, כך בעברית וכך בשפה הערבית הכוללת עשרה בניינים וגם בה ניתן למצוא גזרות שונות המייצגות תופעות דקדוקיות דומות לשפה העברית. בנסיבות אלה, לא סגי בעובדה ששתי הטבלאות חולקות את אותו מבנה, כדי להצביע על העתקה.

ומזווית אחרת: בנסיבות המתוארות, בהן הטבלה אינה כוללת "דבר מה נוסף" (כגון הדגשות או הסברים והערות המופיעים בחלק מן הטבלאות האחרות של קבלי), איני סבור כי מבנה טבלה זו כשלעצמו עונה על דרישת המקוריות הנדרשת לשם הקניית זכות יוצרים, ואף קבלי לא ההינה לטעון כי יש לה זכויות יוצרים על עצם הרעיון של הצגה בטבלה. כשלעצמי, איני סבור כי ניתן לראות במבנה הטבלה שלפנינו כשלעצמו, ככזה שהינו "פרי עמלה הרוחני" של המשיבה (עניין אינטרלגו, בעמ' 173), או ככזו הנושאת "חותם אישי, ולו מזערי", באופן החוצה את רף המקוריות המינימאלי (וראו הדיון אודות דרישת המקוריות ושאלת היחס בין "מבחן ההשקעה" לבין "מבחן היצירתיות", בניתוחו וסקירתו המקיפה של השופט ג'ובראן בע"א 8485/08 The FA Premier League Limited נ' המועצה להסדר ההימורים בספורט, סעיפים 23-48 והאסמכתאות שם (לא פורסם, 14.3.2010); כן ראו מאמרו של מיכאל ד' בירנהק "דרישת המקוריות בדיני זכויות יוצרים ושליטה תרבותית" עלי משפט ב (תשס"ב) 347; חנוך דגן "קריאה קניינית: המוסד הקנייני המתחדש של זכות יוצרים" יוצרים זכויות – קריאות בחוק זכות יוצרים 39, 59 (מיכאל בירנהק וגיא פסח עורכים, 2009)).

ומכאן לנקודה השלישית אשר לא נדונה בפסק דינו של בית משפט קמא, הנוגעת לנושא של "תיקוני הגייה בגזרת השלמים".

ג. תיקוני הגייה בגזרת השלמים

73. בסיכומיה בבית משפט קמא טענה קבלי כי בספרן "המילה האחרונה" (עמ' 88-89) מוצפי ושחר עשו שימוש באותם תיקוני הגייה המופיעים בספרה "להבין, לתרגל ולדעת" (עמ' 82-83), ואף צירפה כנספח טבלה המפרטת שורה של נקודות דמיון (צירוף לו התנגדו המערערות בסיכומיהן).

אקדים ואומר כי מהשוואת העמודים הרלוונטיים ניכר כי הנושא לא הועתק במלואו כלשונו מספרה של קבלי. קיים הבדל משמעותי באופן הניסוח ובאופן העריכה ואף הדוגמאות אינן זהות בחלקן הגדול, כך שלא בכדי קבלי לא טענה להעתקת הפרק בשלמותו, אלא התמקדה בשורה של דוגמאות משותפות.

74. השוואה בין הספרים מעלה כי אכן ישנן מספר פעלים המופיעים בשני הספרים (למען הבהירות, הדוגמאות המשותפות לשני הספרים תובאנה להלן בהדגשה):

- קבלי – אין דגש קל אחרי תנועה ארוכה – שָׁבוּר, שׁוֹפֵךְ, יִדְבֵּק, אוֹכְפִים (ולא: שָׁבוּר, שׁוֹפֵךְ, יִדְבֵּק, אוֹכְפִים).
- מוצפי ושחר – אחרי תנועה ארוכה לא יבוא דגש: שִׁבְרָתִי, שׁוֹבְרִים.
- קבלי – העיצור כ"ף פה"פ – הִכְתִּימוּ, הִכְפַּשְׁתֶּם, נִכְבְּדוּ, נִכְלַם (ולא: הִכְתִּיבוּ, הִכְתִּימוּ, הִכְפַּשְׁתֶּם, נִכְבְּדוּ, נִכְלַם). הסבר: כ"ף עיצור רגיל, ואין צורך בהנמכת תנועה לפניו. הטעות נובעת מאנלוגיה לצורות שבהן פה"פ ח"ת – הִחְתִּים, הִחְלִיטוּ.
- מוצפי ושחר – בניין הפעיל – תחילית הבניין בעבר (ה"א) מנוקדת בחיריק (ולא בסגול) – השלים, הכביד, הִכְתִּיבוּ (ולא הִכְתִּיבוּ).
- קבלי – העיצור כ"ף עה"פ – שׁוֹכְחִים, נוֹכְחִים, שִׁכְחוּ, נִכְּחָה, רוֹכְשׁוֹת (ולא: שׁוֹכְחִים, נוֹכְחִים, שִׁכְחוּ, נִכְּחָה, רוֹכְשׁוֹת). הסבר: כ"ף עיצור רגיל, לכן הוא נחטף לשווא נע. בשל אנלוגיה מוטעית לעיצור ח"ת אנו נוהגים להגות את הכ"ף בתנועת a כמו נוֹחְתִים, פוֹחְדִים.
- מוצפי ושחר – כשעה"פ היא כ"ף היא מנוקדת בשווא – שׁוֹכְחִים (בדומה לשוֹמְרִים, ולא שׁוֹכְחִים!) וכן רוֹכְבוֹת, שׁוֹכְבִים.
- קבלי – העיצור כ"ף לה"פ – שׁוֹפְכֵת, סוֹמְכֵת, עוֹרְכֵת, מְתַנְכֵת, מְתַרְכֵת, צוֹרְכֵת (ולא: שׁוֹפְכֵת, סוֹמְכֵת, עוֹרְכֵת, מְתַנְכֵת, מְתַרְכֵת, צוֹרְכֵת). הסבר: הכ"ף עיצור רגיל, ולכן ניקודו בסגול. אנו נוטים לעשות אנלוגיה מוטעית לעיצור ח"ת, כמו: אוֹרְכֵת, שׁוֹכְכֵת וכו'.
- מוצפי ושחר – כשלה"פ היא כ"ף – הַנְטִייה היא סָם ולא סָם: שׁוֹפְכֵת, מְתַנְכֵת, מְסַכֵת.

- קבלי – בניין קל, משקל פֶּעַל – יָשׁוּ, גְדִלָּה, דְּבַק (ולא: יושן, גודלת, דובק).
משקל פעל – יְכַלְתִּי, יְגַרְתִּי, קִטְנִיתִי, שְׁכַלְנוּ (ולא: יְכַלְתִּי, שְׁכַלְנוּ).
 - מוצפי ושחר – בניין קל, משקל פֶּעַל – יָשׁוּ, רָעַב.
משקל פעל – קִטְו, יְכַלְתִּי, יְכַלְתִּי.
 - קבלי – בניין קל – לרַכַּב (ולא: לרַכַּב). הסבר: רוב הצורות של שה"פ עם ל' בבניין קל הן ע"ד לפעל. גם אלה שבמשקל אפעל – אָלְמַד – ללמַד. חוץ מהמילה לשַׁכַּב.
 - מוצפי ושחר – בניין קל – שם הפועל תמיד במשקל אפעל: ילמד – ללמוד; ירכב – לרכב; פרט לשורש ש-כ-ב – לשַׁכַּב.
 - קבלי – בניין נפעל, התפעל – הִכְנִיט, הִזְכַּר, הִסְתַּלְקוּ (ולא: כָּנַס, זָכַר, סִתְּלָקוּ).
הסבר: בבניין נפעל כאשר נו"ן הבניין איננה בנטייה יש מוספית תחילית לפני השורש. גם בבניין התפעל יש להגות את ה"א הבניין.
 - מוצפי ושחר – בניין התפעל ונפעל – בציווי – ה"א תחילית – הִסְתַּלְקוּ, הִסְתַּכַּל (ולא: סִתְּלָקוּ, סִתְּכַל), הִכְנִיט, הִשְׁכַּר (ולא: כָּנַס, שָׁכַר).
75. הנה כי כן, קבלי מפנה לכשנים-עשר פעלים אשר הועתקו, לטענתה, מספרה. יש לציין כי תחת הפרק של "תיקוני הגייה בגזרת השלמים" (האוחז כאמור כעמוד וחצי), בספרה של קבלי מופיעים בסך הכל כ-60 פעלים, ואילו בספרן של מוצפי ושחר מופיעים למעלה מ-40 פעלים. טענתה של קבלי מתמקדת אפוא בחלק קטן מכלל הפעלים המופיעים תחת הפרק האמור.

נבחן בקצרה את הדוגמאות האמורות:

(-) "שְׁבוּד" – הן אצל קבלי הן אצל מוצפי ושחר, שורש זה מובא כדי להדגים את היעדרו של דגש לאחר תנועה ארוכה. עם זאת, הפועל מובא בשני הספרים בהטייה שונה, ואף ההסבר אינו זהה מילה במילה: קבלי מסבירה כי אחרי תנועה ארוכה לא יבוא דגש קל, ואילו מוצפי ושחר מסבירות כי לא יבוא דגש. בנוסף, ספרה של קבלי אינו הראשון בו מובא שורש זה לצורך הדגמת האמור (ראו, למשל, ספרה של חנה מגיד "לשונונו" (1989) (להלן: מגיד), בעמ' 79, 81; גאולה ברקוביץ "להגיע לבגרות בלשון" (1995) בעמ' 161 (להלן: ברקוביץ); וכן בספרן של אבירם וגנאל בעמ' 99). לנוכח האמור, אינו סבור כי הימצאות השורש ש-ב-ר בהקשר זה בשני הספרים מצביע על דמיון מהותי, העשוי להעיד על העתקה.

(-) "הַכְּתִיב" – אין להתעלם מכך שהפועל נמצא בשני הספרים. עם זאת, בכל אחד מן הספרים הוא מופיע תחת סעיף אחר. אצל קבלי הפועל מובא כדוגמה לתיקוני הגייה בפעלים אשר פה"פ שלהם היא העיצור כ"ף (כאשר הדוגמאות בספרה הן מבניין הפעיל ומבניין נפעל). מנגד, אצל מוצפי ושחר הפועל מובא תחת דיוקי הגייה בבניין הפעיל, ללא תלות בשאלה מהו העיצור המשמש בתור פה"פ (והא ראייה, שאחת הדוגמאות היא הפועל "השלים").

(-) "יִשְׁוֹן", "יִכְלְתִי", "קִטְנְתִי" – מדובר בפעלים במשקל פֶּעַל ובמשקל פֶּעַל. במשקל פֶּעַל קבלי מביאה שלוש דוגמאות, ואילו מוצפי ושחר מביאות שתי דוגמאות אשר אחת מהן מופיעה אצל קבלי ("יִשְׁוֹן"). במשקל פֶּעַל קבלי מביאה ארבע דוגמאות, ואילו מוצפי ושחר מביאות שתי דוגמאות המופיעות שתייהן אצל קבלי (בהטייה שונה) ("יִכְלְתִי", "קִטְנְתִי").

איני סבור כי יש להסיק מכך כי הדוגמאות בספרן של מוצפי ושחר הועתקו מספרה של קבלי. מדובר בפעלים במשקלים "מיוחדים", אשר מגוון הדוגמאות בהם אינו רחב. כך, למשל, מצויין ב"לוח הפעלים השלם" (שאול ברקלי עורך, 2000) בעמ' 6, בהערה לפועל "דָּבַק" (ההדגשה הוספה – י.ע.):

"היסוד 'פֶּעַל' נשתמר בכמה פעלים עומדים ומתארים גם
בנסתר עבר: דָּקַן, דָּשַׁן, דָּרַא, וכן דָּפַץ, דָּסַר ועוד
מעטים".

בדומה, בהתייחסות למשקל פֶּעַל מצויין כי "במספר שורשים נשתמר בעבר משקל 'פֶּעַל' – ק-ט-ן... כן גם ש-כ-ל..." (שם, בעמ' 16. נוסף כי בסמוך מופיעים גם השורשים י-כ-ל, י-ג-ר, י-ט-ב, י-ק-ש).

אין צורך להיות מומחה ללשון עברית כדי לעמוד על העובדה שהשימוש בחלק מהפעלים במשקל זה (כגון: יט"ב, יק"ש, יג"ר) אינו נפוץ בעברית בת ימינו (וראו גם אצל מגיד (עמ' 74, 79), המציינת כי בבניין קל ישנם חמישה שורשים במשקל פֶּעַל – י-ג-ר, י-כ-ל, י-ק-ש, ק-ט-ן, ש-כ-ל – מתוכם משתמשים כיום בעיקר בפועל י-כ-ל, וכן בשורשים ק-ט-ן, ש-כ-ל). על רקע זה, בחירתן של המערערות לעשות שימוש בשורשים י-כ-ל ו-ק-ט-ן אינו מצביע על העתקה.

בנוסף, ההבחנה ישן/יושן ו- יכולתי/יכלתי מופיעה בספרות אשר יצאה לאור שנים לפני ספרה של קבלי (ראו: עמי אביכזר "ידיעת הלשון לתיכון" (1983) בתרגיל בעמ' 80) (להלן: אביכזר); מגיד, בעמ' 81, 129; ברקוביץ, בעמ' 163; אבירם וגנאל,

בעמ' 105), כך שקבלי לא היתה הראשונה להדגים טעויות הגייה באמצעות פעלים אלה.

(-) "לרכב", "ללמד", "לשכב" – שלושה פעלים אלה לא הופיעו לראשונה בספרה של קבלי כדוגמאות לצורת ההגייה של צורת המקור. בספרו של אביכזר (עמ' 77) שלושת הפעלים מופיעים יחדיו לצורך הדגמת צורתה הנכונה של צורת המקור: הפעלים "ללמד" ו"לרכב" הם שני הפעלים היחידים המובאים בתור דוגמאות למשקל "לפעל", ואילו הפועל "לשכב" מסומן בכוכבית בתור יוצא מן הכלל. וראו גם אצל מגיד בעמ' 79-80, המזכירה הן את "לרכב", הן את "ללמד", והן את "לשכב" כיוצא מן הכלל.

(-) "שופכת, מתנכת" – שני פעלים אלה מופיעים בשני הספרים. עם זאת, אצל מוצפי ושחר מופיע פועל נוסף אשר אינו מופיע אצל קבלי ("מסבכת"), ואילו אצל קבלי מופיעים ארבעה פעלים נוספים אשר לא מופיעים אצל מוצפי ושחר ("סומכת", "עורכת", "מתרכת", "צורכת"). נעיר כי הפועל "שופכת" (המופיע הן אצל קבלי הן אצל מוצפי ושחר) והפועל "עורכת" (המופיע בספרה של קבלי, אך לא אצל מוצפי ושחר) מופיעים גם בספרן של אבירם וגנאל (עמ' 104). בנוסף, הפועל "עורכת" מופיע גם בספרה של ברקוביץ (עמ' 165), וכן בספרה של מגיד (עמ' 79), שם גם מופיע הפועל "סומכת" (עמ' 141) (המופיע בספרה של קבלי, אך לא אצל מוצפי ושחר). דומה אפוא כי גם כאן מדובר בתופעה לשונית אשר ספקטרום הפעלים המתאימים לה אינו רחב במיוחד (שגיאות הגייה בפעלים בהם האות כ"ף היא לה"פ), הגם שניתן לחשוב על דוגמאות נוספות, אשר בחלקן מופיעות בספרים אחרים, כגון: "מגחכת", "דורכת", "מפרכת" (אבירם וגנאל, בעמ' 104).

הוא הדין לגבי השימוש בפועל "שוכחים". אצל קבלי מופיעים שני פעלים אשר אינם מופיעים אצל מוצפי ושחר ("נוכחים", "רוכשות"), ואצל מוצפי ושחר מופיעים שני פעלים שאינם מופיעים אצל קבלי ("רוכבות", "שוכבים"). יצויין שהפעלים "נוכחים" ו"רוכשות" המופיעים אצל קבלי (ולא אצל מוצפי ושחר), מופיעים גם בספרן של אבירם וגנאל (עמ' 104), כך שנראה כי אף כאן מלאי הפעלים המתאימים לשם הדגמת ההגייה השגויה הוא מוגבל משהו.

בנסיבות אלה, הימצאות פעלים אלה בשני הספרים אינה מצביעה על העתקה.

ניוער כי בעמ' 41 לספרה של קבלי "מבחנים משולבים" (1991) (נספח 8 לערעור קבלי, נספח ג/5 לסיכומיה בבית משפט קמא), מופיעים הפעלים "שופכת", "סומכת", "עורכת-דין", "שוככת", "מגחכת", "נוכחים". ספר זה פורסם כשנתיים לפני ספרן של אבירם וגנאל (אך כשנתיים לאחר ספרה של מגיד). עוד אציין כי לא נעלמה מעיני טענת המערערות בסיכומיהן בבית משפט קמא ובערעור לפיה ספר זה צורף שלא כדין לסיכומי קבלי מאחר שלא הוגש כמוצג. בית משפט קמא לא התייחס בפסק דינו לטענת המערערות בהקשר זה, וקבע כי זכויות היוצרים של קבלי הופרו גם ביחס לספר זה. אלא שנוכח מסקנתי הסופית, מתייחר הצורך להידרש לכך].

(-) "הַפְּנִים", "הַסְּתַלְקוּ" – הן אצל קבלי הן אצל מוצפי ושחר מופיעים פעלים אלה תחת הסעיף העוסק בבניין נפעל והתפעל (אצל קבלי – סעיף 4 בטבלה; אצל מוצפי ושחר – סעיף 11). הן אצל קבלי הן אצל מוצפי ושחר סעיף זה עוסק בבניין נפעל, אף שבניין זה זוכה להתייחסות בסעיף אחר (אצל קבלי – סעיף 5 בטבלה; אצל מוצפי ושחר – סעיף 7). הן אצל קבלי הן אצל מוצפי ושחר מופיעים שלשה פעלים בסעיף זה (אצל קבלי הפועל השלישי הוא "הַפְּנִים", ואילו אצל מוצפי ושחר הוא "הַשְּׁבֵר").

קבלי לא היתה הראשונה אשר הדגימה את טעות ההגיה המדוברת ביחס לפועל "הַפְּנִים", הנמצאת גם בספרה של מגיד (עמ' 86), שם ישנה הבחנה בין "הַפְּנִים" לבין "הַפְּנִים" לבין "הַפְּנִים", ובספרה של ברקוביץ (עמ' 163). עם זאת, המערערות לא הפנו לספר נוסף בו מופיעה ההבחנה "סתלקו" / "הסתלקו", ולאחר שעיניתי בספרי הלימוד השונים אשר הוגשו לבית משפט קמא, אף לא עלה בידי לעשות כן.

76. תיקוני הגייה בגזרת השלמים – סיכום: קבלי הפנתה כאמור ל-12 פעלים, לגביהם היא טענה כי הועתקו מספרה. עמדנו על כך שבנושא זה המתפרש כולו על פני כעמוד וחצי בספרי הצדדים, ספרה של קבלי כולל כ-60 פעלים בנושא זה, וכי בספרן של מוצפי ושחר מופיעים למעלה מ-40 פעלים. לאחר השוואת העמודים הרלוונטיים, ניתן למצוא נקודות דמיון במספר תיקוני הגייה: "הַכְּתִיב" (ולא: הַכְּתִיב); "מְתַנְכֵת" (ולא: מתנכת); "הַסְּתַלְקוּ" (ולא: סְתַלְקוּ). בנוסף, בשני הספרים נפתח נושא זה בהערות מתחום הדגשים.

בהתחשב במאטריה בה עסקינן, ובכך שמאגר הדוגמאות מוגבל מטבעו ומטיבו, אך טבעי הוא כי מתוך עשרות פעלים יימצאו מספר פעלים זהים ואין בכך כדי

להעיד על העתקה. על אחת כמה וכמה כאשר בוחנים את היצירה בכללותה, ועל כך נעמוד בהמשך.

ומכאן לנושא האחרון אשר לא נדון בפסק דינו של בית משפט קמא – העתקת דרך ההוראה השיטתית של קבלי בכל הגזרות.

ד. הוראה שיטתית של הגזרות

77. קבלי טענה כי מוצפי ושחר העתיקו ממנה את ההצגה השיטתית והמובנית של הוראת הגזרות באמצעות ארבע קטגוריות: זיהוי שורש ובנין; הסבר תופעות לשון; תיקוני הגייה; משקלי השם. בית משפט קמא אמנם הזכיר נקודה זו בכותרת בסעיף ז' לפסק דינו, אלא שהדיון תחת כותרת זו התמקד בטענת קבלי בדבר העתקת טבלאות הסיכום בנושא הגזרות, מבלי שנדונה סוגיית ההוראה השיטתית.

78. לאחר שעיינתי בעמודים הרלוונטיים, לא שוכנעתי כלל כי מוצפי ושחר העתיקו את שיטת הלימוד המדוברת מספרה של קבלי. ראשית, עיון בספרן מעלה כי אופן הצגת הדברים אינו זהה: כך, למשל, הקטגוריה הרביעית (משקלי השם) כלל אינה מופיעה אצל מוצפי ושחר תחת הדיון בגזרות, אלא לאחריהן, בפרק נפרד העוסק בתצורת השם. בנוסף, שיטת הלימוד אינה מופיעה בצורתה המדוברת בכל הגזרות בספרן של מוצפי ושחר, אלא רק בחלקן, כאשר בחלק מן הגזרות סדר הלימוד הוא שונה.

לבסוף, עיון בספרי לימוד אחרים מעלה כי שיטת לימוד זו מופיעה באופן דומה, הגם שלא זהה, בספרות שקדמה לספרה של קבלי, כגון ספרו של עמי אביכזר "ידיעת הלשון לתיכון" (1992), אשר חלק מהגזרות מחולקות בו לתתי פרקים העוסקים, בין היתר, בתופעות לשון; זיהוי שורש; הבחנה בין בניינים; ענייני הגייה; ושמות. עוד אעיר, כי עיון בתוכן הנושאים לבחינות הבגרות אשר צורפו (נספחים 13, 14 לסיכומי קבלי בבית משפט קמא) אינו מחזק, לטעמי, את עמדתה של קבלי. אמנם, סדר הפרקים המופיע בו אינו זהה (בבחינת הבגרות לשנת תשנ"א סדר הדברים הוא: ניתוח פעלים (שורש ובניין); דיוקי הגייה; ותורת ההגה ותצורת השם. ואילו בחינת הבגרות לשנת תש"ס פותחת בדיוקי הגייה, וממשיכה בשאלות בנושא הפועל (שורש ובניין)). עם זאת, יש בכך כדי להצביע על העובדה שעצם החלוקה לתתי הנושאים האמורים היא חלוקה מקובלת, מה שתומך בטענת מוצפי ושחר כי חלוקת הנושאים בספרן היתה בהתאם לתכנית הלימוד של משרד החינוך).

סיכום ביניים

79. דנו לעיל בארבעת הנושאים אשר לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא בנושא של "פעלים שווי צליל" מצאנו דמיון במספר דוגמאות במספר גזרות ומתוך מספר רב של דוגמאות, באופן שאינו יכול לבסס כלל טענת העתקה. בנושא הטבלאות לא מצאנו דמיון בין הטבלאות. בנושא תיקוני הגייה בגזרת השלמים מצאנו דמיון במספר זניח של דוגמאות באופן שאינו יכול לבסס כלל טענת העתקה. בנושא של הוראה שיטתית ומובנית של כל הגזרות לא מצאנו כי קיים דמיון העשוי להצביע על העתקה.

מכאן נשים פעמינו לטענותיה של קבלי בדבר שתי הטעויות ה"טכניות" אשר נפלו בפסק דינו של בית משפט קמא.

שתי הטעויות ה"טכניות" שנפלו, לטענת קבלי, בפסק דינו של בית משפט קמא

א. טבלת התיאורים במשפט הפשוט

80. הן בספרה של קבלי "להבין, לתרגל ולדעת – יחידה ב'" (עמ' 430-431), הן בספריהן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה" (עמ' 643-644) ו"מילים לכל עט" (עמ' 307 בספר "המדריך למורה"), יש טבלה המסכמת את התיאורים במשפט הפשוט ואת פסוקיות התיאור במשפט המורכב.

בתגובה לטענת קבלי בדבר העתקה, המערערות הפנו, בין היתר, לספר "עיין ערך – לשון, הבנה והבעה" (בהוצאת מט"ח), בו מופיעה טבלה דומה בעמ' 370.

בפסק דינו ציין בית משפט קמא כי הספר של מט"ח יצא לאור לפני ספרה של קבלי (סעיף ט' לפסק הדין), ולסופו של יום דחה את מסקנתו של פרופ' אלדר, המומחה מטעם קבלי, לפיה "למרות דמיון מה בספר של מט"ח, הדעת נותנת שהטבלה המורחבת של קבלי היא שהייתה לנגד עיניהן של מוצפי ושחר, ולא הטבלה המצומצמת שבספר של מט"ח" (עמ' 20 לחוות דעתו). בית המשפט העיר לגבי דבריו אלו של פרופ' אלדר במילים: "סתם ולא פירש. ולא ידעתי למה הדעת נותנת, הוא גם לא הסביר לעניין זה בעדותו".

קבלי טוענת כי נפלה טעות "טכנית" אצל בית משפט קמא לגבי מועד הוצאתו לאור של הספר של מט"ח, אשר פורסם, לדבריה, כשנה אחרי ספרה של קבלי, כפי שאף הודגש בחוות דעתו של פרופ' אלדר (עמ' 20 לחוות דעתו). טעות טכנית זו, הביאה לטענת קבלי, לדחיית תביעתה בנושא זה.

81. מי שיעלעל בדפי הספר של מט"ח יופתע לגלות כי שנת הוצאתו לאור אינה מוזכרת. לצורך הדיון אני נכון לקבל את טענת קבלי כי הספר של מט"ח יצא לאור לאחר ספרה, בייחוד נוכח העובדה שהמערעות כלל לא כפרו בכך בתשובתן לערעור שכנגד. ברם, אין בכך כדי להביא למסקנה כי הטבלה בספרן של מוצפי ושחר הועתקה מספרה של קבלי.

82. ראשית, מעיון בספרן של מוצפי ושחר ניכר כי הטבלה המדוברת (המופיעה בעמ' 643) היא טבלת סיכום הממזגת בין שתי טבלאות אחרות המופיעות בספרן, והן: טבלת סיכום התיאורים במשפט הפשוט (בעמ' 538) וטבלת פסוקיות התיאורים במשפט המורכב (בעמ' 640-641). לא נטען כי שתי הטבלאות הממוזגות הועתקו מספרה של קבלי, ואף קשה להלום שמיוזגן לתוך טבלה אחת נעשה תוך העתקה. ברי כי מוצפי ושחר לא פיצלו את טבלתה של קבלי לשתי טבלאות נפרדות תוך ביצוע ההתאמות הנדרשות, ולאחר מכן מיזגו אותן חזרה באופן המטשטש את ההעתקה. טענה כזו אף לא הועלתה, והיא בלתי סבירה על פניה.

שנית, השוואה בין טבלאות הצדדים מעלה כי הן אינן זהות בתוכנן ובאופן עריכתן. למען הבהירות, להלן דוגמית מכל טבלה:

קבלי – "להבין, לתרגל ולדעת", עמ' 430 מוצפי ושחר "המילה האחרונה", עמ' 643

מבלת השוואה – תיאורים ופסוקיות					
התיאור	דוגמה למינים אוסיניות במשפט המפושט	דוגמה למיניות אוסיניות במשפט המורכב	השאלה לזיהוי	מילה מסירה	דוגמות
תיאור זמן	אתמול, מחר, לפני שבוע	מילת זמן + ש: כש, בזמן ש, לפני ש	מתי?	או	פשוט: במוקד נסעתי לעבודה. מורכב: אחרי שקמתי, נסעתי לעבודה.
תיאור חס	לפני ש, אחרי ש, לאחר ש, בזמן ש, כש (בעתיד), עם ש, כאשר, כש, אך (כש), בעוד ש	לפני ש(יה) נשם נש	מתי?	או	פשוט: במוקד נסעתי לעבודה. מורכב: אחרי שקמתי, נסעתי לעבודה.
תיאור מילת יחס	כי, כאשר, כש, אך (כש), בעוד ש	לפני ש(יה) נשם נש	מתי?	או	פשוט: במוקד נסעתי לעבודה. מורכב: אחרי שקמתי, נסעתי לעבודה.

ניתן להיווכח כי בטבלתן של מוצפי ושחר ישנן שתי עמודות אשר כלל אינן מופיעות בטבלתה של קבלי (עמודת "השאלה לזיהוי" ועמודת "המילה הממירה"). בנוסף, אצל קבלי המשפט הפשוט והמשפט המורכב ממוקמים בצדדים שונים של הטבלה כאשר קו כפול מפריד ביניהם, בעוד שאצל מוצפי ושחר העמודות הרלוונטיות למשפט הפשוט ולמשפט המורכב מופיעות זו לצד זו ללא הפרדה מיוחדת (עמודות

"דוגמה למילים אופייניות במשפט הפשוט" ו"דוגמה למילות שעבוד אופייניות במשפט המורכב", ואף משפטי ההדגמה לשני סוגי המשפטים אינם מובאים בנפרד, אלא בצוותא חדא באותה משבצת.

83. קבלי הדגישה בסיכומיה בבית משפט קמא כי בשתי הטבלאות, בשורה העוסקת ב"תיאור אופן", ישנה התייחסות ל"תיאור ההשוואה" ול"תיאור התוצאה", באופן המצביע על העתקה. התייחסות זו אכן משותפת לשתי הטבלאות. אלא שעיון בספרות קודמת מעלה כי ספרה של קבלי לא היה הראשון בה הופיעה התייחסות זו (ראו, למשל, בספר "עייין ערך לשון – תחביר" (הוצאת מט"ח, 1997), עמ' 177), כך שאין להסיק מההערה המשותפת לשתי הטבלאות כי מדובר בהעתקה.

84. סיכומו של דבר, ששגיאתו של בית משפט קמא באשר למועד פרסומו של הספר של מט"ח אינה מעלה ואינה מורידה, שכן דין טענת קבלי להעתקת הטבלה להידחות לגופה.

ב. תיקוני הגייה בגזרת ע"ו-ע"י

85. טענתה של קבלי נסבה על הערה המופיעה בספרה "להבין, לתרגל ולדעת" בעמ' 248, המופיעה בטבלה הממוקמת תחת תת-הפרק העוסק ב"תיקוני הגייה בגזרת נחי ע"ו-ע"י". וזו לשון ההערה:

נכון	לא נכון	הסברים והערות
מְצִיק לי	מְצִיק לי	השורש צ-ו-ק – מְצִיקָה, ולא י-צ-ק. השורש י-צ-ק – חסרי פי"צ – נוטה רק בקל עתיד ובהופעל – יצ'ק מים על ידיו. הוא מְצִיק.

קבלי טענה כי הערה זו הועתקה לספרן של מוצפי ושחר "המילה האחרונה" (חלק א') בעמ' 290, שם מופיעה ההערה הבאה תחת "דיוקי הגייה בגזרת נעו"י (ההערה מופיעה בהדגשה בסוף הקטע המצוטט – י.ע.):

5. בניין הפעיל – בגזרת נעו"י ה"א הבניין מנוקדת בעבר ובהווה בצירה (או בשווא).
בעתיד ובציווי היא מנוקדת בקמץ. לכן צורת הפועל היא:
בעבר – הִכְנוּ, הִכְנוּ (ולא הִכְנוּ, הִכְנוּ).

בהווה – מְבִין, מְקִימִים, מְבִיא (ולא מְבִין, מְקִימִים, מְבִיא).
 מְשִׁיט, מְרִיק, מְשִׁיב, מְעִיד – פּוֹעֵלִי נְעוּ"י.
 בְּנִיגוּד לְמִוּרִיק – י-ר-ק; מוֹשִׁיב – י-ש-ב;
 מוֹעִיד – י-ע-ד; מוֹשִׁיט – י-ש-ט.

וכן: מְצִיק – הזבוב מְצִיק לִי (השורש צ-ו-ק). נוטה רק בקל
 ובהפעיל).

86. בפסק דינו של בית משפט קמא נכתב כי טענת קבלי היא שמוצפי ושחר העתיקו מספרה את ההתייחסות לפועל "מציק". הטענה נדחתה, בין היתר, מן הטעם שהשימוש בפועל "מציק" הוא שימוש ידוע בין מורי השפה והדקדוק וכי בהסבר של מוצפי ושחר נפלה טעות.

לטענת קבלי, בית משפט קמא לא ירד לסוף דעתה, כאשר טענתה לא נסכה על עצם השימוש שעשו מוצפי ושחר בפועל "מציק", אלא נסכה גם על ההערה הצמודה לו.

87. אלא שאף כאן אין בכך כדי לשנות ממסקנתו של בית משפט קמא כי אין המדובר בהעתקה, הגם שמנימוקים שונים.

ראשית, אין המדובר בהערה זהה. בעוד שבספרה של קבלי ההערה מתייחסת לשורש י-צ-ק מגזרת חפ"צ תוך ציון העובדה שהוא נוטה רק בקל עתיד ובהפעיל, הרי שאצל מוצפי ושחר ההערה מתייחסת לשורש צ-ו-ק מגזרת נעו"י תוך ציון העובדה שהוא נוטה רק בקל ובהפעיל.

שנית, הערה דומה מצויה בספרן של אבירם וגנאל "בגרות בקלות" (1993) בעמ' 52, שם מבחינות המחברות בין הפועל יצ'ק משורש י.צ.ק. (קיים בבניין קל), לבין הפועל הצי'ק משורש צ.ו.ק. (קיים בבניין הפעיל). בהקשר זה טענה קבלי כי ההפניה לספרן של אבירם וגנאל אינה רלוונטית, מאחר שההערה מופיעה כבר בספרה "ידיעת הלשון לחטיבה העליונה" (1989) בעמ' 199. אלא שעיון בעמוד האמור (נספח 11 לערעור שכנגד מטעם קבלי) מעלה כי לא כצעתה: בדומה לספרה "להבין, לתרגל ולדעת", גם כאן נושאו של העמוד המדובר הוא גזרת חסרי פ"צ, כאשר ההתייחסות היא לשורש י.צ.ק. (שהינו אחד מבין שבעת הפעלים בגזרה זו), תוך הוספת הערה כי פועל זה נוטה רק בבניין קל עתיד. ובקיצור, ההתייחסות בספרה של קבלי משנת 1989 אינה לשורש צ-ו-ק ולגזרת נחי ע"ו-ע"י, כך שההפניה לספרן של אבירם וגנאל היא במקומה.

88. סיכומו של דבר, שאין לומר כי ההערה בספרן של מוצפי ושחר הועתקה מספרה של קבלי.

בנסיבות אלה, איני רואה צורך להידרש לטענתו של פרופ' אלדר ולדבריו של בית משפט קמא לפיהם ההערה בספרן של מוצפי ושחר – בה מצויין כי שורש צ-ו-ק נוטה בבניין קל – היא שגויה.

[במאמר מוסגר: עיון באסמכתאות אליהן הפנו מוצפי ושחר מעידות על כך ששורש צ-ו-ק אכן נוטה בבניין קל (צ'ק), כלשון הרמב"ם המובאת במילונו של אברהם אבן-שושן המילון החדש (תשכ"ט) בעמ' 1128: "מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו" (רמב"ם, ברכות ו, י"ג) (נספח 36 לתצהיר שחר). וראו גם מילון ספיר (איתן אבניאון עורך, 1997) בעמ' 1928 (נספח 29 לתצהיר קבלי) ו"לוח הפעלים השלם" (שאול ברקלי עורך, 2000) בעמ' 81 – המובאים גם כנספח י"ז לחוות דעתו של פרופ' אלדר. עם זאת, צורה זו איננה במובן של מצוקה, אלא במובן של יוצק, שופך. הערה נוספת: מוצפי ושחר ציינו בספרן כי שורש צ-ו-ק נוטה רק בבניינים קל והפעיל. ואולם, ממילונו של אבן שושן (שם) עולה כי שורש צ-ו-ק נוטה גם בבניין הופעל (הוצק, במובן של מצוקה), כדברי הנביא ישעיהו: "כִּי לֹא מוֹעֵף, לְאֲשֶׁר מוֹצֵק לָהּ" (ישעיה, ח, כ"ג). מכל מקום, סוגיית הטיותו של השורש צ-ו-ק ומשמעויותיהן, מעניינות ככל שתהיינה, חורגת מעניינינו, ונסתפק אפוא באמור לעיל].

89. סיכום ביניים: בפסק דינו של בית משפט קמא אכן נפלו שתי הטעויות ה"טכניות" אליהן הפנתה קבלי. ברם, אין לכך נפקות לעניינינו, מאחר שהן באשר לטבלת התיאורים במשפט הפשוט, הן באשר לתיקוני הגייה בגזרת ע"ו-ע"י הגענו למסקנה כי לא הוכח דמיון מהותי העשוי להצביע על העתקה מצד מוצפי ושחר.

סיכום הממצאים הפרטניים

90. חילקנו את הדיון בהפרות הנטענות לשלושה חלקים:

האחד – ערעורן של מוצפי ושחר כנגד קביעותיו של בית משפט קמא בדבר קיומן של תשע הפרות.

בניגוד למסקנת בית משפט קמא, מצאנו דמיון לכאורי ובספק רק באחת מתוך תשע הנקודות, בנושא הערת הסיוע שנועדה להסביר כיצד להבחין בין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים לבין משפט מורכב שאיבריו מאוחים, על משפט ההדגמה שלה. כן מצאנו כי סימן הזכרון "לדר"ש צ"ל", המסמל את ששת הפעלים בהם נשמטת פה"פ בבניין קל בזמן עתיד ובציווי, מופיע בשני הספרים, אך ציינו כי קיים ספק אם מדובר בסימן פרי יצירתה של קבלי ואם סימן מעין זה הוא מושא לזכויות יוצרים.

השני – טענותיה של קבלי בדבר ארבע הפרות אשר לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא. רק בשתיים מארבע הפרות הנטענות מצאנו דמיון במספר זניה של דוגמאות באופן שאינו יכול לבסס כלל טענת העתקה.

השלישי – טענותיה של קבלי בדבר שתי טעויות "טכניות" שנפלו בפסק דינו של בית משפט קמא. מצאנו כי שגיאות שכאלה אכן נפלו, אך אין בהן כדי לשנות מהמסקנה כי לא הוכחה העתקה של טבלת התיאורים במשפט הפשוט, ושל תיקוני הגייה בגזרת ע"ו-ע"י.

ניתוח הממצאים ומסקנות

91. בתחילת הדרך עמדנו על עיקריה של הלכת אלמגור, ולפיה על מנת לבסס טענה בדבר הפרת זכות יוצרים, יש להוכיח כי הנתבע העתיק חלקים ממשיים ומהותיים מיצירת התובע, וכי התשובה לשאלה אם הדמיון בין שתי היצירות מספיק לקביעה כי מדובר בהעתקה של חלק ממשי ומהותי היא שאלה של עובדה ושל דרגה. עמדנו על כך שהתשובה לשאלה זו צריכה להינתן לא על סמך השוואה מכנית של מספר מילים או שורות הדומות ביצירות הנדונות, אלא לפי התרשמות של השופט מהיצירות בכללותן.

יכול הטוען לטעון כי צריכים היינו להקדים את בחינת המכלול, מה שהיה מייתר את הניתוח הפרטני של ההפרות הנטענות שערכנו לעיל, שמא ניתוח זה אינו אלא אותה "השוואה מכנית", אשר לא על פיה יש לחרוץ דינה של טענת הפרת זכות יוצרים. איני סבור כך ואיני סבור כי בניתוח המפורט שנערך לעיל חטאנו להלכת אלמגור. כאמור, אחת הדרכים לביסוס העתקה היא באמצעות הצבעה על הצטברות נקודות דמיון, אשר ככל שהן רבות יותר, כך גובר החשש כי מדובר בהעתקה. אי לכך, הלכנו בעקבות פסק דינו של בית משפט קמא, בגדרו נבחנו מרבית טענות קבלי להעתקה אחת לאחת, ובחנו כל טענה לגופה. בחינה זו עבורנו אכן אינה אבן בוחן בלעדית לשאלת קיומה של הפרת זכות יוצרים, אך היא נועדה לסייע בעדנו לבחון אם

לפנינו ריבוי של נקודות דמיון מהותי, שיכול להוביל למסקנה בדבר קיומה של העתקה. כעת, לאחר שהשלמנו מלאכה זו, יש בידינו הכלים לקבוע אם שיעורן של נקודות הדמיון מעלה את החשש כי אכן מדובר בהעתקה, והאם זו עולה כדי הפרת זכות יוצרים. בכך באה לידי ביטוי ההבחנה בין דמיון מהותי בין קטעים מהיצירות הרלוונטיות (אשר קיומו יכול להעיד על העתקה), לבין העתקת חלק מהותי מהיצירה המוגנת שהינה דרישה לצורך ביסוס טענת הפרת זכות יוצרים (ראו: גרינמן, בעמ' 630).

92. בחינת נקודות הדמיון בין ספריה של קבלי לבין ספריהן של מוצפי ושחר, מעלה כי לא רק שאין בהן כדי לבסס העתקה, אלא שהתביעה "חלשה" מלכתחילה, עוד לפני בדיקת הדברים לעומקם כפי שנעשה על ידינו לעיל.

קבלי הפנתה לשורה של פעלים ושמות שהועתקו, לטענתה, מספריה. מבין הטבלאות הרבות ומאות הפעלים המופיעים לאורך הגזרות השונות, מצאנו דמיון בכעשרה פעלים (שניים מתוכם על משפטי ההדגמה שלהם) ובארבעה צמדי פעלים, הממוקמים בגזרות שונות תחת הפרקים העוסקים ב"תיקוני הגייה" וב"פעלים שווי צליל". במישור הכמותי ובמישור האיכותי, הדברים בטלים בשישים ואין צורך להיות בלשן מומחה כדי להבין כי מלאי הדוגמאות של פעלים מסוגים אלה הוא מוגבל ומצומצם. זו גם התמונה העולה מעיון בספרי לימוד אחרים, בהם נעשה שימוש בדוגמאות דומות ואף זהות. בנסיבות אלה, אין בנקודות הדמיון הספורות כדי לאשש טענת העתקה והפרה של זכויות יוצרים.

בנקודה זו אזכיר את חוות דעתה של ד"ר צילה שלום, המומחית מטעמן של המערערות, שכתבה בשעתו עבודת דוקטורט בנושא "לשונם של ספרי הלימוד בלשון לאורך המאה העשרים". אכן, צדק בית משפט קמא בקובעו כי אין מדובר בחוות דעת המתייחסת פרטנית להפרות הנטענות, אלא לחוות דעת כללית-תיאורטית. עם זאת, אני סבור כי ניתן ללמוד מחוות הדעת על אודות התחום והז'אנר של לימוד הלשון בכלל ושל ספרי לימוד הלשון בפרט. המחברת עומדת על מספר מאפיינים ועקרונות שיכולים להסביר את הסיבות לדמיון בין ספרי הלימוד בתחום, והם: תכנית הלימודים המוכתבת על ידי משרד החינוך לרבות במסמכים רשמיים המופצים על ידי משרד החינוך ובהשתלמויות של הפיקוח על הוראת הלשון; שפת ההסברים הייחודית הנובעת מהתחום עצמו ומהעדר אפשרות להביע את הדברים בדרך אחרת; דוגמאות המוכתבות ממבנה השפה וממסורת ההוראה העוברת מדור לדור בין מורי הלשון; השימוש בטבלאות, בהערות וב"טיפים" נפוץ בכל ספרי הלימוד, ועוד. מאפיינים אלה, שהגיונם בצידם, תומכים במסקנה כי השימוש במספר דוגמאות זהות הוא כמעט מחוייב

המציאות, בגדר שימוש "פונקציונאלי" הנובע מהמאפיינים הנזכרים לעיל. למותר לציין כי עבודת הדוקטורט של ד"ר צילה שלום נכתבה בשנת 2001, ללא כל קשר לסכסוך הקונקרטי בין הצדדים שלפנינו.

93. כאמור, הצבענו על נקודת דמיון לכאורית לגבי הערת הסיוע בדבר ההבחנה בין משפט מאוחה שאיבריו מורכבים לבין משפט מורכב שאיבריו מאוחים, על משפט ההדגמה שלה.

אך אפילו נניח לצורך הדיון כי בהעתקה עסקינן – וכשלעצמי ספק רב אם אכן כך הדבר – הרי שבכך לא סגי כדי לקבוע כי הדבר עולה כדי הפרת זכות היוצרים של קבלי, באשר אין מדובר בהעתקת "חלק ממשי ומהותי" מהיצירה המוגנת. אנמק להלן את מסקנתי.

94. תנאי לביסוס טענה בדבר הפרת זכות יוצרים הוא הוכחה כי המפר העתיק "חלק ממשי ומהותי" מהיצירה המוגנת. מקור הדרישה בסעיף 1(2) לחוק, המגדיר "זכות יוצרים" בתור זכותו של היחיד ביצירה לפרסם את היצירה או "חלק ניכר הימנה" (והשוו להגדרת "זכות יוצרים" בסעיף 11 לחוק החדש, המקנה לבעל זכות היוצרים את הזכות הבלעדית "לעשות ביצירה, או בחלק מהותי ממנה..."; וראו בדברי ההסבר להצעת החוק החדש, עמ' 1123, שם מוצע להחיל את פרשנות הפסיקה לגבי המונח "חלק ניכר" גם ביחס לנוסח החדש).

מהגדרה זו של "זכות יוצרים" נגזרת גם הגדרתה של "הפרת זכות יוצרים", שהיא מעשה "שהזכות היחידה לעשותו נתונה בחוק זה לבעל זכות היוצרים" (סעיף 2 לחוק).

בעניין גולדברג הדגיש השופט (כתוארו אז) שמגר כי אין להסתפק בהעתקת חלקים שוליים מבחינת משקלם היחסי מתוך היצירה המוגנת לשם הקביעה כי מדובר בהפרה:

"כאשר עולה הטענה בדבר העתקת יצירה קיימת או של חלקים הימנה, אין, כאמור לעיל, להיזקק לנושאים שוליים מבחינת משקלם היחסי במסגרת היצירה שהגנתה נבחנת. החוק מושיט הגנתו רק אם מסתבר, כי הועתקו חלקים שהם ממשיים ומהותיים (substantial and material)" (שם, בעמ' 822-823).

בע"א 8393/96 מפעל הפיס נ' The Roy Export Establishment Company, פ"ד נד(1) 577, 591 (2000), צעד השופט טירקל בעקבות הלכת אלמגור, בציינו כי אין להסתמך בעיקר על משקלו הכמותי של החלק המועתק, אלא על משקלו האיכותי:

"ההכרעה בשאלה אם הועתק 'חלק ניכר' מן היצירה המוגנת – כמשמעותו של מושג זה בסעיף 1(2) לחוק – אינה צריכה להיות רק, או בעיקר, על-פי בחינה כמותית של הקטעים העומדים להשוואה, אלא יש לבדוק אותם גם – ואולי, בעיקר – מבחינה איכותית. גם כאן אין להסתפק בבדיקה מדוקדקת של כל פרט בקטעים המשווים ושל השימוש שנעשה בו, אלא יש לבחון את הקטעים מתוך ראייה כוללת" (ההדגשות במקור – י.ע.).

באותה פרשה נקבע כי המערערים העתיקו מן היצירות המוגנות "סצנות שלמות, שהן מן המוכרות והזכורות ביותר בהיסטוריה של הקולנוע בכלל, ובסרטיו של צ'פלין בפרט". על רקע זה נקבע בפסק הדין כי אין חשיבות ליחס שבין אורך הסצנות המועתקות לבין האורך הכולל של היצירות המוגנות, וכי –

"די בכך שהסצנות שהועתקו הן, כשלעצמן, מקוריות וכי בזכותן זכו סרטיו של צ'פלין בהצלחה ובהערכה. העתקת סצנות כאלה פוגעת באופן ישיר באינטרס שבגינו מוגנת זכות היוצרים ולכן יש לראותה כהעתקה של חלק מהותי, וממילא חלק ניכר, מן הסרטים" (שם).

הלכה זו, השמה את הדגש על אלמנט האיכות בחלק המועתק (להבדיל מאלמנט הכמות), נשתרשה כאמור בפסיקה (וראו, בין היתר: ע"א 3422/03 Krone AG נ' ענבר פלסטיק משוריין, פ"ד נט(4) 365, 381 (2005); ע"א 9248/05 מתן י. מערכות תקשורת ואיתור בע"מ נ' מילטל תקשורת בע"מ, סעיפים 23-24 לפסק הדין (לא פורסם, 22.8.2006) (להלן: עניין מילטל תקשורת); וראו סקירתו של גרינמן, בעמ' 626-629).

96. ודוק: עיון בפסקי הדין הללו מעלה בבירור כי מקומו של המבחן הכמותי לא נפקד לחלוטין. אמנם, למבחן האיכותי מקום של כבוד, וברי כי –

"כאשר נקודת הכובד והגרעין המרכזי שביצירה, הועתקו - אין משמעות לכך ש-90% מחלקיה הנותרים הינם מקוריים, כך גם להפך" (עניין מילטל תקשורת, שם).

(וראו והשוו לפסק הדין ברע"א 2687/92 גבע נ' חברת וולט דיסני, פ"ד מח(1) 251 (1993), שם הוכרה האפשרות להכיר בזכות יוצרים בדמות כשלעצמה (כיצירה דרמטית או ספרותית) בנפרד ממעגל היצירה הרחב יותר בו היא שלובה (סרט, הצגה, סיפור וכיו"ב)).

ברם, כאשר הועתק חלק שולי מהיצירה, אשר אין לזהותו עם "הגרעין המרכזי שביצירה" ואין חולק כי תרומתו ליצירה בכללותה זניח, הרי שאין להתעלם מההיבט הכמותי, אשר יכול שיוביל למסקנה כי ההעתקה אינה של "חלק ממשי ומהותי" מהיצירה המוגנת, וככזו אינה עולה כדי הפרת זכות יוצרים.

97. אפילו אניח לצורך הדיון את ההנחות המיטיבות ביותר עם קבלי, ואקבל כי המערערות העתיקו מספריה את "הערת הסיוע" על משפט ההדגמה שלה, ואף את שורת הפעלים "שווי הצליל" ומספר פעלים המופיעים תחת "דיוקי הגייה" – אין בכל אלה כדי להביא לקבלת תביעתה.

בין אם נבחן "העתקות" אלה על פי המבחן האיכותי, ובין אם על פי המבחן הכמותי, אין לראות בהן העתקה של "חלק ממשי ומהותי" מיצירתה של קבלי. בכוא בית המשפט לבחון קיומה של העתקה של חלק ממשי ומהותי מהיצירה המוגנת, עליו לעשות זאת תוך התרשמות מהיצירות בכללותן (ראו, בין היתר, עניין אלמגור, בעמ' 830; עניין גולדברג, בעמ' 823; עניין ענבר, סעיף 18 לפסק הדין). עיינתי והשוויתי והתרשמתי מהספרים עצמם, ואיני סבור כי ניתן לראות באלמנטים הנ"ל – אם וככל שהועתקו – כהעתקה של חלק ממשי ומהותי מיצירתה של קבלי, אלא מדובר בחלק שולי מהיצירה בכללותה, הן בהיבט הכמותי והן בהיבט האיכותי. ספרי הלימוד של קבלי, הם יצירות עשירות ומקיפות דיין, הכוללות דרכי ביטוי אישיות שלה בנושאים רבים. "הערת הסיוע" ואי אלו פעלים שווי צליל ותיקוני ההגייה המוזכרים אינם בעלי משקל מהותי ביצירתה של קבלי, לא בכמות ולא באיכות. משכך, ואפילו היה מדובר בהעתקה של אלמנטים אלה, מה שאינו נקי כלל מספקות, לא היה בכך כדי להביאנו למסקנה כי מדובר בהפרת זכות יוצרים.

אני נכון להניח לזכות קבלי, כי היא פעלה מתוך תחושה סובייקטיבית כי פירות עמלה לאורך שנים נגזלים ממנה (בניגוד למקרה שנדון בת.א. (מחוזי ת"א) 2519/07 רצון-פיקובסקי נ' מכללת מגה טרנד בשוק ההון בע"מ, עמ' 62-67 לפסק הדין (לא פורסם, 11.1.2012)), שם נקבע כי מדובר היה בדפוס התנהגות קבוע של התובעת בנסיון להביא להסתלקותם של מתחריה מהשוק הרלוונטי על מנת לזכות בבלעדיות

בתחום, מבלי שסברה באמת כי יצירותיה הועתקו). ברם, נוכח התוצאה הפרטנית אליה הגענו ביחס לכל אחת מההפרות הנטענות, ונוכח משקלן הזעום עד כדי אפסי ביצירות עצמן (ספרי הלימוד), דין הערעור להתקבל.

סיכום וסוף דבר

98. לאחר שבחנו את טענות הצדדים ואת חומר הראיות, וניתחנו את תשע הנקודות לגביהן קבע בית משפט קמא כי מדובר בהפרה; את ארבע הנקודות אשר לא נדונו בפסק דינו של בית משפט קמא; ואת טענות קבלי בדבר שתי טעויות "טכניות" שנפלו בפסק דינו של בית משפט קמא – הגענו למסקנה כי מתוך 15 הפרות נטענות, ניתן היה להצביע על דמיון לכאורי בהערת סיוע אחת; בסימן זכרון (לדר"ש צ"ל) שספק אם הוא פרי יצירתה של קבלי ואם הוא מושא לזכויות יוצרים; במספר פעלים המפוזרים על פני שלוש מתוך שבע הגזרות השונות; ובשלושה פעלים בנושא של "תיקוני הגייה בגזרת השלמים".

בהתחשב במאגר הדוגמאות המצומצם; בהתחשב בכך שהדוגמאות מוכרות במסורת ההוראה בקרב העוסקים בתחום; ובהתחשב במספר המועט כמותית ואיכותית של הפעלים המשותפים לספרי קבלי והמערערות – לא ניתן לקבוע כי מדובר בהעתקה. מכל מקום, אין מדובר כלל בהעתקת חלק מהותי וממשי מספריה של המשיבה.

99. אשר על כן, הקביעה לפיה המערערות הפרו את זכויות היוצרים של קבלי דינה להתבטל.

לאור המסקנה אליה הגענו, מתייטר הצורך להידרש לסוגיות הנוגעות למספר ההפרות, שיעור הפיצוי ואחריותה של המערערת 3 ונותיר את הדיון בסוגיות אלה לעת מצוא.

100. סוף דבר, שדין ערעורן של המערערות להתקבל, ודין הערעור שכנגד של המשיבה להידחות. פסק דינו של בית משפט קמא מבוטל. המשיבה תחזיר למערערות הסכומים ששולמו על ידן על פי פסק דינו של בית משפט קמא, וכן תישא בשכר טרחת עורך דין המערערות בסך 100,000 ₪.

השופט ע' פוגלמן:

אני מסכים.

שופט

השופטת א' חיות:

אני מסכימה לפסק דינו המדוקדק ורחב-ההיקף של חברי השופט י' עמית, אשר לא הותיר גזרה, פועל, טבלה או תרשים שלא הפך בהם. ואכן, מניתוח הטענות לפירטיהן ובשים לב למאפיינים הייחודיים של הספרים ללימוד הדקדוק, עליהם עמדה ד"ר צילה שלום בחוות דעתה מטעם המערערות (ראו בפסקה 92 לפסק דינו של חברי השופט י' עמית), אף אני סבורה כי קבלי לא הוכיחה העתקה של חלק מהותי וממשי מספריה על ידי המערערות, המפרה את זכויות היוצרים שלה באותם הספרים.

שופטת

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט י' עמית.

ניתן היום, כ"ד בתשרי התשע"ג (10.10.2012).

שופט

שופט

שופטת